

ПЛАН

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ	11
1.1. Сутність та завдання державного регулювання економіки в сучасних економічних системах	11
1.2. Чинники формування сучасної парадигми державного регулювання економіки	32
1.3. Методологічний інструментарій дослідження трансформаційних процесів в національних системах державного регулювання економіки	52
Висновки до розділу 1	69
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ЧИННИКІВ	72
2.1. Організаційні моделі національних систем державного регулювання економіки	72
2.2. Трансформація функцій національних систем державного регулювання економіки	103
2.3. Інституційне забезпечення національних систем державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників та формування наднаціональних систем регулювання економіки.....	118
Висновки до розділу 2	150
РОЗДІЛ 3. АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДО ЗМІН, ВИКЛИКАНИХ ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ЧИННИКІВ	154
3.1. Шляхи адаптації національної моделі державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників	154
3.2. Прогнозування соціально-економічних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників.....	167
3.3. Удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників	186
Висновки до розділу 3	200
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:	206
ДОДАТКИ.....	223

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Національні економіки знаходяться під впливом чинників, серед яких визначальне місце в сучасних умовах посідають глобальні. Дія глобальних чинників активізує вплив фінансових криз, міжнародних організацій, загострює проблему економічної безпеки. Це особливо відчувають країни, які мають високий рівень відкритості економіки, зокрема Україна, яка за індексом відкритості займає 39 місце серед 62 найбільш відкритих економік країн світу. Такі явища породжують дискусії стосовно місця та ролі держави в умовах впливу глобальних чинників: одні науковці наголошують на неминучому відмиранні національних держав, інші – на трансформації їх ролі під впливом глибинних світових змін. Гострота дискусії, яка знаходиться у науковій площині, є важливою і для практичних дій урядів щодо вибору політики, ступеня та механізмів державного втручання в економіку в процесі інтеграції країни у світовий економічний простір. Для вибору Україною моделі адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, важливим є дослідження трансформації систем регулювання в інших країнах, пошук аналогів для вироблення відповідної політики держави. В сукупності це актуалізує проблему дослідження місця та ролі держави, яка перебуває в сучасних умовах під впливом глобальних чинників.

Багатоаспектність досліджуваної проблеми відображена у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Вагомий внесок у дослідження ролі держави в економіці зробили А. Вагнер, Б. Дітер, Х. Зіберт, Дж. Мандноні, А. Раланд, Дж. Стігліц, А. Хансон і П.Хонокан. Питання місця та значення державного регулювання економіки в сучасних економічних системах зосереджені в роботах А. Бабашкіної, О. Бандурки, В. Бережного, В. Гриньової, В. Захарченко, Д. Ісаченко, О. Кривцова, В. Лисюка, С. Серьогіної та Д. Стеценка. Проблеми трансформації національних систем державного регулювання економіки висвітлюються у працях О. Беляєва, А. Бебело, І. Бочана, О. Білоуса, В. Гейця, С. Гіля, М. Дибби, В. Жаліла, В. Іноземцева, А. Ельянова, Д. Лук'яненка, О. Комякова, А. Мельник, І. Михасюка, О.Ковтун, С. Соколенка та М. Якубовського. Питанням ролі окремих інструментів державного

регулювання економіки в умовах глобалізації присвячені праці В. Козюка, З. Луцишин, А. Малахова, В. Перскої і А. Філіпенка. Однак, в науковій літературі відсутні комплексні дослідження проблем трансформації моделей, функцій та інституційного забезпечення систем державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників, недостатньо уваги приділено адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних цим впливом. Нерозв'язаність вказаних теоретичних, організаційних і методичних проблем визначили мету й основні завдання дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалась згідно з планом наукових досліджень і є складовою частиною науково-дослідної роботи Тернопільського національного економічного університету, зокрема, держбюджетних тем кафедри державного і муніципального управління «Дослідження методологічних засад державного регулювання економіки на макро- та мезорівнях» (ДР № 0104U000406) (структурний підрозділ «Дослідження напрямів та механізмів трансформації національних систем державного регулювання економіки під впливом глобальних чинників») та «Формування концептуальних основ модернізації суспільного сектора економіки в умовах глобалізації» (ДР №0107U002608) (структурний підрозділ «Роль держави у розвитку суспільного сектора економіки в умовах впливу глобальних чинників»).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретичних і методичних положень, наукових та практичних рекомендацій щодо адаптації вітчизняної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників.

Реалізація мети дослідження обумовила об'єктивну необхідність виявлення та розв'язання наступного комплексу завдань:

- узагальнення концептуальних підходів до визначення сутності державного регулювання економіки з метою окреслення його місця і завдань в сучасних економічних системах;

- здійснення теоретичного аналізу сучасної парадигми державного регулювання економіки та чинників, які впливають на її формування, з метою виявлення характерних ознак на початку XXI століття;
- визначення методологічного інструментарію дослідження трансформаційних процесів в національних системах державного регулювання економіки, що відбуваються під впливом глобальних чинників;
- проведення аналізу організаційних моделей державного регулювання економіки в зарубіжних країнах та їх трансформації під впливом глобальних чинників для врахування новітніх тенденцій в українській моделі державного регулювання економіки;
- здійснення аналізу трансформації функцій державного регулювання економіки в зарубіжних країнах під впливом глобальних чинників з метою покращення їх якісного змісту у вітчизняній системі державного регулювання;
- оцінка інституційного забезпечення трансформації національних систем державного регулювання економіки під впливом глобальних чинників та формування наднаціональних систем регулювання для виявлення проблем їх відповідності новим викликам;
- розробка моделі адаптації вітчизняної системи державного регулювання економіки та її інституційного забезпечення до вимог, обумовлених впливом глобальних чинників;
- прогнозування соціально-економічних наслідків адаптації вітчизняної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників;
- удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників.

Об’єкт і предмет дослідження. В якості *об’єкта* дисертаційної роботи виступають моделі державного регулювання економіки, які знаходяться під впливом явищ і процесів як в середині держави, так і за її межами. *Предметом* дослідження, відповідно до поставленої мети і завдань, є трансформаційні процеси, які

відбуваються із національними системами державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети у дисертаційній роботі використано широкий спектр філософських та загальнонаукових методів дослідження: системний аналіз – для дослідження державного регулювання економіки в сучасних економічних системах; порівняльний аналіз – для співставлення теорій та моделей державного регулювання економіки різних країн світу у різні часові періоди; структурний аналіз – для дослідження структури державних бюджетів, їх дохідної та видаткової частин у різних країнах світу; факторний аналіз – для дослідження чинників формування сучасної парадигми державного регулювання економіки; категоріальний аналіз – для дослідження засобів та результатів наукової та дослідницької діяльності вітчизняних та зарубіжних вчених з питань державного регулювання економіки; контент-аналіз – для визначення актуальності тематики дисертаційного дослідження; інверт-аналіз – для визначення основних тенденцій в еволюції теорій, моделей та функцій державного регулювання економіки; експертні методи – для визначення індексу економічної свободи та індексу державного регулювання для різних моделей державного регулювання економіки; метод моделювання – для прогнозування соціально-економічних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників; економіко-математичний та графічний методи – для розрахунку та візуалізації моделі Мандела-Флемінга.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретичних та методологічних засад дослідження трансформації систем державного регулювання економіки під впливом глобальних чинників, а також практичних рекомендацій щодо адаптації національної моделі державного регулювання економіки до змін, викликаних цим впливом. Зокрема, в дисертації *вперше*:

запропоновано визначення поняття «парадигма державного регулювання економіки», під якою розуміється сукупність елементів системи державного регулювання економіки, таких як об'єкти, суб'єкти, завдання, методи, інструменти

та ресурси, які сформувалися у певний період часу на певній території та є загальноприйнятим стандартом розв'язання проблем загальнодержавного характеру, виокремлено низку чинників, які впливають на її формування (загальні та специфічні) та здійснено їх групування за різними критеріями (за масштабом поширення, за джерелами походження, за типами економічної системи та за природою походження);

обґрунтовано методику системного аналізу моделей державного регулювання економіки та їх трансформації, яка передбачає використання системи індикаторів для дослідження рівня державного регулювання економіки, здійснення оцінки трансформації змісту функцій державного регулювання економіки та проведення аналізу інституційного забезпечення національних систем державного регулювання економіки та його відповідності трансформаційним змінам, які відбуваються під впливом глобальних чинників;

запропоновано концептуальну парадигму адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, в складі якої виокремлено цільовий (суб'єкт, мета, призначення та завдання), функціональний (вектори на механізми), ресурсний (інституційне, фінансове та наукове забезпечення) та часовий (чотири періоди) блоки;

Удосконалено:

типізацію наукових підходів до класифікації економічних систем, яку подано за структурою ВВП, з позиції організації ринку, за видами основ економічної системи, за характером її функціонування, за формами власності на засоби виробництва, за формою політичного правління, за характером втручання держави в економіку, на основі чого удосконалено класифікацію економічних систем (запропоновано поділити економічні системи за характером розвитку та механізмом регулювання);

визначення поняття «наднаціональна система регулювання», під якою розуміється вплив певних наднаціональних органів управління за допомогою регулюючих механізмів на економічні процеси в глобальній, національній економіках та економіці регіональних утворень, обґрунтовано процес її формування

та виокремлено основні її складові (об'єкт, суб'єкт, принципи, функції, ресурси, методи та інструменти), на основі чого виділено три типи наднаціональних систем регулювання – міжнародні наднаціональні (в рамках СОТ, СБ, МВФ, ЄБРР, ООН), регіональні наднаціональні (в рамках ЕС, АСЕАН, СНД, ГУАМ, ЧЕС, АРЕС, НАФТА) та регіональні транскордонні (в рамках «Сартолукс», «Нейсе», «Регіо», «Карпатський єврорегіон», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут») системи регулювання;

Набули подальшого розвитку:

типізація моделей державного регулювання економіки за різними критеріями, яка дозволила сформулювати їх розгорнуту класифікацію із наведенням прикладів країн та виявленням особливостей їх регулювання;

підходи до прогнозування наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до впливу глобальних чинників. На відміну від існуючих підходів запропоновано прогноз впливу адаптації механізмів регулювання до змін, викликаних впливом глобальних чинників, на рівновагу на грошовому, товарному і валютному ринках та прогноз змін у сферах регулювання і секторах економіки.

Практичне значення одержаних результатів. Практична цінність дисертації полягає в тому, що розроблені в ній теоретичні положення та методологічні підходи до дослідження трансформаційних процесів національних систем державного регулювання економіки різних країн світу під впливом глобальних чинників можуть бути використані в процесі трансформації вітчизняної системи державного регулювання економіки та адаптації її до нових умов.

Результати дослідження, що покладені в основу дисертаційної роботи, знайшли своє застосування на різних рівнях державного управління і використані при розробці механізмів державного регулювання економіки під впливом глобальних чинників. Деякі положення дисертаційної роботи містяться в аналітичній записці, яка направлена Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, місцевим органам виконавчої влади та органам

місцевого самоврядування для практичного використання [довідка про впровадження № 126-06/1753 від 02.11.2006 р.].

Пропозиції щодо адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, використані Управлінням зовнішніх зносин, зовнішньоекономічної та інвестиційної діяльності при розробці механізмів регулювання на рівні регіону, зокрема Тернопільської області [довідка про впровадження № 378-1/01-19 від 28.11.2006 р.].

Окремі результати дисертаційного дослідження використовуються в навчально-методичному процесі кафедри державного і муніципального управління Тернопільського національного економічного університету, а саме при викладанні дисциплін «Макроекономіка» та «Державне регулювання економіки» [довідка про впровадження № 126-15/1631 від 16.10.2006 р.].

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення проблем адаптації національних систем державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників. Усі результати, що становлять сутність дисертаційної роботи, отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження доповідалися, обговорювалися та отримали позитивну оцінку на 11 конференціях, зокрема: другій міжнародній науковій конференції «Розвиток підприємницької діяльності в Україні: історія і сьогодення» (10-11 червня 2004 р., м. Тернопіль), п'ятій, сьомій міжнародних наукових конференціях «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання» (14-17 грудня 2004 р., 12-15 грудня 2006 р., м. Донецьк), другій, третій, четвертій міжнародних науково-практичних конференціях «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації» (24-25 лютого 2005 р., 23-24 лютого 2006 р., 22-23 лютого 2007 р., м. Тернопіль), третій міжвузівській науково-практичній конференції «Соціально-економічні аспекти розвитку підприємництва в Україні» (9 березня 2006 р., м. Тернопіль), четвертій міжнародній науково-теоретичній конференції «Соціально-

економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі тисячоліть» (30 березня 2006 р., м. Тернопіль), науково-практичній конференції «Теорія та практика державного управління в умовах євроінтеграції» (8-9 червня 2006р., м. Луцьк), дванадцятій міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку держави» (6-7 жовтня 2006 р., м. Луцьк), міжнародній науково-практичній конференції «Економіка країн євразійського та африканського континентів і Україна» (22-23 березня 2007 р., м. Тернопіль).

Наукові результати дослідження обговорювались і отримали схвальні відгуки на наукових семінарах кафедри державного і муніципального управління Тернопільського національного економічного університету в 2004-2006 роках.

Публікації. За результатами дисертаційної роботи опубліковано 17 наукових праць загальним обсягом 4,25 друк. арк. У фахових наукових виданнях опубліковано 6 статей, а також 11 матеріалів і тез доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, дев'яти параграфів, висновків, списку використаної літератури з 194 найменувань та 6 додатків. Зміст роботи викладено на 222 сторінках комп'ютерного тексту (в тому числі 205 сторінок основного тексту), проілюстровано в 33 таблицях та 21 рисунку (в тому числі 19 сторінок додатків містять 4 таблиці).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

1.1. Сутність та завдання державного регулювання економіки в сучасних економічних системах

Вихідними позиціями будь-якого теоретичного дослідження є авторське формулювання понять, які стосуються його об'єкту та предмету. Базовими категоріями обраного в дисертаційній роботі об'єкту дослідження є: економічна система, типологізація економічних систем, державне втручання в економіку, державна економічна політика, державно-монополістичне регулювання, державне регулювання економіки, функції та механізми державного регулювання економіки.

Вітчизняні та зарубіжні економісти різних часів велику увагу приділяли висвітленню місця та ролі держави в регулюванні економіки. Це питання не втратило своєї актуальності і до сьогодні. Про це свідчить економічний успіх високорозвинених країн з ринковою економікою, який, насамперед, залежить від вміння держави в певний період часу визначити напрями своєї діяльності, використати заходи регулювання, адекватні даній ситуації. Особливо важливим питання про адекватне державне регулювання стає в умовах розвитку сучасної економіки України. Тим більше, що попередній досвід адміністративно-командної системи управління переважно мав негативні наслідки. Тому, доцільним є розгляд поняття економічної системи та залежності характеру державного регулювання економіки від її типу.

Категорія «економічна система» досить часто вживається в сучасній економічній термінології. Однак важко однозначно відповісти, хто вперше в науці застосував дефініцію «економічна система». Одними з перших мислителів, котрі використали системний підхід до розуміння економічного життя, були відомі європейські вчені Ф.Ліст, В.Рошер, Б.Гільдебрант, К.Кніс, Г.Шмоллер, К.Брюхер, Г. де Грееф, Р.Штамлер та ін.

Починаючи з середини ХХ ст. і по нинішній час у спеціальній літературі зустрічаються різноманітні підходи до визначення категорії «економічна система»,

які розглядаються їх авторами або надто узагальнено, що не дозволяє конкретизувати суті даного поняття, або надто звужено, що заважає усвідомити характерні його особливості. Так, на думку видатного економіста ХХ ст. Дж.Гілбрейта «економічна система» – це система, яка виробляє продукти харчування, переробляє, упаковує і розподіляє їх, виробляє тканину та виготовляє одяг, будує будинки, обставляє їх меблями, надає послуги в галузі освіти та медицини, забезпечує законність і порядок, організовує національну оборону тощо. [41].Такий підхід до визначення економічної системи є обмеженим, хаотичним і не систематизованим, оскільки він охоплює велике коло видів діяльності та розмиває сутність даної категорії.

Відомі зарубіжні економісти сучасності П.Грегорі та Р.Стюарт під «економічною системою» розуміють сукупність механізмів та інститутів для прийняття та реалізації рішень відносно виробництва, доходів і споживання в рамках визначеної території [93, с. 104]. Такий підхід до визначення економічної системи є ширшим від попереднього, оскільки в ньому наголошується на необхідності певних інституцій для виконання відповідних економічних рішень та додається територіальна ознака. Однак даний погляд також є дещо хаотичним та не систематизованим.

Ф.Прапор вважає, що «економічна система» являє собою взаємодію різноманітних інституцій, організацій, законів, норм і правил, які впливають на споживання, розподіл, обмін і виробництво, тобто на економічну поведінку суб'єктів і результати їх діяльності [3, с.4]. У даному визначенні прослідковується розуміння економічної системи як системного утворення, зміст і функції якого розкриваються у процесі взаємозв'язку та взаємодії його складових елементів. Окрім цього у визначенні підкреслюється взаємозалежність політичних, соціальних та економічних інституцій, а також норм та переконань, що склалися у суспільстві і впливають на функціонування та взаємодію вищевказаних інституцій.

У тому ж руслі, але дещо стисло, не виокремлюючи політичних і соціальних інституцій та існуючих переконань, розмірковують про зміст економічної системи Д.Камершен, Р.МакКензі і К.Нардінеллі, які стверджують, що економічна система є

системою інституцій, пов'язаних з підняттям та реалізацією економічних завдань [185].

Інший зарубіжний дослідник економічних систем К.Гайтані наголошує на тому, що економічна система є комплексом організаційних моделей індивідуумів та груп, зайнятих діяльністю для задоволення людських матеріальних потреб [179]. Запропонований підхід є дещо звуженим, оскільки сучасне суспільство не обмежується задоволенням лише потреб матеріального характеру, воно має широкий спектр потреб вищого рівня – духовних, культурних та естетичних.

Дещо ширше економічні системи розглядає сучасний американський вчений С.Роузфілд. На його думку «економічні системи – це сукупність саморегульованих та регульованих культурою видів діяльності, спрямованих на досягнення корисності, що їх здійснюють шляхом добровільного обміну, взаємних чи односторонніх обов'язків або доручень за умов обмеженості ресурсів» [151, с. 6]. При цьому під діяльністю він розуміє будь-яку роботу (навчання, виробництво, управління, фінансування, збут та керівництво) або дозвіллям. А корисність, якої прагнуть, може бути чим завгодно за бажанням (вимогою) споживача [151, с. 6].

Вивченням суті економічних систем суспільства займалися не лише зарубіжні, а й вітчизняні вчені. Так, колектив київських авторів під керівництвом Г.Климка і В.Нестеренка доводить, що економічна система є конкретно історичною сукупністю економічних відносин, що розвиваються на основі дії як об'єктивних економічних законів, так і суб'єктивних факторів [128, с. 34]. Як видно, дане трактування ґрунтується на використанні історичного методу дослідження, ототожнює економічну систему з сукупністю економічних відносин та ігнорує системний підхід при дослідженні даної категорії.

Інший колектив київських авторів під керівництвом В.Базилевича визначає економічну систему як «сукупність взаємопов'язаних і відповідним чином упорядкованих елементів економіки, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства» [58, с. 63]. Наведене визначення, на наш погляд, відзначається широтою, комплексністю, філософським змістом, логікою і водночас новизною та конструктивністю.

Колектив львівських авторів під керівництвом З.Ватаманюка і С.Панчишина пропонує визначати економічну систему як «... спосіб організації національної економіки», при цьому «основними елементами економічної системи є, по-перше, спосіб узгодження діяльності суб'єктів господарського життя, або спосіб розв'язання основних проблем організації економіки; по-друге, власність на виробничі ресурси та вироблені життєві блага; по-третє, принципи розподілу й перерозподілу створеного національного продукту та ін..» [57, с.48]. Як видно з визначення, суть економічної системи пояснюється з використанням поняття «національна економіка», під якою автори розуміють «... сукупність домогосподарств, підприємств, відповідних державних інституцій і установ, інфраструктури та різних активів у межах певного природного середовища й державної території» [57, с. 46]. Запропоноване авторами розуміння елементної структури економічної системи всебічно розкриває її внутрішню динаміку, пріоритети та основні взаємозв'язки.

На думку сучасного українського дослідника Б.Кульчицького економічна система суспільства «...це система механізмів та інституцій, що забезпечують організацію виробництва й розподілу створених у суспільстві матеріальних і духовних благ» [93, с. 129]. При цьому автор спирається на точку зору відомого ученого, лауреата Нобелівської премії Д.Нортон, згідно з якою «інституції – це правила гри в суспільстві або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію в певне річище. І як наслідок вони структурують стимули в процесі людського обміну – політичного, соціального чи економічного. Інституційна зміна визначає шлях, яким суспільства розвиваються в часі, і тому є ключем до розуміння історичної зміни ... відмінність у функціонуванні економік протягом часу передусім викликана тим, як еволюціонують інституції» [93, с. 130]. Наведене автором трактування економічної системи є досить оригінальним та конструктивним.

На увагу заслуговує також трактування категорії «економічна система» Б.Гаврилишиним, який стверджує, що економічна система «...це спосіб організації виробництва і розподілу створеного у суспільстві блага» [27, с. 12-15]. Наведене

трактування економічної системи є чітким та лаконічним. Воно ґрунтується на комплексному та системному підходах, що дозволяє в повній мірі охопити суттєві риси цієї важливої категорії.

Одним з найбільш конструктивних є трактування економічної системи сучасним ученим, засновником львівської школи економічних систем Г.Башняниним та його послідовниками, які зазначають, що всебічно збагнути зміст економічної системи можна лише при поєднанні її широкої та вузької інтерпретації. Вони аргументовано стверджують, що у «... широкій інтерпретації – економічна система – це сукупність підсистем (елементів) виробництва, ринку, цін, грошей, кредиту, фінансів, споживання та зв'язків між ними, опосередкованих системою регулювання, яким притаманні такі ознаки: а) організованість, внутрішня впорядкованість, узгодженість дій окремих підсистем економічної системи; б) наявність інтегративних властивостей, інституцій і функцій; в) саморух (саморегуляція), який спрямований на збереження певної структури системи (збалансований стан), на підтримку її діяльності (функціонування)» [8, с. 5-6; 162]. Відповідно «у вузькій інтерпретації економічна система виступає як сукупність механізмів, інститутів функціонування, розвитку і регулювання національної економіки» [8, с. 6]. У своєму трактуванні Г.Башнянин та його послідовники застосовують системний підхід до розкриття змісту досліджуваної ними категорії, спираючись на всебічний та детальний аналіз підсистем економічної системи.

Підсумовуючи проведений аналіз основних підходів до розуміння економічної системи та її визначення як наукової категорії, під економічною системою будемо розуміти сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів національної економіки, таких як ринок, система його регулювання, виробництво, споживання та фінанси.

Будь-яка національна економіка являє собою складну економічну систему, яка має ряд особливостей. Характерні риси тої чи іншої господарської системи знаходять своє відображення у відповідному типі економічної системи. На думку вчених, «тип економічної системи – це узагальнене поняття, що охоплює риси, притаманні тій або іншій економіці [3, с. 4]. Сьогодні в науковій літературі,

присвяченій проблемам типологізації економічних систем, зустрічається багато різноманітних класифікацій, які сформувався на основі різних критеріїв. До таких критеріїв належать:

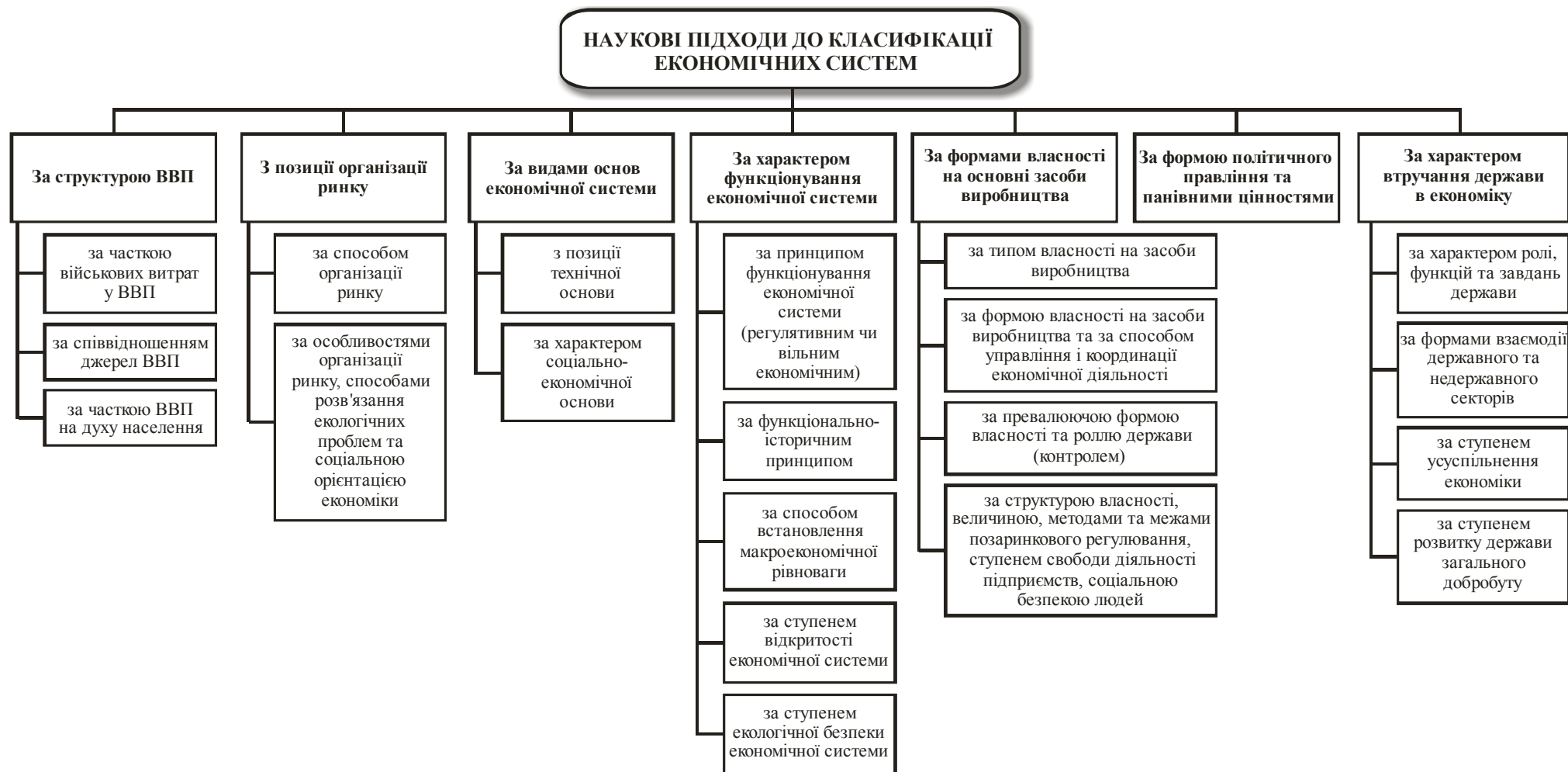
- основні форми власності на засоби виробництва та їх поєднання [78, с. 60; 165, с. 32];
- ступінь втручання держави в економіку [93, с. 234-235];
- характер функціонування економічної системи [13, с. 15];
- види основ економічної системи [8, с. 86-137; 165, с. 36];
- особливості організації ринку [41, с. 43; 191, с. 20; 189, с. 18-26];
- структура ВВП [93, с. 245-426];
- форма політичного правління та панівні цінності [27, с. 153-201; 165, с. 25] (див. рис. 1.1).

Однак учені застерігають, що оскільки економічні системи – це комплексно складні утворення, то однією класифікацією неможливо охопити усі їх аспекти, риси та специфіку [14, с. 694]. З урахуванням цього класифікація економічних систем передбачає високий ступінь абстрагування.

Наукові підходи до класифікації економічних систем, представлені на рис. 1.1., є досить об'ємними та охоплюють весь період розвитку людства: від минулого до сучасності. Тому при класифікації доцільно звужити коло дослідження та зосередити увагу на тих економічних системах, які притаманні сучасному періоду.

Враховуючи попередні напрацювання зарубіжних та вітчизняних науковців, сучасні економічні системи суспільства слід поділити за сферою функціонування або масштабом поширення. Відповідно до даного критерія сучасні економічні системи суспільства поділяються на шість типів:

- глобальна економічна система (світова економіка в цілому);
- наднаціональна економічна система (економіка міждержавних об'єднань);
- національна економічна система (економіка окремої країни);
- регіональна економічна система (економіка окремих регіонів, вільних економічних зон та територіально-виробничих комплексів);

Рис. 1.1. Ключові наукові підходи до класифікації економічних систем ¹

¹ Примітка. Складено автором

- локальна економічна система (окремі підприємства, фірми, установи, організації, а також індивідуальні та сімейні домашні господарства) [69, с. 346].

Запропонована класифікація цілком відповідає сучасній ситуації на світовій арені та відображає всю сукупність явищ та процесів, які відбуваються в економічному житті суспільства.

Сучасні економічні системи можна класифікувати і за характером розвитку та механізмом регулювання. Відповідно до даного критерія їх доцільно поділити на:

- 1) економічну систему країн, що розвиваються;
- 2) командну або командно-адміністративну економічну систему;
- 3) ринкову економічну систему змішаного типу високорозвинутих країн, до складу якої належать відносно вільна ринкова система США, соціальна ринкова економіка країн Західної Європи, ринкова економіка типу «держави добробуту» Швеції і державно-керований ринок Японії та інших країн Східної Азії;
- 4) ринкову економіку країн Західної Європи, ринкову економіку типу «держави добробуту» Швеції і державно-керований ринок Японії та інших країн Східної Азії;
- 5) перехідну економіку постсоціалістичних країн (хоча деякі країни цього типу вже отримали статус «країн з ринковою економікою», наприклад, Литва, Латвія, Україна, рівень їх розвитку залишається далеким від рівня розвитку високорозвинутих країн світу) (рис 1.2.) [69, с. 346].

Сучасні економічні системи суспільства відрізняються різним ступенем державного регулювання економічних процесів: для ринкової економіки характерна саморегульованість ринку, для адміністративно-командної системи – жорстке державне регулювання, а для ринкової економіки змішаного типу – система регулювання, яка заснована на поєднанні механізмів саморегулювання ринку і державного регулювання економіки (табл.1.1.).

Одним з перших економістів, які у своїх працях розглядали питання доцільності державного втручання в економіку, був Адам Сміт. Міркування

Таблиця 1.1

Типи сучасних економічних систем суспільства, їх характерні ознаки та приклади країн

Сучасні економічні системи		Основні характерні ознаки та роль держави	Приклади країн
1		2	
Економічна система країн, що розвиваються		<ul style="list-style-type: none"> – багатокладність економіки; – збереження натурально-общинних форм господарювання; – відстала техніка; – нерозвинена інфраструктура; – бідність; – надмірна традиційність; – засилля іноземного капіталу. 	Країни, що розвиваються та слаборозвинуті країни «третього світу»
Ринкова економіка змішаного типу високорозвинутих країн світу	Відносно вільна ринкова система	<ul style="list-style-type: none"> – незначне втручання держави і всебічна підтримка підприємництва; – роль федерального уряду менша, ніж у інших країнах; – податки та державні витрати по відношенню до ВВП менші, ніж у інших країнах. 	Сполучені Штати Америки
	Соціальна ринкова економіка	<ul style="list-style-type: none"> – суттєве втручання держави в економіку; – держава відіграє головну роль у розподілі прибутків через програми державних видатків на соціальні потреби; – існує розвинута система соціального забезпечення (державне страхування здоров'я, грошова допомога родинам); – державні виплати отримують безробітні, пенсіонери та інші категорії населення. 	Країни Західної Європи
	Ринкова економіка типу «держави добробуту»	<ul style="list-style-type: none"> – відносно високий рівень економічного добробуту країни та кваліфікації працівників – сильна соціальна політика, спрямована на скорочення майнової нерівності за рахунок перерозподілу національного доходу на користь менш забезпечених верств населення 	Швеція та ін скандинавські країни
	Державно-керований ринок	<ul style="list-style-type: none"> – тісна взаємдія держави та бізнесу, особливо у розміщенні капіталів; – індикативне планування ґрунтується на узгодженні уряду та фірм; – бізнесмени разом з міністрами розробляють стратегічні напрямки розвитку економіки та визначають ключові галузі для вкладання капіталів – державне соціальне забезпечення відсутнє, цю функцію виконують фірми. 	Японія та країни Східної Азії
Командна або командно-адміністративна система		<ul style="list-style-type: none"> – суспільна власність майже на всі матеріальні ресурси; – централізоване директивне планування виробництва та розподілу ресурсів; – відсутня самостійність економічних суб'єктів, оскільки управління всіма підприємствами здійснюється з єдиного центру; – відсутність реальних товарно-грошових відносин, конкуренції і вільного ціноутворення; – висока затратність виробництва, зрівняльний розподіл, відсутність матеріальних стимулів до ефективної праці, хронічний дефіцит. 	Китай, колишній СРСР, Югославія та Угорщина
Перехідна економіка постсоціалістичних країн		<ul style="list-style-type: none"> – наявність суперечностей між новою системою, що формується, та приреченою до зникнення старою. Соціально-економічні механізми попередньої системи вже не працюють, а нові ще не запрацювали; – нестійкість та невизначеність. Попередня система втратила стійкість і подальший її стан нез'ясований щодо того, чи буде вона розвиватися під впливом трансформаційних змін за визначеними параметрами, чи розвалиться під дією спонтанного, різноспрямованого руху. 	Постсоціалістичні країни

¹ Складено автором

стосовно державного регулювання економіки було одним із багатьох, які він виклав у своїй науковій праці «Дослідження про природу та причини добробуту націй».

Адам Сміт стверджував, що цілеспрямоване та енергійне втручання можливе лише з боку держави, на допомогу «невидимій руці» (ринковому механізму) має прийти «видима рука» – рука держави та її органів. [60, с. 219].

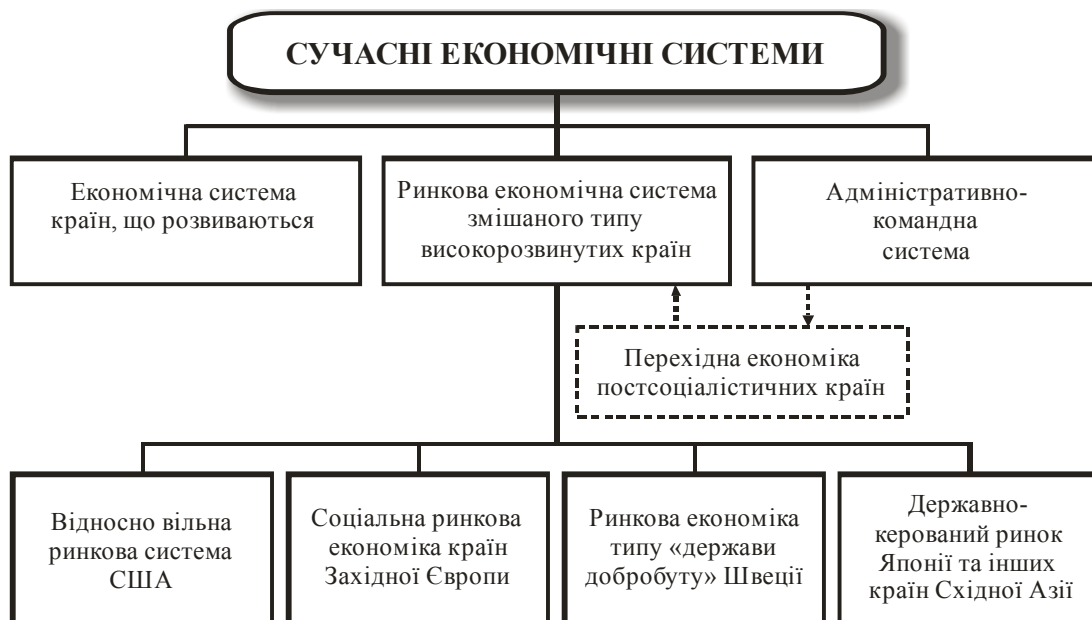

Рис. 1.2. Класифікація сучасних економічних систем суспільства¹

¹ Примітка. Складено автором

Поряд з цим Адам Сміт був прихильником обмеженого втручання в економіку з боку держави та стверджував, що державному регулюванню економіки притаманні наступні негативні риси: обмеження конкуренції в окремих галузях або сферах меншою кількістю учасників; посилення конкуренції в інших галузях або сферах порівняно з тією, яка була б за природніх умов; обмеження вільного переходу праці та капіталу з однієї галузі або сфери до іншої і з одного місця в інше [1, с. 79].

Після Адама Сміта питання про необхідність втручання держави в економіку, а також про ступінь та форми такого втручання розглядалися економістами різних шкіл. Аналіз розвитку економічної думки показує, що практично кожна школа мала власний погляд на цю проблему, розробляла власну концепцію впливу держави на економіку, пропонувала свої інструменти та рецепти їх застосування. В основному

всі точки зору (позиції) знаходились в діапазоні між прямо протилежними поглядами:

1) необхідність втручання держави в економіку, жорсткого та усестороннього державного регулювання економічних процесів;

2) необхідність абсолютної свободи ринкової економіки від державного втручання (класичний принцип "laissez faire") [57;58].

В ХХ столітті ці протилежні позиції найбільш повно та яскраво були відображені в монетарній та кейнсіанській теоріях державного регулювання економіки.

Представники монетарної теорії вважають, що ринкове господарство є стійким та саморегульованим і не вимагає дискретного втручання. Вони виходять з того, що всі значні коливання господарської кон'юнктури викликані попередніми змінами в грошовій масі, ці зміни, в свою чергу, впливають на економіку не одразу, а отже доречним є тільки довгострокове регулювання економіки. Саме тому вони вважають ринок стабільною саморегульованою системою та пропонують лише контролювати цю саморегуляцію, використовуючи виключно довгострокову грошово-кредитку політику у відповідності до монетарного правила, згідно з яким темпи зміни грошової маси повинні відповідати темпам зміни валового внутрішнього продукту.

Засновником теорії державного регулювання економіки вважається Дж. М. Кейнс. Кейнсіанська концепція державного регулювання економіки заперечувала тезу про саморегулювання ринку та пропонувала вплив на макроекономічну ситуацію в короткостроковому періоді за допомогою зміни сукупного попиту. Інструментами такого впливу повинні слугувати бюджетна та податкова політика; в меншій мірі, грошово-кредитна політика; перерозподіл доходів та прагнення до повної зайнятості.

Кейнсіанство набуло подальшого розвитку у неокейнсіанській (дирижистській) теорії, яка проголошує, що циклічні коливання та інфляція спричиняються змінами в сукупних витратах і пропозиції грошей. Неокейнсіанці (Дж.Робінсон, Р.Харрод, Е.Домар) виступають за активну стабілізаційну державну

політику з переважним використанням інструментів бюджетно-податкового регулювання.

Кожна із вищеперахованих концепцій має позитивні та негативні характеристики. Як засвідчує досвід багатьох держав, монетарний підхід є найпридатнішим для використання в умовах розвинутого ринку за наявності високого рівня розвитку, а кейнсіанський – у період ставлення ринку, коли найдоцільнішим є активне втручання держави у розвиток соціально-економічних процесів і насамперед довгострокове регулювання економіки. А відсутність цілісної теорії не дозволяє некейнсіанцям обгрунтовано підійти до оцінки ролі та прогнозування явищ, що реально спостерігаються.

В сучасних умовах невтручання держави в соціально-економічні процеси не можливе, оскільки вона є однією з основних складових частин системи економічних відносин. З виникненням держави і протягом подальшого існування людства державні інститути в різному ступені та формах, але постійно втручаються в хід економічних процесів – в рамках всієї економіки в цілому, окремих її сфер, в галузях та регіонах, в окремих суб'єктах господарювання та в зовнішньоекономічній діяльності.

В умовах, коли більшість вчених визнають необхідність державного регулювання економіки, наукові дискусії пов'язані в основному із визначенням меж такого регулювання.

Надмірне державне регулювання економіки в сучасній економічній літературі отримало назву «ефект кобри» [82, с. 16]. Такий ефект притаманний не тільки історичним, але й сучасним економічним системам. Зокрема, під час нафтової кризи у Венесуелі державі не вдалося політичними засобами досягти підвищення ціни на бензин, щоб обмежити його використання в середині країни та отримати можливість заробити на ньому за рахунок експорту. Тоді уряд адміністративним шляхом запровадив у Каракасі обмеження на автомобільний рух. По парних днях мали право їздити тільки автомобілі з парними номерами, а по непарних – решта. Ці заходи призвели до того, що громадяни придбали по два автомобілі з різними номерами – парними і непарними.

Для визначення ролі держави в господарській діяльності країни в економічній літературі використовуються різні терміни: «державно-монополістичне регулювання», «державне втручання в економіку», «державне управління економікою», «державна економічна політика», «державне регулювання економіки», «регуляторна політика» та «дерегулювання економіки». Найменш відповідає сутності явища такий поширений термін, як «державне втручання в економіку» [125;148]. Він породжує уявлення про насильницьке втручання однієї самостійної системи (держави) в іншу (економіку). Насправді ж держава є не зовнішньою системою щодо економіки, а її складовою. Також термін «втручання держави в економіку», на нашу думку, не відображає системність та концептуальність в різноманітних підходах до формування економічної політики держави.

Категорії «державне управління економікою» та «державна економічна політика» є значно ширшими за категорію «державне регулювання економіки». Державне управління економікою – це цілеспрямований організуючий та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією. [47, с. 32]. Оскільки основними функціями управління є: організація, планування, регулювання, кадрове забезпечення та контроль, то «державне регулювання» є однією з функцій «державного управління».

В економічній літературі деякі автори ототожнюють поняття «державна економічна політика» та «державне регулювання економіки» [163]. Така точка зору звужує сутність економічної політики держави. Економічна політика держави є елементом загальної державної політики, яка включає соціальний, гуманітарний, оборонний, екологічний та інші напрямки. Якою б не була державна політика за своїми напрямками, характеристиками та пріоритетами, вона має бути комплексною, охоплювати всі сфери суспільного життя. Існує багато визначень категорії

«державна економічна політика». У більш загальному вигляді державна економічна політика – це цілеспрямований вплив на економічні процеси на макро- і мікрорівні, створення й удосконалення умов економічного розвитку відповідно до певного суспільного устрою [45, с. 16].

Деякі автори вважають, що невтручання держави в господарське життя засноване на відомому принципі лібералізму *laissez faire – laissez passé*, що і визначає державну економічну політику як відсутність державного регулювання економіки. Однак здійснення тої чи іншої державної економічної політики можливе, з різним ступенем інтенсивності, в рамках одної, вже сформованої системи державного управління економічними процесами.

Останнім часом в Україні набув поширення термін «державна регуляторна політика». Його поява пов'язана з утворенням Державного комітету з питань регуляторної політики і підприємництва України. Цей термін означає урядову політику у сфері державного регулювання економіки.

Досить поширеним терміном серед тих, які визначають сучасні тенденції в сфері державного регулювання економіки, є термін «дерегулювання», який має два значення: широке і вузьке. З одного боку його ототожнюють із об'єктивною необхідністю зменшення регулюючого впливу держави на економічні процеси взагалі, а з другого – застосовують при управлінні господарською діяльністю в країні. При цьому, термін «дерегулювання господарської діяльності» означає послаблення бюрократичного контролю над підприємствами, ліквідацію адміністративних бар'єрів, які заважають розвитку малого та середнього бізнесу [6, с. 12].

Отже, для визначення ролі держави в господарській діяльності країни доцільно використовувати термін «державне регулювання економіки», який сучасні науковці трактують по-різному.

Так, однією з перших в Україні визначення категорії «державне регулювання економіки» у 1994 році дала А.Ф.Мельник, за якою сутність державного регулювання економіки полягає в тому, що «... держава шляхом застосування адміністративних, економічних, правових важелів регулює поведінку

товаровиробників, визначає перспективу розвитку національної економіки, виконує спрямовуючу функцію щодо реалізації довгострокових програм розвитку. При цьому вона може впливати на підприємства, фірми, корпорації, асоціації вільних підприємств шляхом впровадження певної податкової, кредитно-фінансової політики, антимонопольного та інших юридичних законів, надання державних позик (субсидій, субвенцій), контролю за цінами і т. ін.» [111, с. 11]. У цьому визначенні автор запропонувала перелік основних важелів, за допомогою яких держава здійснює регулювання економіки.

Н.Саніахметова дає наступне визначення державного регулювання економіки «...це заснована на законодавстві одна з форм державного впливу на економіку шляхом встановлення і застосування державними органами правил, націлених на коригування економічної діяльності фізичних і юридичних осіб, що підтримується можливістю застосування правових санкцій при їх порушенні» [139, с. 122]. У даному визначенні автор пропонує розглядати державне регулювання як одну з форм державного впливу.

О.М.Бандурка, К.Я.Петрова, В.І.Удодова під державним регулюванням економіки розуміють вплив держави на відтворювальні процеси в економіці для досягнення цілей економічної політики [7, с. 4]. При цьому автори велику увагу приділяють процесу реалізації державного регулювання, яке здійснюється правомочними державними установами у вигляді цілісної системи взаємопов'язаних заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру [7, с. 4]. Це визначення є не точним, оскільки в ньому не чітко окреслена мета державного регулювання економіки та основні засоби її досягнення, в нього включена функція контролю, яка виступає самостійним елементом в системі державного управління.

В.М.Лисюк, Д.А.Ісаченко, В.І.Захарченко вважають, що державне регулювання економіки – це цілеспрямована діяльність держави в особі відповідних законодавчих, виконавчих і контролюючих органів, які за допомогою системи різноманітних підходів та методів забезпечують досягнення поставленої мети та вирішення найважливіших економічних та соціальних завдань відповідного етапу розвитку економіки, регламентують господарські відносини в країні [100, с. 15].

Автори цього визначення чітко виокремлюють суб'єкти, мету, засоби та методи державного регулювання економіки, що дозволяє говорити про системність та комплексність їхнього трактування.

Д.М.Стеченко, О.С.Кривцов та В.М. Бережний вважають, що державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства є системою типових заходів законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру, які здійснюють правомочні державні установи та суспільні організації з метою стабілізації та адаптації існуючої соціально-економічної системи до умов, що змінюються [150;90]. Дане визначення є дещо обмеженим, оскільки воно стосується лише одного типу економічної системи – ринкової економіки.

О.Ковтун під державним регулюванням економіки розуміє сукупність стандартних цілеспрямованих заходів і процедур, які систематично (періодично) ініціюються, впроваджуються та здійснюються (реалізуються) у соціально-економічній системі на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях державою (державною владою, а саме органами законодавчої та виконавчої влади та управління) для забезпечення умов ефективного функціонування і розвитку національної економічної системи [88, с. 42]. У даному визначенні автор встановлює взаємозв'язок та взаємозалежність державного регулювання та національної економічної системи.

С. Мочерний у Економічній енциклопедії під категорією державне регулювання економіки розуміє «сукупність форм і методів цілеспрямованого впливу державних установ і організацій на розвиток суспільного способу виробництва (в т.ч. продуктивних сил, техніко-економічних, організаційно-економічних та соціально-економічних відносин) для його стабілізації та пристосування до умов, що змінюються» [55, с. 322].

На основі аналізу різноманітних поглядів на доцільність державного регулювання економічних процесів, представлених в літературі, можна стверджувати, що переважна більшість вчених визнає необхідність державного регулювання економіки. При цьому в останні роки у вітчизняній літературі чітко

визначилися два протилежні погляди на роль держави в регулюванні економічного життя суспільства:

- применшення ролі держави в розвитку економічних процесів;
- трактування держави як «загального провидця та годувальника» [10, с. 55].

Між цими діаметрально протилежними позиціями лежить весь спектр теоретичних підходів до державного регулювання економіки. Більшість вітчизняних дослідників на сьогоднішній день підтримують ідею нерозривності держави та економіки. У їхньому розумінні державна влада, державний порядок і державна ініціатива абсолютно необхідні для економіки, як необхідні для неї державний простір, державні кордони та господарський державний центр.

Всебічно збагнути зміст категорії «державне регулювання економіки» можна лише при поєднанні її широкої та вузької інтерпретації. Саме тому дане поняття доцільно розглядати в двох аспектах – в широкому та вузькому розумінні. Державне регулювання економіки в широкому розумінні – це одна з форм цілеспрямованого впливу держави на економічні процеси з метою визначення перспектив розвитку національної економіки та постійного спрямовування її у визначеному стратегією напрямку. У вузькому розумінні державне регулювання – це сукупність заходів (законодавчого, виконавчого та контролюючого характеру) та важелів (адміністративного, економічного та правового характеру), які використовуються державою для впливу на економіку [69, с. 347].

З перших днів існування держави її роль не зводилась до виконання виключно політичних функцій. Держава, як історична форма організації людської спільноти, протягом всієї історії свого існування поряд із завданнями підтримки порядку, законності, організації національної оборони, завжди виконувала певні економічні функції, спрямовані на задоволення потреб суспільства. Вона завжди займалась економічною діяльністю, втручаючись у дію суб'єктів економічного життя і забезпечуючи тим самим стійкість політичної влади. Щоправда, таке втручання в різні періоди і в різних країнах істотно відрізнялося, що дозволяє говорити про етапи еволюції економічних функцій держави.

Таким чином, в історичному аспекті можна виділити декілька специфічно-історичних трансформацій ролі держави в економіці:

- 1) держава як орган політичної влади;
- 2) держава як «нічний сторож»;
- 3) держава як інструмент макроекономічного регулювання;
- 4) «соціальна держава»;
- 5) «ефективна держава»;
- 6) держава в умовах впливу глобальних чинників (наднаціональні міждержавні економічні функції) (табл. 1.2.).

На початку еволюції ролі держави в економіці окремі особи, а потім і групи людей поступалися певному органу управління частиною своїх функцій. Такий орган поступово перетворився на систему інститутів, що мають у своєму розпорядженні засоби законного (тобто законодавчо унормованого) примусу відносно населення, що проживає на певній території. Так виникла держава, яка за допомогою законодавчої, виконавчої і судової влади здійснювала нормотворчу, координуючу і контролюючу функції.

З середини XVII по середину XIX ст. роль держави обмежувалася виконанням функцій, пов'язаних із забезпеченням безпеки громадян, збереження їх майна (захист прав власності), створенням необхідної правової бази взаємовідносин господарських суб'єктів, контролем за виконанням контрактів. Найбільш ємною характеристикою держави в цей період було ототожнення її з «нічним сторожем», який повинен був спостерігати за тим, щоб ніхто й ніщо не порушували порядку речей, що склався.

Наступний етап еволюції економічних функцій держави розпочався наприкінці XIX століття, коли під впливом змін, що сталися в матеріальному виробництві, відбувалося розширення економічних функцій держави, які поступово трансформуються у функції державного регулювання. Мова йде про посилення концентрації й централізації виробництва, ускладнення економічних зв'язків і загострення соціальних проблем.

Основні етапи трансформації ролі держави в економіці та їх особливості ¹

Теорії державного регулювання економіки	Етапи еволюції ролі держави в економіці	Особливості етапу еволюції	Основні функції держави
Меркантилізм	Держава як інститут політичної влади	Виникнення інституту держави	– встановлення правових норм виходячи з інтересів правлячого, в економічному відношенні, класу.
Класична концепція	Держава як «нічний сторож»	Невтручання держави в регулювання економічних процесів	– забезпечення безпеки громадян; – захист прав власності; – створення необхідної правової бази для взаємовідносин господарських суб'єктів; – контроль за виконанням контрактів.
Кейнсіанство Неокейнсіанство	Держава як інструмент макроекономічного регулювання	Активне втручання держави в економіку	– обмеження монополістичних тенденцій; – створення державного сектору в економіці; – фінансування державної та приватної діяльності; – бюджетно-податкове та грошово-кредитне регулювання; – стимулювання темпів економічного розвитку; – участь у розвитку ключових галузей промисловості, створенні економічної і соціальної інфраструктури.
Монетарна неокласична теорія	«Соціальна держава»	Ідеологія держави загального добробуту	– забезпечення повної зайнятості населення; – стабілізація цін; – соціальне забезпечення населення; – забезпечення рівноваги платіжного балансу.
	«Ефективна держава»	Підвищення рівня ефективності держави в усіх її функціях	– звуження кола державних обов'язків; – рівномірний розподіл соціальних виплат всіма економічними суб'єктами.
	Держава в умовах глобалізації економіки	Держава, яка швидко і адекватно реагує на зміни глобального середовища	– недоторканість приватної власності; – внутрішня та зовнішня безпека учасників ринку; – єдині, рівні, прозорі та стабільні правила господарської діяльності; – виконання конкретних правил, прав кредитора, а також ліквідація обмежень на участь громадян у господарській діяльності, сприяння конкуренції тощо.

¹ Складено на основі [10;35]

Ще один етап еволюції економічних функцій держави розпочинається з середини 50-х – середини 70-х рр. ХХ століття, коли державна політика отримує назву політики «соціальної держави» та виходить з наступних передумов:

1. Економіка повинна бути змішаною, а не тільки суто ринковою. Необхідність державного втручання в економіку зумовлена, так званими, вадами ринку, при яких ринкова економіка не справляється з ефективним розподілом ресурсів. До числа таких вад відноситься наявність суспільних благ і природних монополій, зовнішніх впливів і неповнота інформації (неповнота ринків).
2. Необхідна скоординована макроекономічна політика в зв'язку з тим, що ринок сам по собі нездатний привести до стабільних макроекономічних результатів.
3. Ринок сам по собі не може привести до рівномірного розподілу прибутків. Тому держава, з одного боку, повинна регулювати розподіл прибутків, а з іншого – захищати тих, хто через якісь причини втратив джерело прибутку або переживає інші складнощі.

В середині 70-х років економічні функції держави знову зазнають трансформації та видозмінюються у політику «ефективної держави», яка знайшла своє відображення в двох основних положеннях. По-перше, держава внаслідок неймовірно роздутих витрат, що спричинили збільшення дефіциту державного бюджету, повинна була істотно звужити коло своїх обов'язків, переклавши рішення ряду задач, які вона ще недавно виконувала, на інші господарюючі суб'єкти. По-друге, витрати з пенсійного забезпечення, медичного страхування, страхування від безробіття й інші соціальні виплати не повинні забезпечуватися тільки за рахунок коштів державного бюджету. Ці витрати мають бути рівномірно розподілені між всіма суб'єктами.

При цьому, внутрішні мотиви перетворення інституту держави істотно доповнилися зовнішніми – активним процесом глобалізації, який розпочався наприкінці ХХ століття та поставив конкурентоздатність країн на світовому ринку в пряму залежність від вивільнення внутрішнього господарського простору,

підприємницької ініціативи й енергії, гнучкості та ефективності державних регуляторних механізмів і відповідного їх удосконалення.

З активним процесом глобалізації розпочався останній етап еволюції економічних функцій держави, який триває до сьогодні. Під глобалізацією ми розуміємо об'єктивний соціальний процес, який полягає у зростанні взаємозв'язку та взаємозалежності національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодії людини та навколишнього середовища [98, с. 13]. В основі глобалізації лежить розвиток світових ринків товарів, послуг, праці та капіталу, вплив на національні системи державного регулювання економіки глобальних чинників.

В умовах впливу глобальних чинників за державним регулюванням зберігаються основні завдання, до яких належать:

- забезпечення високого рівня зайнятості населення;
- сприяння стабільним темпам зростання національного виробництва та високій його ефективності;
- підтримка стабільного рівня цін;
- перерозподіл доходів на користь найменш захищених груп населення;
- сприяння розвитку раціональних зовнішньоекономічних зв'язків [114, с. 14].

Але в умовах впливу глобальних чинників на світовій арені відбуваються процеси, при яких межі національних держав стають занадто вузькими для регулювання процесів, які відбуваються в національній економіці, оскільки ситуація в останніх часто залежить від того, що в цей час відбувається в інших країнах. Процес ускладнюється тим, що по мірі відкриття національних економік і зростання ролі зовнішніх чинників, традиційні інструменти державного регулювання, тобто податки, ставки рефінансування, інтервенції на валютному ринку тощо, видаються вже менш ефективними. Більш того, часто виникає ефект, протилежний бажаному: у світі, де практично немає обмежень для потоків капіталів, підвищення податків у країні, наприклад для вирішення соціальних проблем, може призвести до відпливу капіталів із цієї країни, що супроводжуватиметься поглибленням соціальних проблем.

Державне регулювання виявляє все більш колективний, міждержавний характер, хоча має на меті стабілізацію економіки конкретних країн з урахуванням їхніх національних інтересів. І чим більш взаємозалежні національні господарства різних країн, тим вагомішою стає потреба в об'єднанні їх зусиль. Більшість таких об'єднань сьогодні має економічний характер, проте необхідно зазначити зростаючу заполітизованість подібних об'єднань, в яких держави добровільно та свідомо поступаються частиною свого суверенітету.

Отже, ми вважаємо, що висновки про обмеження ролі державного регулювання в сучасних економічних системах є передчасними. З моменту виникнення держави, для розвитку економіки в тій чи іншій формі, є необхідними і державна власність, і державний перерозподіл ресурсів, капіталів, прибутків, державна інституціональна діяльність – державне регулювання економіки.

Тому, для більш детального розуміння характеру державного регулювання в сучасних економічних системах доцільно здійснити аналіз сучасної парадигми державного регулювання економіки та основних чинників, які впливають на її формування.

Матеріали цього підрозділу висвітлені у [69].

1.2. Чинники формування сучасної парадигми державного регулювання економіки

Стратегія поглиблення ринкових перетворень потребує глибокого теоретичного аналізу та осмислення як загальних закономірностей становлення й функціонування цивілізованої економічної системи, так і національної специфіки її розвитку. За цих умов першочергова увага повинна бути звернена на обґрунтування місця та ролі держави в сучасній економіці, подолання застарілих стереотипів мислення та догм, заміни їх на основі нової теоретичної бази та створення прогресивних наукових концепцій.

Протягом останніх років у зарубіжних і вітчизняних літературних джерелах з питань державного регулювання економіки точаться гострі суперечки навколо

визначення та обґрунтування місця та ролі держави в умовах впливу глобальних чинників. В науковій літературі зустрічається два аспекти цього питання: роль інституту держави в світовому співтоваристві й в межах окремої країни.

Стосовно визначення місця та ролі держави у світовій економіці існує три основних точки зору. Згідно першої, в сучасних умовах розвитку світової економіки з державою нічого не відбувається, вона і надалі зберігає за собою позиції в політичній, економічній і соціальній сферах. Якщо в економічній сфері можна виділити тенденції, які вказують на появу нового стану світової економіки – «глобальної економіки», то в інших сферах суспільного життя світ залишився таким, яким і був рашіше – «державоцентриським». На нашу думку, розмови про незмінність ролі держави в умовах впливу глобальних чинників не враховують сучасних тенденцій розвитку світової економіки та не зазначені на практичних спостереженнях, оскільки реальна ситуація на світовій арені є діаметрально протилежною.

Відповідно до другої точки зору, переважає думка, що інтеграційні процеси в економіці, глобалізація фінансового ринку ведуть до «стирання» державних кордонів та послаблення державного суверенітету в цій сфері [18, с. 31]. За оцінками Р.Алена, менш як 30% ринку цінних паперів сімки найрозвиненіших країн контролюється державою або підпорядковані державним інтересам. Світовий фінансовий ринок переміщає більш як 3 трлн. дол. США на місяць із країни в країну, з них 2 трлн. дол. – гроші, які не контролює держава або інші офіційні інститути. Приватний капітал має більше ресурсів, ніж центральні банки, навіть таких країн, як США. Не національні уряди, вважає Р.Ален, а приватний капітал визначає ситуацію на світовому ринку [20, с. 5].

Деякі дослідники роблять висновки про неминуче відмирання національних держав [21;106]. Вони поступово втрачають позиції, які займали у всіх сферах суспільного життя. В економіці їх «посунули» транснаціональні корпорації та міжнародний фінансовий капітал, в культурі – різного роду недержавні актори, в зовнішньополітичній сфері – центри прийняття рішень перемістилися з національного (державного) рівня на рівень міждержавних і міжнародних (наддержавних) організацій. Таким чином, людство вступило в еру «глобального правління» та «глобального суспільства» [106, с. 8]. Ця думка є досить сумнівною, оскільки стихійні процеси

глобалізації не перетворюють світову економіку в інтеграційне ціле, а, навпаки, посилюють її диспропорції. Зростає контраст між високорозвиненим центром, в якому проживає менш ніж 1/6 населення, і периферією, що зосереджує в собі основну масу мешканців нашої планети. Така архітектоніка світової економіки вкрай нестабільна і може мати великі потрясіння не тільки для країн периферії, а й для центру, тому що світова валютно-фінансова сфера перетворилась в єдину систему й обвал однієї з її ланок позначається на інших.

Інші дослідники прийшли до висновку, що держава – це перехідне історичне явище, яке знаходиться в кінці своєї історії. До того ж, такі висновки характерні не тільки для західних дослідників, які знаходяться під впливом інтеграції, але й дослідників Східної Європи, де переважають дезінтеграційні трансформаційні процеси [33, с. 106]. Дана думка також є досить сумнівною, оскільки інститут держави існує вже досить тривалий час і постійно трансформується, що зумовлено як об'єктивними, так і різноманітними історичними умовами.

Існує також і третя, компромісна точка зору на проблему визначення місця та ролі держави у світовій економіці, яка полягає у тому, що в світі відбуваються достатньо глибокі зміни, в результаті яких поряд із державами починають активно діяти і недержавні суб'єкти. Це означає привнесення деяких коректив в те уявлення про світ, яке називають «державоцентризмом» чи «методичним націоналізмом». Тим не менше, на нашу думку, ставити питання про відмову від державо-центричної парадигми занадто передчасно.

Проаналізовані вище теоретичні концепції щодо визначення місця та ролі держави в світовій економіці частково співпадають з трьома ідеологічними течіями: марксизмом, неолібералізмом та соціал-демократією [106, с. 9].

Основні постулати неолібералізму полягають у тому, що глобальна економіка (а за нею глобальна політика і глобальна культура) є джерелом добробуту для всього суспільства. Відповідно до марксистського підходу, «глобалізація» – це пропагандистське поняття, яке слугує для «прикрашання» сучасного капіталізму. Глобалізація вигідна тільки розвинутих країнам та згубна для нерозвинутих. Умовою розвитку перших є безнадійне відставання других. Автори, які прагнуть виробити компромісну позицію

між цими двома концепціями, належать до соціал-демократів. Соціал-демократам притаманне різке критичне відношення до тенденцій розвитку світової економіки: глобалізація, в тому вигляді, в якому вона існує сьогодні, буде мати катастрофічні наслідки для всіх, в тому числі і для розвинутих країн. Мобільність капіталу, помножена на вільну торгівлю, тягне за собою перенесення виробництва з країн з високими заробітними платами до країн із низькими заробітними платами. В кінцевому підсумку, це нанесе удар на сектор виробництва розвинутих країн, а отже, призведе до «деіндустріалізації» в розвинутих країнах і подальшого зростання рівня бідності в країнах третього світу (оскільки місцеві авторитарні режими будуть штучно стримувати підвищення оплати праці) [106, с. 9-10].

Висновки про девальвацію ролі держави в умовах впливу глобальних чинників, хоча і засновані на деяких реальних процесах та тенденціях, все ж таки передчасні та занадто категоричні. Розмивання кордонів, зростання взаємозалежності, відносно звуження суверенітету національної держави зовсім не рівнозначні втраті значення держави в якості складової частини соціально-економічної системи країни.

Для того, щоб відбулась справжня девальвація держави, для того, щоб вона втратила не тільки частину політичного, але й економічного суверенітету, повинні зникнути не тільки основні її функції, які визначають самостійність держави як особливого суб'єкта соціально-економічної системи, але й основні інструменти її макроекономічної політики, яка спирається на бюджет та центральний банк. Але тим не менш в механізмах її втручання в економіку під впливом глобальних чинників багато що змінюється.

Поширена й інша думка щодо ролі держави в умовах впливу глобальних чинників, яку ми частково підтримуємо. Вона полягає в тому, що роль держави зростає, але в умовах, коли капітал стає інтернаціональним, а трудове населення залишається національним, ця роль трансформується, – держава намагається контролювати глобальні мережі, по яких відбувається потужне і швидке переміщення капіталу, і по можливості впливати на процес економічної глобалізації у своїх інтересах, трансформуючи для цього власну соціально-економічну стратегію

[18, с. 31]. У даному визначенні існує лише один недолік – в сучасних умовах трудове населення вже не залишається суто національним явищем. Спостерігаються високі темпи міграції населення у країни, в яких для них створені кращі умови праці та вищий рівень її оплати, ніж в рідних державах.

Тому будемо дотримуватися точки зору, яка полягає в тому, що роль держави, а отже і державного регулювання економіки, в сучасних економічних системах і зростає, і одночасно трансформується, оскільки вплив глобальних чинників ставить перед державами та їхніми системами регулювання зовсім нові завдання, які вимагають, насамперед, перегляду їх соціально-економічної стратегії. У даній точці зору проглядається чіткість думки, стратегічне мислення та враховуються реальні процеси, які відбуваються в світовій економіці. Вона цілком відповідає сучасним історичним умовам та пояснює місце та роль держави в умовах впливу глобальних чинників.

Думка про глобальне зростання ролі держави в економічному житті суспільства підкріплюється і багатьма іншими літературними джерелами останніх років з питань державного регулювання економіки та глобалізації розвитку. Прикладом цього може бути Звіт Всесвітнього банку за 1997 рік «Держава в світі, що змінюється», в якому говориться, що «провал стратегії розвитку, яка ґрунтується на «домінуючій ролі держави» не означає переходу до «мінімалістської держави», розвиток потребує ефективної держави, щоб відіграла роль каталізатора і політика, який би стимулював та доповнював діяльність приватного бізнесу й окремих осіб ... історія з настирливістю повторює, що хороший уряд – це не розкіш, а життєва необхідність. Без ефективної держави стійкий розвиток, економічне і соціальне зростання неможливе... Ефективна держава життєво необхідна для надання товарів і послуг, а також для створення правил й інститутів, які б дозволили ринкам процвітати, а людям – вести здоровіше і щасливіше життя». [39, с. 1]

Інакше кажучи, в сучасній світовій економіці відбувається процес трансформації інститу держави в напрямку формування держави нового типу – керованої, ефективної та гнучкої, швидко й адекватно реагуючої на зміни соціального та економічного середовища.

При розгляді питання про роль держави в сучасній економіці доцільно

використовувати поняття парадигми, яке увів в обіг американський історик Т. Кун та вперше застосував його до наукового пізнання. В загальному розумінні парадигма – це сукупність історично сформованих методологічних, світоглядних, наукових, управлінських та інших установок, прийнятих в суспільстві в якості зразка, норми, стандарту вирішення проблеми [157, с.340] Відповідно до цього можна сформулювати і визначення «парадигми державного регулювання економіки». Отже, парадигма державного регулювання економіки – це сукупність елементів системи державного регулювання економіки, таких як об'єкти, суб'єкти, завдання, методи, інструменти та ресурси, які сформувалися у певний період часу на певній території та являють собою загальноприйнятий стандарт розв'язання проблем загальнодержавного характеру.

Кожному історичному періоду характерна власна, притаманна тільки йому, парадигма державного регулювання економіки. Сучасній парадигмі державного регулювання економіки властиві наступні риси:

- по-перше, ефективна соціально-орієнтована економіка, яка базується на сучасних науково-технічних досягненнях, не може обійтися без активної регулюючої ролі держави;
- по-друге, в процесі історичного розвитку постійно змінюються моделі державного регулювання економіки, тобто трансформуються основні напрямки, форми, методи, механізми, засоби та функції державного регулювання економіки;
- по-третє, характер державного регулювання економіки напряму залежить від етапів становлення та формування ринкової економіки;
- по-четверте, масштаби державного регулювання, його конкретні форми, методи та функції суттєво відрізняються в різних країнах. В них знаходить відображення історія, традиції, тип національної культури, масштаби країни, її політичне положення та інші чинники. [10, с. 44-46].

Сучасна парадигма державного регулювання економіки формується під впливом як тенденцій світової економіки, так і процесів, що відбуваються в середині держави. Оскільки перед державами ставиться низка принципово нових завдань,

постає питання про добровільну передачу частини повноважень як на місцевий рівень, так і на наднаціональний рівень регулювання (рис. 1.3).

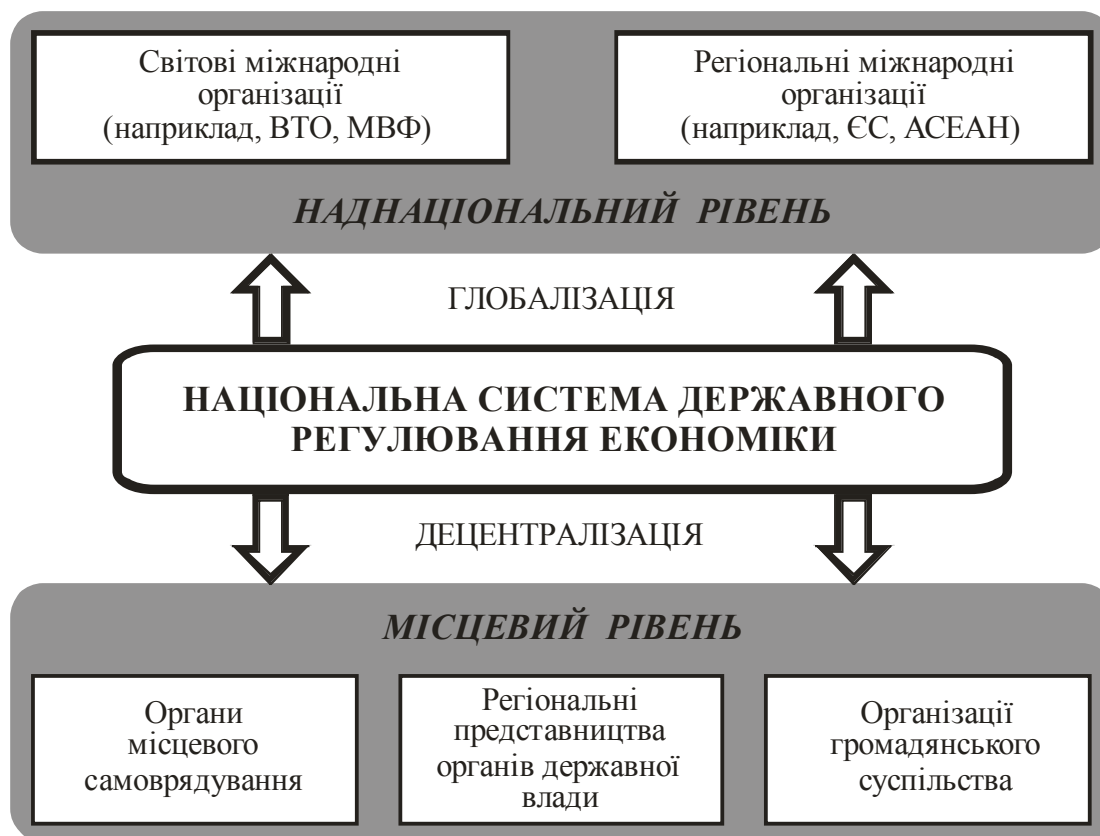

Рис. 1.3. Процес формування сучасної парадигми державного регулювання економіки¹

¹ Складено автором

Добровільна передача державою частини своїх функцій та повноважень на місцевий рівень, тобто органам місцевого самоврядування, регіональним представництвам органів державної влади та організаціям громадянського суспільства, відбувається під впливом процесів децентралізації. Французький фахівець з питань управління Жорж Ведель дав таке визначення поняття «децентралізація»: «Децентралізація полягає у передачі владних повноважень недержавним службовцям і органам – представникам центральної влади, та іншим органам, що ієрархічно не підпорядковані останнім і головним чином обрані населенням» [57, с. 28].

Децентралізація повноважень держави реалізується шляхом розширення та зміцнення системи місцевого самоврядування. Децентралізація влади – це: вільне самоврядування місцевих громад; поступова передача питань, що входили до

державної компетенції, до відома місцевих громад; передача відповідних ресурсів і прав; формування нових відносин між державою та місцевими громадами на засадах партнерства [54, с. 29].

До функцій та повноважень держави, які підлягають децентралізації, належать: розробка програм, планів та стратегій розвитку як окремих галузей та сфер місцевого значення, так і місцевості в цілому, а також і інші напрямки, які потребують самостійності у вирішенні проблем та налагодження ефективних взаємовідносин між державою та органами місцевого самоврядування, регіональними представництвами органів державної влади і організаціями громадянського суспільства.

Формування демократичної системи державного регулювання економіки можливе лише за умови оптимального співвідношення централізації та децентралізації повноважень держави. Механізм взаємодії централізації та децентралізації виступає відправною передумовою ефективності й конструктивності державного регулювання.

Співвідношення централізації і децентралізації у сфері державного регулювання економіки не просто сума двох складових, в яких збільшення одного елемента тягне за собою зменшення іншого. У цих відносинах має бути певний оптимум, а відповідно, перебудова державного механізму має включати рішення, які не зміцнювали б централізацію на шкоду децентралізації, а зміцнювали шляхом трансформації інституційного забезпечення процес централізації і децентралізації в державному регулюванні.

Добровільна передача державою частини власних функцій і повноважень на наднаціональний рівень відбувається під впливом глобальних чинників. До основних функцій, які підлягають передачі, належать: регулювання фінансової, торговельної та екологічної сфер, а також повноваження, пов'язані із вступом у різноманітні світові (ВТО, МВФ) та регіональні (ЄС, АСЕАН) міжнародні організації.

Як показує досвід розвинених країн світу (США, Японія, Швеція, Франція, Німеччина та ін.) у післявоєнні роки, характер державного регулювання цілком

залежить від етапів розвитку економік цих країн, від умов і масштабів завдань, що вирішуються, тобто від множини чинників, які впливають на формування парадигми державного регулювання.

Під чинниками формування парадигми державного регулювання економіки, слід розуміти окремі явища та процеси, які безпосередньо або опосередковано впливають на формування системи державного регулювання економіки у визначений період часу. У зв'язку з множинністю та різноманітністю таких чинників для більш глибокого розуміння сучасної парадигми державного регулювання економіки їх доцільно класифікувати за різними критеріями, кожен з яких об'єктивно відображає всю широту та багатогранність впливів, що здійснюються на систему державного регулювання (рис. 1.4). До таких критеріїв належать масштаби поширення, джерела походження, тип економічної системи, на яку здійснюється вплив, та природа походження [69, с. 348-349].

За масштабом охопленості чинники формування сучасної парадигми державного регулювання економіки можна поділити на глобальні та національні. До глобальних чинників належать насамперед процеси інтеграції, регіоналізації та глобалізації світової економіки, діяльність міжнародних організацій, стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, особливо у сфері інформаційних технологій, а також високий професіоналізм робочої сили. Саме дані чинники створили матеріальні та об'єктивні передумови для принципових зрушень в системі державного управління та господарювання.

Глобальні чинники нерозривно пов'язані з особливостями становлення системи регулювання в економіках окремих країн, які зумовлюються складною взаємодією національних чинників, до яких належать об'єктивні потреби та тенденції розвитку економіки, специфіка історико-культурного розвитку, політичного устрою, менталітет народу та національна своєрідність.

посилення фінансової та інвестиційної централізації, за допомогою чого формуються, накопичуються, виділяються та використовуються міжнародні кредитні та інвестиційні ресурси; технократизація і залежність розвитку, зокрема суспільного, від сучасних високих технологій, за допомогою яких може відбуватися маніпулювання суспільною свідомістю тощо.

Рис. 1.5. Чинники формування сучасної парадигми державного регулювання економіки в різних країнах світу¹

¹ Складено автором

Серед загальних чинників формування сучасної парадигми державного регулювання варто виділити окремим пунктом глобалізацію світової економіки, в

яку на сьогоднішній день включені практично всі країни світу. Комплексна оцінка включення країни до процесів глобалізації здійснюється за допомогою індексу глобалізації. Дослідження даного індексу проводиться щорічно з 2004 року і включає в себе дані по 62 країнах світу, які об'єднують 88% населення світу та 96% всесвітнього ВВП. Для його розрахунку враховуються 14 груп показників, які поділяються на чотири групи: показники економічної інтеграції (обсяг міжнародної торгівлі, прямі іноземні та портфельні інвестиції, міжнародні платежі тощо); показники персональних контактів (міжнародний туризм, міжнародні телефонні переговори, поштові відправлення, перекази тощо); показники технологізації (кількість користувачів Інтернету, Інтернет-серверів); а також показники участі в міжнародній політиці (кількість посольств, участь у міжнародних організаціях тощо) [187]. Відповідно до даних за 2006 рік, найвищий рейтинг глобалізації мають Сінгапур, Швейцарія та США (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Індекс глобалізації в різних країнах світу за 2005-2006 роки ¹

№, 2006	№, 2005	Країна	Економічна інтеграція	Персональні контакти	Технологічна розвиненість	Політична активність
1	1	Сінгапур	1	3	12	29
2	3	Швейцарія	9	1	7	23
3	4	США	58	40	1	41
4	2	Ірландія	4	2	14	7
5	7	Данія	8	8	5	6
6	6	Канада	23	7	2	10
7	5	Нідерланди	21	11	6	5
8	12	Австралія	18	36	3	27
9	8	Австрія	15	4	13	2
10	10	Швеція	19	12	9	9
...16	15	Чехія	5	6	22	35
...20	23	Угорщина	7	17	27	20
...33	31	Польща	30	32	31	25
...39	38	Україна	17	38	46	46
...47	52	Росія	33	52	42	36
...60	60	Індонезія	52	59	51	50
...61	61	Індія	59	51	57	60
...62	62	Іран	57	62	48	61

¹ А.Т.Кearney

Із країн пострадянського простору в рейтинг глобалізації потрапили тільки дві держави – Україна та Росія. Протягом останнього року Україна втратила одну позицію в рейтингу, спустившись із 38-го на 39-те місце. Це пояснюється, передусім, уповільненням реформ у ключових секторах (таких, як телекомунікації), політичною нестабільністю та корупцією в країні. Росія, в свою чергу, піднялася з 52-го на 47-е місце. Просування Росії аналітики пов'язують з ростом обсягу прямих інвестицій в країну, викликаним підвищенням цін на енергоносії.

На формування системи державного регулювання економіки країн, що розвиваються, окрім загальних чинників, притаманних всім країнам світу, впливають ще й специфічні, характерні лише для даного типу країн. До таких чинників належать насамперед наслідки руйнівних фінансових криз.

В середньому в світі відбувається сім валютних криз на рік [99, с. 179]. Найбільш глибокі фінансові кризи останнього періоду відбулися у країнах Латинської Америки (1995 р.) та Азії (1997 р.) Досвід таких країн, як Бразилія, Індонезія, Малайзія, Мексика, Південна Корея, Росія та Таїланд, свідчить, що при відсутності надійної розвинутої фінансової системи та реформованої банківської мережі всім представництвом цих країн доводилось застосовувати жорсткі обмеження на приплив та відплив іноземного капіталу для того, щоб впоратись з поточними труднощами та застосувати адекватну макроекономічну політику.

Аналіз динаміки ВВП країн Латинської Америки, Тихоокеанського регіону та Росії (табл. 1.4) свідчить, що лише ті країни, які застосовували в період кризи активну політику в сфері регулювання фінансової системи, змогли вже наступного року вийти з кризи та частково ліквідувати її наслідки.

До специфічних чинників формування системи державного регулювання країн з перехідною економікою належать наступні: повільний перебіг ринкових перетворень; невідповідність уряду і населення до реформування, важкий і болісний процес адаптації до нових економічних умов; невідповідність відносин між основними гілками влади; недосконалість законодавчого забезпечення реформ; самоусунення держав від виконання регулюючих функцій, помилки і прорахунки уряду; брак кваліфікованих фахівців (команди реформаторів); політична

нестабільність; зростання соціальної напруги, велика диференціація доходів, зубожіння значної частини населення; традиції державного патерналізму; менталітет народу (соціально-психологічні особливості нації); велика залежність від іноземної допомоги; великий рівень тінізації економіки.

Таблиця 1.4

Динаміка реального ВВП в роки фінансових криз, %¹

Країна	Рік кризи		Наступний рік		Тенденції
	рік	динаміка ВВП, %	рік	динаміка ВВП, %	
Бразилія	1998	0,1	1999	4,6	Вихід з кризи
Індонезія	1997	4,7	1998	-13,7	Поглиблення кризи
Малайзія	1997	7,7	1998	-6,7	Поглиблення кризи
Мексика	1994	4,4	1995	-6,2	Поглиблення кризи
Південна Корея	1997	5,0	1998	-5,8	Поглиблення кризи
Росія	1998	-4,6	1999	3,2	Вихід з кризи
Таїланд	1997	-1,3	1998	-9,4	Поглиблення кризи

¹ Примітка: Розраховано автором на основі [183]

До країн з перехідною економікою належать, насамперед, країни-члени Співдружності незалежних держав (СНД). Хоча деякі з країн СНД, такі, як Латвія, Литва, Україна вже отримали статус країн з ринковою економікою, рівень їх розвитку залишається далеким від рівня розвитку високорозвинутих країн світу.

Макроекономічна політика більшості країн СНД у 2004-2005 роках була сприятлива для економічного зростання. Так, пом'якшення фінансово-бюджетної та грошово-кредитної політик в деяких країнах стало додатковим стимулюючим чинником на фоні сприятливих як внутрішніх, так і зовнішніх умов.

Але у деяких країн-членів СНД (наприклад, Киргизстані та Таджикистані) можливості для проведення активної державної політики залишаються порівняно обмеженими, оскільки економічна ситуація в більшості країн регіону залишається досить ненадійною та сприятливою для впливу зовнішніх шоківих потрясінь.

Деякі країни-члени СНД продовжують систематично стикатися з серйозними проблемами великих обсягів заборгованості, що змушує їх бути обережними при здійсненні економічної політики (табл. 1.5).

**Дефіцит (-) / профіцит (+) консолідованого бюджету
в країнах СНД, 2001-2006 роки (у % до ВВП) [180]**

Країни СНГ	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Азербайджан	-7,4	-6,3	-3,8	-2,4	-3,2	-2,3
Беларусь	-5,1	-1,3	1,2	-0,4	-0,4	-0,8
Вірменія	-2,0	-0,2	-1,9	-1,8	-1,0	-1,5
Грузія	-6,7	-4,7	-2,0	-2,2	-1,3	-1,3
Казахстан	-5,0	-0,8	2,7	1,4	4,0	2,0
Киргизстан	-12,0	-9,9	-5,5	-6,3	-4,6	-4,3
Республіка Молдова	-5,3	-2,8	-0,5	-2,9	-2,1	1,0
Російська Федерація	-1,6	2,7	3,0	0,6	1,7	0,6
Таджикистан	-3,1	-0,6	-3,2	-2,8	-3,7	-0,5
Туркменістан	...	...	-1,1	-0,5	-0,7	-
Україна	-0,3	0,7	-0,2	-3,2	-1,8	-0,7
Узбекистан	-2,2	...	-1,3	-3,0	-2,0	-1,0

Аналіз стану консолідованих бюджетів країн-членів СНД за 1999-2004 роки свідчить про те, що в ряді країн, зокрема таких, як Вірменія та Таджикистан, основною причиною збільшення бюджетного дефіциту стало різке зростанням державних видатків.

Перехідні процеси можуть різнитися залежно від цілеспрямованості та керованості ними державою і набуття ними відповідно природно-еволюційного (стихийного) характеру у першому або стрибкоподібного у другому випадках.

В економічній теорії та практиці відповідно до специфіки ринкових трансформацій визначилися дві основні концепції проведення ринкових реформ. Одна з них, що передбачає поступове проведення послідовних реформ за умови, коли на державу покладено основні функції щодо реформування ринкових відносин, одержала назву «політики градуалізму» (використовувалась у Китаї). Друга – це шлях так званої «шокової терапії», що передбачає застосування методів короткострокового соціально-економічного струсу суспільства (використовувалась у Польщі) [10, с. 22; 65].

Прибічники першої концепції вважають, що для формування дієздатного ринку держава повинна поступово замінювати елементи адміністративно-командної

економіки суто ринковими відносинами. Застосування даної концепції дозволяє раціоналізувати та пом'якшити процеси соціально-економічних перетворень і таким чином уникнути різкого спаду виробництва та життєвого рівня населення. Застосування цього варіанту передбачає поетапне проведення реформ, їх експериментальне здійснення з подальшим поширенням позитивного досвіду.

Значимість досвіду Китаю полягає перш за все у тому, що в процесі реформування вдалося сполучити реформування економіки з високими темпами економічного зростання. Так, на початку 80-х рр. щорічні темпи зростання ВВП у Китаї становили майже 10%. Досягти такого поєднання реформ і темпів економічного зростання завжди важко, оскільки на цьому етапі здійснюється «переналагодження» економічних механізмів, що звичайно призводить до «перебоїв» у роботі підприємств. Успіх ринкових перетворень у Китаї значною мірою обумовлений наявністю численного прошарку дрібних підприємців як в місті, так і на селі, та скасуванням на початку 80-х рр. обмежень на індивідуальну трудову діяльність. Це дозволило за короткі терміни поживити сільське господарство, дрібне виробництво та торгівлю. Слід зазначити, що китайські реформи здійснювались в умовах політичної стабільності, що має позитивний вплив на хід виконання визначених державою завдань.

Щодо концепції «шокової терапії», то вона виходить з того, що головними інструментами формування ринку є одномоментна лібералізація цін, різке скорочення державних витрат і досягнення бездефіцитного державного бюджету. Вона базується на сучасному варіанті ліберальної ринкової теорії, тобто на ідеях монетаризму.

Цьому радикальному варіанту відповідає здійснення комплексу перетворень, спрямованих на заміну централізованого планування основними елементами ринкової економіки, що залучають швидку лібералізацію цін і торгівлі, проведення програми стабілізації, призначеної забезпечити сталі ціни. Ці заходи переходу повинні супроводжуватися та підкріплюватися переходом до конвертованості валюти для поточних операцій, створенням умов для виникнення нових приватних підприємств, приватизацією державної власності, демонополізацією промисловості,

прийняттям нових стандартів бухгалтерського обліку, проведенням реформи системи оподаткування, судової системи, фінансового сектора та державної служби.

Найбільш наглядно концепція «шокової терапії» була реалізована на початку 90-х рр. у Польщі, де за 2 – 3 роки вдалося подолати інфляцію, а з другої половини 90-х рр. досягти стадії економічного зростання: цьому сприяли інтенсивний розвиток приватного сектора, зміцнення національної грошової одиниці, надходження іноземних інвестицій. Слід враховувати, що у Польщі були й певні передумови для позитивних наслідків такого «шокового лікування» економіки і суспільства. Зокрема, значна приватна власність на землю (близько 80% орної землі належала одноосібникам), у суспільстві переважала ринкова психологія, а владні структури держави очолювали радикальні сили, що користувалися підтримкою та довірою більшості населення.

Стартовий етап реформ у країнах з перехідною економікою довів, що незалежно від варіанту ринкових перетворень суспільство змушене зіткнутися з новими труднощами, зокрема:

- рухом протесту з боку тих соціальних верств населення і груп суспільства, на які припадає тягар перетворень;
- формуванням численних угруповань, які об'єднуються за спільним політичним інтересом;
- ускладненням прийняття рішення відповідно до структурних та інституційних перетворень;
- виникненням соціальних груп, що мають користь від здійснюваних перетворень, та формуванням соціального прошарку, який зацікавлений у подальшому здійсненні реформ.

Незважаючи на заяви деяких зарубіжних та вітчизняних дослідників про «відмирання» інституту держави та «стирання» державних кордонів, формування системи державного регулювання розвинутих країн характеризується не тільки збереженням, а й посиленням ролі держави в економічних процесах. В розвинутих країнах світу державне втручання використовується тоді, коли ринкові механізми не спрацьовують. В таких випадках відтворення коректується так, щоб після

налагодження ринкового механізму державне втручання можна було б послабити та згорнути. Іншими словами, причиною меншої активності держави є більш висока ефективність саморегулювання економіки, а не навпаки.

Але держава в сучасній ринковій економіці країн Західної Європи не обмежується функціями її регулювання. Вона створює умови для соціального партнерства, для розвитку тієї (і досить значної) частини економіки, яка не функціонує за законами ринку. Йдеться, насамперед, про соціокультурну сферу – про розвиток освіти, культури, науки, охорони здоров'я, підтримку материнства та дитинства, тобто виробництво суспільних благ і соціальний захист [111].

В сучасних умовах дії урядів окремих країн перебувають у тісній залежності від поведінки урядів інших країн, а також від діяльності міжнародних організацій. Різко скорочується ступінь незалежності та різко зростає необхідність в уніфікації та погодженні регулюючих заходів в окремих країнах. Нерідко така ситуація дійсно потребує деякого звуження функцій незалежної держави та передачі деяких владних повноважень на рівень «наднаціонального» регулювання, як це відбувається сьогодні в Європейському Союзі.

Хоча деяка частина функцій держави і передається на вищий рівень, вплив глобальних чинників породжує нові проблеми, вирішення яких не можливе без її участі. Наприклад, виникають проблеми регулювання імміграції, нелегального припливу наркотиків, зростання злочинності, тероризму та відмивання брудних грошей. Посилюється необхідність контролю за діяльністю фінансової сфери з метою пом'якшення впливу на неї світових фінансових криз. З'являються нові проблеми податкового регулювання з тим, щоб попередити відтік податкових платежів від ТНК, які прагнуть вивезти свої капітали в країни з низьким рівнем оподаткування.

Окрім вищеперахованих світових процесів, на формування сучасної парадигми державного регулювання економіки розвинутих країн впливає також і поява на світовій арені нових суб'єктів міжнародних відносин, до яких належать:

- міжнародні організації (МВФ, СБ, ЮНЕСКО, ВТО, «Велика сімка», що перетворилась на «вісімку» після включення до неї Росії);

- регіональні організації (їх налічується загалом близько 60);
- багатонаціональні корпорації (близько 60 тис.);
- інституціональні інвестори (пенсійні та інвестиційні фонди, страхові компанії);
- неурядові організації (рухи «зелених», «лікарів без кордонів» тощо);
- великі міста (Лондон, Нью-Йорк, Токіо, Франкфурт, Париж);
- окремі індивіди (наукові працівники, професори університетів, актори, окремі особи типу Дж.Сореса, Б.Гейтса) тощо [18, с. 37].

Кожен із вищеперахованих чинників здійснює суттєвий вплив на процес формування сучасної парадигми державного регулювання як в світі в цілому, так і в окремих країнах. Всі вони взаємодоповнюють один одного та є частиною загального процесу трансформації місця та ролі держави в економічному житті суспільства. Результатом такої трансформації повинен стати новий тип держави – ефективної та могутньої, політика якої відповідає сучасним історичним вимогам.

У програмному документі ООН 1997 р. зазначено, що з метою забезпечення позитивного впливу глобальних чинників на сталий розвиток важливо створити відповідні умови та механізми як на національному, так і міжнародному рівнях, а також розробити і впровадити необхідні суспільні стратегії. Зокрема важливо забезпечити макроекономічні умови, які дали б змогу всім країнам світу отримувати вигоди від впливу глобальних чинників. У межах дедалі більшої взаємозалежності світової економіки відповідальне впровадження розвиненими країнами своїх торговельних, кредитно-грошових та інших макроекономічних стратегій зумовлює необхідність зважати на їх потенційний вплив на інші країни.

Таким чином, в результаті впливу глобальних чинників зовнішні чинники значною мірою визначають наперед успіх чи невдачу зусиль, яких докладають країни, що розвиваються, та країни з перехідною економікою на національному рівні. Розрив між ними та розвиненими країнами свідчить про те, що для підтримки і пришвидшення темпів глобального прогресу в напрямку сталого розвитку необхідно забезпечувати сприятливі та динамічно розвинені міжнародні економічні відносини і співробітництво, зокрема в таких сферах, як проблема заборгованості,

світова торгівля, фінанси і передача технологій.

Отже, сучасна парадигма державного регулювання повинна будуватись, виходячи з конкретних вимог:

1) адекватність об'єктивним умовам функціонування та стану розвитку економіки країни на відповідному часовому проміжку. Наприклад, формуючись в умовах перехідного періоду, вона повинна виходити із багатоманітності форм власності, багатокладності економіки, високої ролі державного сектора, із неадекватності структури виробництва наявним можливостям.

2) сформованість на комплексному та системному підходах, які припускають, що механізм регулювання буде охоплювати всі економічні та соціальні процеси, всю гаму кругообігів суспільного виробництва і в рівній мірі спрацьовувати на всіх рівнях управління;

3) цілісність системи, яка складається з окремих елементів – суб'єктів і об'єктів, цілей і функцій, підходів, інструментів і методів державного регулювання, тісно пов'язаних між собою.

Вихідним елементом нової концепції держави повинен стати цілісний і системний характер державного регулювання. Інститути державного регулювання повинні слугувати не альтернативою ринкової самоорганізації, а тісно співпрацювати з механізмом саморегулювання ринку. Потрібен перехід від адміністративних заходів у сфері лібералізації та дерегуляції економіки до встановлення нового господарського порядку, який би враховував загальні закономірності ринкового розвитку і особливості країни, поєднував цінності економічної лібералізації з інтересами суспільства, самостійність та ініціативу суб'єктів ринку із завданнями підвищення ефективності суспільного відтворення, зростання добробуту населення. Без досягнення системного ефекту державне регулювання буде вихолощуватися та ставати формальним [69, с. 351].

Тому, для того, щоб забезпечити ефективний перехід від сучасної парадигми державного регулювання до принципово нової, необхідно вивчити особливості формування моделей державного регулювання економіки в різних

країнах світу, що вимагає розробки методологічного інструментарію їх дослідження.

Матеріали цього підрозділу висвітлені у [23;24;25;69]

1.3. Методологічний інструментарій дослідження трансформаційних процесів в національних системах державного регулювання економіки

Різноманітність та суперечливість підходів до визначення місця та ролі держави в економічних системах, об'єктивна складність організації державної економічної політики в умовах переходу до ринкових форм господарювання, трансформація функцій держави відповідно до викликів глобалізаційних процесів, які відбуваються на світовій арені, зумовлюють необхідність визначення та формування основних підходів, принципів та прийомів дослідження, застосування певного набору методів, використання оновленого понятійного та категоріального апарату пізнання. Проте, незважаючи на наявність численних напрацювань в галузі методики та методології дослідження систем державного регулювання економіки (О. Бандурка, О. Беляєв, А. Бебело, В. Бережний, Л. Головка, Л. Дідківська, В. Захарченко, Д. Ісаченко, О. Комяков, О. Кривчов, В. Лисюк, А. Мельник, І. Михасюк, К. Петрова, С. Сєрьогіна, Д. Стеченко, В. Удотова, М. Чумаченко) залишається певне коло проблем, які стосуються вивчення основних напрямків трансформації національних систем державного регулювання економіки під впливом глобальних чинників та особливостей перебігу цих трансформаційних процесів в зарубіжних країнах світу. Зосередження уваги на вищезазначених проблемах дозволить виробити систему пізнавальних механізмів, на основі яких буде проводитись дослідження трансформаційних процесів в національних системах державного регулювання економіки. До таких механізмів належать:

- категоріальний апарат, тобто система основних понять, в рамках яких проводиться дослідження систем державного регулювання економіки;
- наукові ідеї та гіпотези, за допомогою яких пояснюються ті чи інші особливості, закономірності чи тенденції трансформаційних процесів, які відбуваються в національних системах державного регулювання економіки;

- методи дослідження, за допомогою яких пізнаються національні системи державного регулювання економіки та основні напрямки їх трансформації.

Усвідомлення значущості та важливості методів дослідження призвело до появи різних форм його фіксацій, розроблень і вдосконалень. Серед таких форм найважливішими постають методологія та методика. Сутність методології значною мірою зумовлена походженням цього поняття від грецьких слів «метод» (шлях дослідження або пізнання, теорія, вчення) та «логос» (слово, поняття, вчення). Якщо дотримуватись цих вихідних значень, то методологію найлогічніше визначити як систему різноманітних методів, засобів та прийомів наукового пізнання (передусім принципів, законів та категорій) та науку (або вчення) про цю систему [119, с. 42]. Під методикою розуміють зібрання та розроблення ефективних способів використання та застосування певних методів у конкретних ситуаціях пізнання та діяльності, тому методика не завжди передбачає наукові обґрунтування: вона може базуватись на певних, у тому числі індивідуальних досвідах. [133, с. 396].

На сучасному рівні розвитку науки методологія дослідження передбачає насамперед міждисциплінарний зв'язок відповідних методів. [96, с. 97].

Міждисциплінарний характер дослідження трансформації національних систем державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників визначається особливостями перебігу даних процесів у країнах, які належать до різних типів економічних систем, проявляється у широкому використанні методів філософського пізнання, загальнонаукових методів, аналізі тенденцій, закономірностей і динаміки трансформації об'єкта в умовах глобалізації, виробленні переліку рекомендацій щодо оптимізації його функціонування з урахуванням трансформаційних процесів, які відбуваються в національній економіці в напрямку переходу до ринку, – з одного боку, та глобалізаційних процесів, які відбуваються на світовій арені, – з іншого. Тому вивчення об'єкту даної дисертаційної роботи потребує синтезу основних прийомів та методів дослідження багатьох наук, зокрема економічної теорії, макроекономіки, регіональної економіки, теорії перехідної економіки, теорії ринкової економіки, менеджменту, маркетингу, фінансів і правознавства.

Методологічні позиції даного дисертаційного дослідження виражаються у вигляді наступного переліку теоретичних установок:

- визначити сутність та реальний зміст основних понять, які стосуються державного регулювання економіки;
- виділити основні тенденції та закономірності, які спостерігаються при вивченні національних систем державного регулювання економіки та трансформаційних процесів, які в них відбуваються під впливом глобальних чинників;
- виявити основні протиріччя та на основі цього окреслити проблеми функціонування та розвитку систем державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників.

Методологія проведення даного дисертаційного дослідження базується на макроекономічному представленні моделі економіки відкритого типу з державним втручанням (рис. 1.6). Під відкритою економікою розуміється економічна система, яка пов'язана з іншими країнами світу механізмами експорту, імпорту та фінансових операцій [111, с. 225].

Використання даної моделі дозволяє відслідкувати участь країни у світовій економіці, що змінює перерозподіл ресурсів та доходів, і забезпечує їх перелив з галузі експорту в галузь імпорту в залежності від внутрішніх потреб економіки країни та з врахуванням попиту зарубіжного сектору.

Комплексне уявлення про методологію дослідження трансформаційних процесів у національних системах державного регулювання економіки, які відбуваються під впливом глобальних чинників, дає структура даного поняття, представлена на рис. 1.7.

Методологія будь-якого прикладного, а тим більше теоретичного дослідження ґрунтується на певних концепціях, покладених в основу його здійснення. Так, дане дисертаційне дослідження засноване на наступних наукових теоріях:

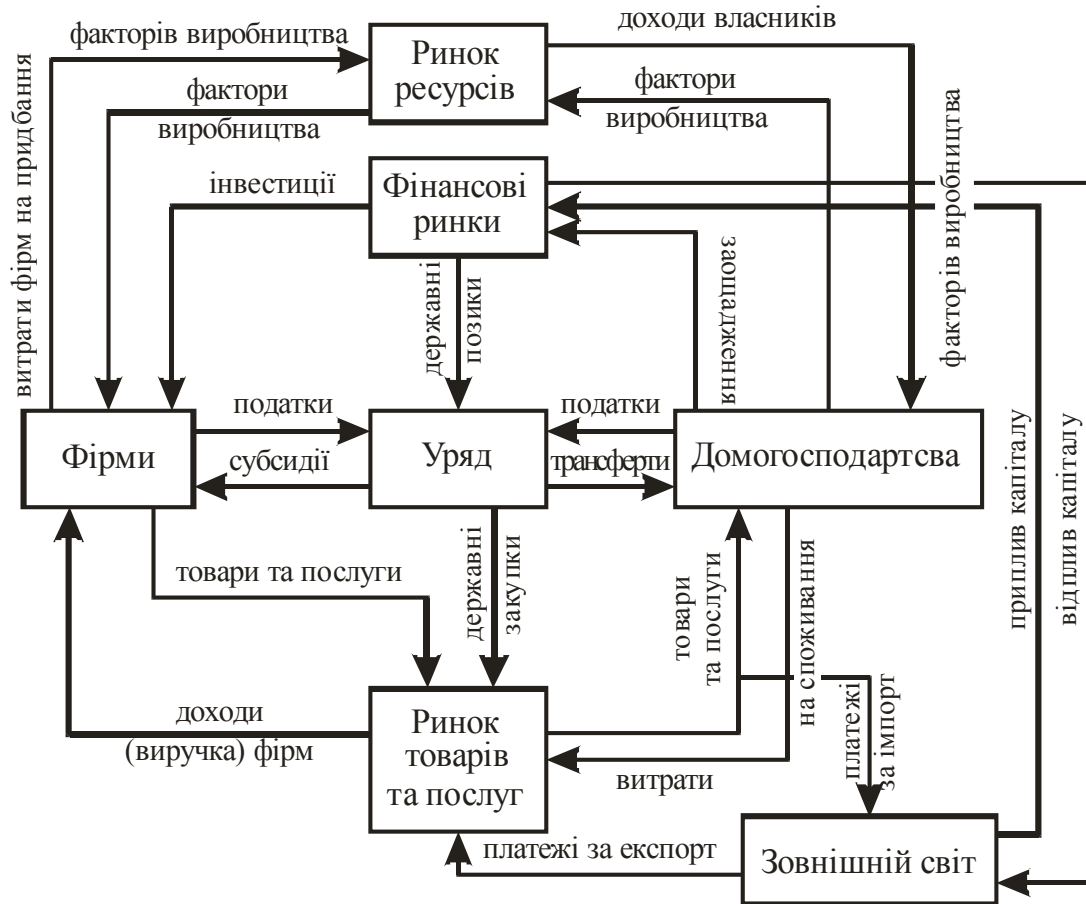
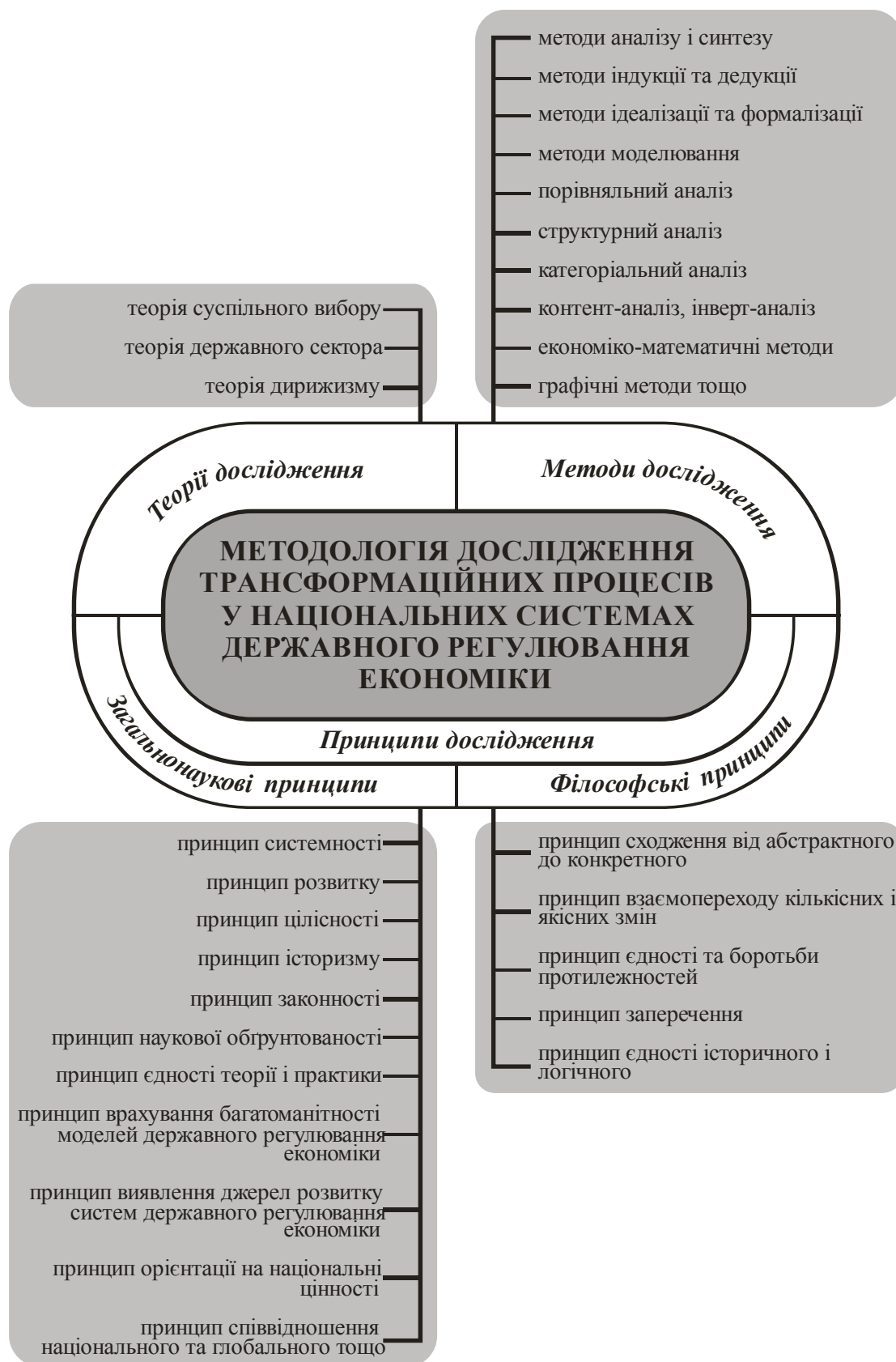

Рис 1.6. Модель макроекономічного кругообігу у відкритій економіці ¹

¹ [91, с. 15]

- теорія державного сектора, яка зосереджує свою увагу на впливі цього сектора на розміщення ресурсів в умовах ринкового середовища, а також на розподілі благ в економіці в цілому. Також дана теорія вивчає вплив суспільних видатків на економіку країни [79];
- теорія дирижизму, яка проголошує, що циклічні коливання та інфляція спричиняються змінами в сукупних витратах і пропозиції грошей. Також дана теорія наголошує на необхідності активної стабілізаційної політики з переважним використанням інструментів бюджетно-податкового регулювання [42, с. 15];
- теорія суспільного вибору, яка виступає найяскравішим напрямком економічного імперіалізму, пов'язаним із застосуванням методології неокласичної економічної теорії задля вивчення феномену політичного процесу. Основна передумова цієї теорії полягає в тому, що люди діють

Рис. 1.7. Структура поняття «Методологія дослідження трансформаційних процесів у національних системах державного регулювання економіки»¹

¹ Примітка. Складено автором

у політичній сфері, дбаючи тільки про особисті інтереси, і що немає нездоланої межі між бізнесом і політикою. Ця теорія послідовно розвіює міф про таку державу, в якій немає жодних інших цілей, крім турботи про суспільні інтереси. Інакше кажучи, теорія суспільного вибору вивчає різні способи і методи, за допомогою яких люди використовують урядові установи у своїх власних цілях.

Прихильники теорії суспільного вибору розглядають політичний ринок подібно до товарного. Держава – це арена конкуренції людей за вплив на прийняття рішень, за доступ до розподілу ресурсів, за місця на ієрархічних щаблях. Однак це – ринок особливого роду. Його учасники мають надзвичайні права: виборці можуть вибирати представників до вищих органів влади, депутати – ухвалювати закони, чиновники – стежити за їх виконанням. Виборці та політики трактуються як індивіди, що обмінюються голосами й передвиборними обіцянками. Разом з тим, основними сферами аналізу цієї теорії є сам виборчий процес, діяльність депутатів, теорія бюрократії та політика державного регулювання [56, с. 32-33].

Надзвичайно вагомому методологічну роль в економічному дослідженні відіграють філософські та загальнонаукові принципи. Вони, на думку науковців і філософів, які вивчають цю проблему, виступають методологічною основою наукового дослідження та об'єднують навколо себе цілу низку законів та категорій. Отже, методологічна роль філософських та загальнонаукових принципів полягає передусім у тому, що вони виступають найбільш узагальненою формою логічної організації наукового пізнання.

На визначення терміну «принцип» значною мірою впливає його походження від латинського слова «*principium*», що означає початок, основу, походження, першопричину. Відповідно до цього, під принципом розуміють вихідне положення і основу теорії, і водночас заключний результат наукового дослідження, внаслідок чого в ньому відбиваються базисні закономірності розвитку певної матеріальної системи, об'єднується певне коло законів, понять і категорій, а також він виконує евристичну функцію щодо пізнання нових явищ і процесів, виступає найважливішим законом розгортання теорії у логічно завершену наукову систему [119, с. 68].

При написанні дисертаційної роботи використовувалось широке коло філософських та загальнонаукових принципів пізнання, які дозволяють повною мірою дослідити функціонування та розвиток систем державного регулювання економіки.

До основних філософських принципів, які використовувались в процесі здійснення дисертаційного дослідження, належать наступні:

- принцип сходження від абстрактного до конкретного, який передбачає виділення в конкретному (системі державного регулювання економіки) двох сторін: по-перше, чуттєво-конкретного, самої дійсності (тобто непізнаної системи, зокрема сучасної парадигми державного регулювання економіки), яка виступає вихідним пунктом економічного дослідження і, по-друге, конкретного в процесі мислення (тобто понять та категорій, що стосуються державного регулювання), яке виступає як процес синтезу після розчленування цілого на окремі сторони, елементи, їх відокремленого вивчення та наступного пізнання в усьому комплексі взаємозв'язків у єдності різноманітного з численними визначеннями;
- принцип взаємопереходу кількісних і якісних змін, який виражає взаємозалежність між розвитком окремих елементів системи державного регулювання економіки і сутність якого полягає в тому, що кількісні зміни в системі державного регулювання на певному етапі переходять у якісні, а їх нова якість, своєю чергою, визначає характер, напрям, можливості й темпи протікання кількісних змін, формує кількісно нову силу розвитку;
- принцип єдності та боротьби протилежностей, сутність якого полягає в тому, що процес взаємодії (взаємозумовленості, взаємопроникнення, взаємозаперечення) протилежних властивостей, сторін, тенденцій в системі державного регулювання економіки виступає джерелом її саморуху та розвитку;
- принцип заперечення, який характеризує напрям розвитку системи державного регулювання економіки, її складових частин та елементів, починаючи з умов

виникнення та становлення, їх наступного розвитку, функціонування та переходу у досконаліші, більш розвинені форми;

- принцип єдності історичного і логічного, який дає змогу відповісти на питання як і чому виникають різні варіанти пояснення актуальності трансформаційних процесів в системі державного регулювання економіки, адже історичне відображає реальні процеси, що мають чи мали місце в історичному контексті, а логічне фокусує увагу на дії законів та об'єктивних закономірностей. Єдність цих двох категорій проявляється у нерозривному зв'язку процесу трансформування системи державного регулювання економіки, за який відповідає історія, та результату – досягнення бажаного, нової парадигми державного регулювання економіки, що є прерогативою логіки.

До загальнонаукових принципів дослідження трансформації національних систем державного регулювання економіки належать: принцип системності, принцип розвитку, принцип цілісності, принцип історизму, принцип законності, принцип наукової обґрунтованості, принцип єдності теорії і практики, принцип відкритості керованих та керуючих систем, принцип врахування багатоманітності моделей державного регулювання економіки, принцип виявлення джерел розвитку систем державного регулювання економіки, принцип орієнтації на національні цінності, принцип співвідношення національного та глобального, принцип соціальної спрямованості, принцип прогнозованості, принцип зворотних зв'язків та принцип застосування (табл. 1.6)

Усі вищеперераховані принципи дослідження систем державного регулювання в умовах впливу глобальних чинників об'єднуються у певну методологію, яка конкретизується за допомогою певних методів.

Системний підхід у дослідженні трансформації національних систем державного регулювання в умовах глобалізації вказує на провідну роль методу системного аналізу, який передбачає розгляд об'єкта та предмета дослідження як визначеної системи, яка складається з взаємодіючих елементів. Системний аналіз являє собою визначений спосіб наукового мислення та має логічну основу: розуміння системи, тобто того, що вона собою являє; наукові уявлення про характер

**Групування наукових принципів дослідження національних систем
державного регулювання економіки в умовах глобалізації¹**

№ п/п	Принцип	Зміст принципу	Призначення принципу
1	2	3	4
1.	Принцип системності	Полягає в розгляді об'єкта як багатокомпонентної системи, яка є сукупністю взаємодіючих і взаємопов'язаних елементів і частин, які здійснюють свій внесок і впливають на результат функціонування об'єкту	Використовується при дослідженні державного регулювання економіки як системи, яка складається з об'єкту, суб'єкту, цілей, функцій, принципів, методів, засобів і інструментів та перебуває під впливом як внутрішніх та зовнішніх чинників
2.	Принцип розвитку	Розкриває рушійні сили еволюції будь-якої системи (в тому числі її окремих підсистем та елементів); спрямованість її розвитку, а отже, взаємозв'язок з прогресивними або регресивними змінами; появу нових сутнісних та якісних сторін у системі та в її складових; об'єднує в єдину комплексну цілісність основні закони діалектики; пояснює появу нових законів та закономірностей на якісно нових етапах еволюції певної економічної системи	Дає можливість розглянути систему державного регулювання економіки з точки зору постійного руху та розвитку, що є рушійною силою трансформації державного регулювання економіки під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Даному принципу характерні дві особливості: по-перше, процеси, що відбуваються з системою державного регулювання економіки є незворотними, а по-друге, в результаті розвитку змінюється не тільки структура системи державного регулювання економіки, а й умови її функціонування
3.	Принцип цілісності	Передбачає застосування в процесі дослідження системи структурно-функціонально аспекту, відповідно до якого кожен компонент складної системи розглядається не ізольовано та відокремлено, а у взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими процесами	Використовується при дослідженні системи державного регулювання економіки як єдиного цілого. Відповідно до даного принципу кожен елемент системи розглядається не ізольовано та відокремлено, а у взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими елементами. Всі елементи системи державного регулювання економіки знаходяться між собою в різного роду прямих і обернених зв'язках та відносинах – просторових, часових, функціональних, причинно-наслідкових, закономірних, які забезпечують структурну цілісність системи.
4.	Принцип історизму	Вивчення сучасного стану розвитку системи (окремих її підсистем, елементів та компонентів), її генезису (в тому числі різних етапів і стадій), виявлення тенденцій наступного розвитку, а також історії обґрунтування економічних законів і категорій та їх ієрархії	Використовується при дослідженні еволюції категорій «економічна система» та «державне регулювання економіки», еволюції видів економічних систем, місця та ролі державного регулювання в кожній з них, а також трансформації моделей і функцій державного регулювання економіки протягом визначеного часового періоду

Продовження таблиці 1.6

1	2	3	4
5.	Принцип законності	Спрямований на економічно-правове регулювання процесів управління визначеним об'єктом, дотримання нормативних актів з питань функціонування даного об'єкту	Використовується в процесі вироблення рекомендацій щодо прискорення та полегшення процесу адаптації національної системи державного регулювання економіки до вимог глобальної економіки. Дані рекомендації не повинні суперечити чинному законодавству та знаходитись в межах правового поля нашої країни
6.	Принцип наукової обґрунтованості	Врахування при формуванні системи економічних законів та закономірностей розвитку суспільства, законів мислення, застосування наукових підходів та методів моделювання	Використовується при комплексному вивченні всієї сукупності факторів, які впливають на формування систем державного регулювання економіки та врахування при цьому системи економічних законів і закономірностей розвитку суспільства, законів мислення, застосування наукових підходів та методів моделювання з наступним застосуванням отриманих знань в практиці державного регулювання
7.	Принцип єдності теорії і практики	Будь-яке рішення в сфері функціонування та розвитку об'єкта повинно відповідати логіці, принципам та методам управління і вирішувати одне з практичних завдань	Використовується при формуванні на основі проведеного аналізу теоретичних засад функціонування систем державного регулювання економіки практичних рекомендацій щодо адаптації національної системи державного регулювання економіки до вимог глобального розвитку
8.	Принцип відкритості керуючих і керованих систем	Будь-який об'єкт має як керуючу систему, так і керовану. Відповідно до існуючої ситуації між керованою та керуючою системою формуються різні співвідношення, зокрема співвідношення, якому характерна повна відкритість	Використовується при дослідженні співвідношення національного та наднаціонального рівня регулювання економікою. Завдяки існуванню даного принципу стає зрозуміло, що держава може бути керуючою системою, коли йдеться про галузі та сектори національної економіки, та керованою системою, коли йдеться про наднаціональний рівень регулювання
9.	Принцип врахування багатоманітності моделей державного регулювання економіки	Призначений для відображення всієї сукупності різноманітних моделей державного регулювання економіки, які практикуються у різних країнах світу	Використовується при формуванні розгорнутої класифікації моделей державного регулювання економіки, яка дозволяє ознайомитись із основними критеріями класифікації, країнами, яким характерні різні типи моделей державного регулювання економіки та особливостями функціонування цих моделей
10.	Принцип виявлення джерел розвитку систем державного регулювання економіки	Призначений для відображення різноманітних джерел розвитку систем державного регулювання економіки в різних країнах світу	Використовується при дослідженні моделей державного регулювання економіки в зарубіжних країнах, тобто аналізуються джерела розвитку цих моделей та на їх основі виробляються рекомендації щодо розвитку національної моделі державного регулювання економіки

Продовження таблиці 1.6

1	2	3	4
11.	Принцип орієнтації на національні цінності	В умовах глобалізації світової економіки даний принцип набуває особливого значення, оскільки дозволяє державам дотримуватись власних національних традицій та звичаїв і тим самим зберігати національну ідентичність	Використовується при розробці рекомендацій щодо адаптації національної системи державного регулювання економіки до викликів глобалізації. Даний принцип дозволяє нашій державі увійти в глобальне середовище з визначеними уявленнями про національні традиції та звичаї, що дозволить їй не втратити свої національні ідентичності в процесі інтеграції у світову спільноту
12.	Принцип співвідношення національного та глобального	Полягає у співвідношенні національних економічних систем та глобальної економіки	Застосовується при дослідженні співвідношення національних систем державного регулювання економіки та прообразів глобальної системи управління (ВТО)
13.	Принцип соціальної спрямованості	Призначений для забезпечення соціальної спрямованості систем державного регулювання економіки в сучасних умовах існування	Використовується при розробці моделі адаптації національної системи державного регулювання економіки до умов глобалізації. Даний принцип дозволяє враховувати інтереси як всього українського суспільства в цілому, так і окремого громадянина зокрема
14.	Принцип прогнозованості	Призначений для здійснення прогнозів, що дозволяє найбільш чітко та достовірно розробити рекомендації щодо адаптації національних систем державного регулювання економіки до умов глобалізації	Використовується при виявленні соціально-економічних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до умов глобалізації
15.	Принцип зворотних зв'язків	Дозволяє відслідковувати процеси цілеспрямованої діяльності та управління в системі державного регулювання економіки	Використовується для виявлення однорідних процесів та перетворення системи державного регулювання економіки з простого набору елементів в одне ціле разом із елементами, які визначають стан і структуру системи
16.	Принцип застосування	Дозволяє використовувати всі запропоновані рекомендації на практиці	Використовується для того, щоб всі практичні рекомендації стосовно адаптації моделей державного регулювання економіки постсоціалістичних країн до викликів глобалізації могли застосовуватись на практиці

¹ Складено автором

та механізми функціонування систем, врахування їх розмаїття та виокремлення серед них окремих видів; наукові знання про еволюцію систем.

Застосування системного підходу в даному дисертаційному дослідженні передбачає використання методу системно-структурного аналізу, який виступає важливим інструментом пізнання ще не досліджених явищ та процесів, засобом проникнення у сутність складних систем. Він вимагає розглядати державне регулювання економіки як таке якісно цілісне утворення (систему), яке складається з певних складових (елементів), що включені в цілком певні сталі зв'язки між собою (структуру) (рис. 1.8).

При цьому під національною системою державного регулювання економіки слід розуміти систему упорядкування соціально-економічних процесів у національній економіці з боку держави навколо певних пріоритетів. Призначення національної системи державного регулювання економіки полягає у забезпеченні ефективного функціонування та прогресивного розвитку національної економічної системи, опираючись на чітко окреслену сукупність цілей, завдань і пріоритетів в економіці та засобів забезпечення їх досягнення [88, с. 42].

В дисертаційній роботі при дослідженні національних систем державного регулювання економіки використовуються окремі розробки в галузі системно-структурного аналізу, до яких належать:

- системні дослідження, які використовуються при аналізі систем державного регулювання як економіки України, так і економік зарубіжних країн. При цьому наголос робиться на системність, системну якість державного регулювання економіки;
- функціональний аналіз, який використовується при дослідженні економічних функцій держав та їх трансформації;
- метод комплексного підходу, який застосовується при аналізі національних систем державного регулювання економіки та вимагає залучення в процес дослідження всіх елементів цих систем.

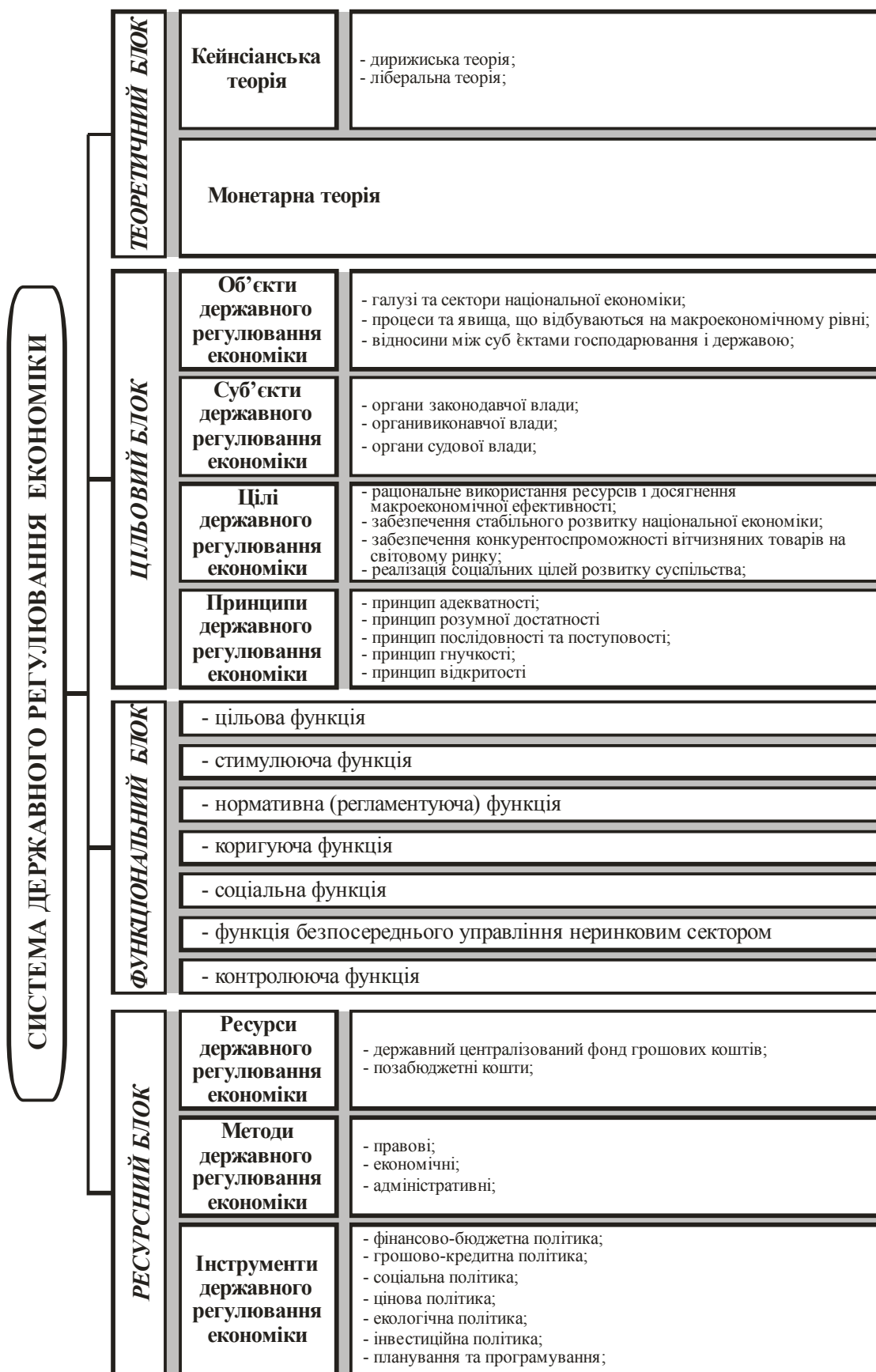

Рис. 1.8. Система державного регулювання економіки¹

¹ Примітка. Складено автором

Серед загальнонаукових методів пізнання доцільно виділити набір основних методів опрацювання фактів, які використовуються в дисертаційному дослідженні. До таких методів належать:

- методи аналізу та синтезу, які є діалектично обумовленими методами наукового дослідження. Метод аналізу полягає у поділі цілого на складові частини та дозволяє виявити будову предмета, що досліджується, його структуру, зв'язки між окремими складовими, відділити суттєве від несуттєвого, складне звести до простого. Метод синтезу доповнює метод аналізу і перебуває з ним у нерозривній єдності;
- методи індукції та дедукції використовуються в їх діалектичному поєднанні, оскільки знання про одиничне, що дозволяє виробити висновки про загальне та обґрунтувати висунуті припущення та гіпотези повинно органічно підтверджуватись логічним шляхом виведення нових властивостей та знань про окремі аспекти функціонування об'єкта на основі знань загальних положень;
- метод ідеалізації, який використовується для доведення параметрів певних фактів або явищ в процесі державного регулювання економіки до гранично можливих меж для виявлення певної якості в найповнішому вигляді;
- метод формалізації, який полягає в застосуванні символічних позначень для виявлення однорідних рис фактів і процесів, що носять більш-менш стійкий характер та проявляються з певною періодичністю в часі та просторі.

Метод абстрагування використовується на всіх етапах даної роботи та дозволяє відволікатись від певних властивостей та відношень об'єкта і одночасно зосереджувати основну увагу на тих властивостях та відношеннях, які є безпосереднім предметом дисертаційного дослідження. Абстрагування сприяє проникненню дослідження у сутність державного регулювання економіки, забезпечує більш глибоке вивчення основних функцій та чинників формування національної системи державного регулювання економіки. Метод абстрагування перебуває в органічній єдності з методом узагальнення та методом ідеалізації. За допомогою методу абстрагування здійснюється сходження до загальних ознак та

властивостей національних систем державного регулювання економіки, перехід від одиничного до особливого та загального, від менш загального до більш загального. Наслідком застосування методу ідеалізації є відкриття або узагальнення законів функціонування системи державного регулювання економіки, які отримані з гіпотетичного мінімуму основних ознак її поведінки.

В дисертаційній роботі використовується широкий набір методів і прийомів порівняльного аналізу, оскільки в процесі дослідження національних систем державного регулювання економіки відбувається співставлення теорій, моделей державного регулювання економіки, основних методів, інструментів та механізмів державного регулювання в різних країнах та в різні періоди часу з метою виявлення спільних та відмінних рис. На основі виявлених спільних рис робиться припущення або обґрунтований висновок, наприклад стосовно аналогічного змісту та функцій державного регулювання економіки, загальних напрямків трансформації в системах державного регулювання зарубіжних країн, яка проходять під впливом глобальних чинників. Виявлені під час порівняльного аналізу відмінні риси в процесах трансформації систем державного регулювання зарубіжних країн вказують на їх специфіку та, можливо, унікальність деяких з них.

Із зазначеного випливає, що метод порівняльного аналізу в значній мірі ґрунтується на такому загальнонауковому методі, як аналогія. Поряд з ним при порівняльному аналізі трансформації національних систем державного регулювання економіки використовуються й такі загальнонаукові методи пізнання, як аналіз та синтез, моделювання, індукція, дедукція тощо.

Таким чином, порівняльний аналіз трансформації національних систем державного регулювання економіки сприяє більш глибокому пізнанню їх загальних властивостей і відмінностей, тенденцій їх розвитку, а також більш ґрунтовній критичній оцінці досвіду адаптації національних систем державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників.

Структурний аналіз, проведений при дослідженні структури державних доходів та видатків в різних країнах світу, дав можливість виявити структурні зміни

в динаміці, визначити їх вектор та зробити висновки щодо основних тенденцій, які притаманні всім країнам світу, та тенденцій, які притаманні окремому типу країн.

Поряд із системним, структурним та порівняльним аналізом в дисертаційній роботі використовується також і факторний аналіз, який дозволив виділити та дослідити чинники формування сучасної парадигми державного регулювання економіки.

Методи категоріального аналізу застосовуються для дослідження засобів і результатів наукової та дослідницької діяльності вітчизняних та зарубіжних вчених з питань державного регулювання економіки. За допомогою цих методів із комплексу знань про державне регулювання економіки виділяється так званий категоріальний каркас, тобто визначений перелік категорій, таких як державне регулювання економіки, державна економічна політика, функції, механізми, інструменти та методи державного регулювання економіки.

При визначенні актуальності тематики даного наукового дослідження в дисертаційній роботі використовувався метод контент-аналізу, який передбачає, систематизоване вивчення змісту письмового або усного тексту, що ґрунтується на зведенні тексту до обмеженого набору певних елементів, які легко піддаються кількісній обробці. Також даний метод передбачає фіксацію найповторюваніших словосполучень та сюжетів, зіставлення частоти, з якою вони трапляються в інших текстах, відомих як нейтральні, на основі чого робляться висновки щодо актуальності того чи іншого дослідження [166, с. 48].

Разом із конвент-аналізом, у дисертаційній роботі використовується також і метод інверт-аналізу, який являє собою метод дослідження даних, побудований на спостереженні за перебігом та інтенсивністю подій з метою визначення основних тенденцій еволюції ситуації. Застосовується даний метод для сприйняття, виділення та реєстрації усіх (або тільки основних) фактів щодо поведінки об'єкта вивчення, зміни його соціального середовища, умов функціонування та розвитку [166, с. 48].

Метод моделювання досить зручно використовувати для вивчення об'єкту (оригіналу) шляхом створення та дослідження його копії (моделі), яка замінює оригінал та ті його сторони та властивості, що є предметом наукового інтересу.

Використання в даній роботі методу моделювання дозволить спрогнозувати та змодельовати соціально-економічні наслідки адаптації національної системи державного регулювання України до змін, викликаних впливом глобальних чинників.

З цією метою у даній дисертаційній роботі використовується модель Манделла-Флемінга, яка допомагає виявити можливі наслідки впливу глобальних чинників на рівновагу на товарному, грошовому та валютному ринках у малій відкритій економіці України.

Поряд із методом моделювання в процесі написання дисертаційної роботи використовувались експертні методи дослідження, серед яких особливе місце посідає метод колективних експертних оцінок. В основі даного методу лежать оцінки певної групи людей – високкваліфікованих спеціалістів (експертів) [130, с. 103]. В дисертаційній роботі цей метод використовується при визначення індексу економічної свободи та індексу адміністративного регулювання для різних моделей державного регулювання економіки.

В дисертаційній роботі використовується досить широке коло економіко-математичних методів, які дозволяють вивчити особливості функціонування економічних і соціальних процесів, встановити закономірності їх розвитку, описати кількісні залежності між елементами системи державного регулювання економіки, а також розробити ґрунтовні пропозиції щодо їх активного та ефективного впливу на об'єкт.

Окрім економіко-математичних методів, в роботі використовується і графічний метод, який дозволяє найбільш наглядно відобразити всі види залежностей, що досліджуються в процесі вивчення сучасної парадигми державного регулювання економіки та її особливостей в різних країнах світу.

Таким чином, представлена методика та методологія написання дисертаційного дослідження спрямована на розкриття сутності об'єкта та предмета дослідження, виявлення основних напрямків його трансформації під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників, зведення їх у єдину теоретичну картину з використанням результатів роботи в практиці державного регулювання економіки

України та економік зарубіжних країн. Такий підхід до пізнання основних напрямків трансформації національних систем державного регулювання економіки забезпечує єдність теорії та практики, формує цілісну концепцію розвитку об'єкта на перспективний період.

Висновки до розділу 1

1. Стратегія переходу до сучасних ринкових відносин потребує глибокого теоретичного аналізу та осмислення як загальних закономірностей становлення та функціонування цивілізованої економічної системи, так і національної специфіки руху. За цих умов першочергової ваги набуває проблема обґрунтування місця та ролі держави в сучасній економіці, подолання застарілих стереотипів мислення та догм, заміни їх на основі нової теоретичної бази та створення прогресивних наукових концепцій.

2. В останні роки в зарубіжній та вітчизняній літературі чітко визначилися два протилежні погляди на роль держави в регулюванні економічного життя суспільства:

- зменшення ролі держави в розвитку економічних процесів;
- трактування держави як «загального провидця та годувальника».

Між цими діаметрально протилежними позиціями лежить весь спектр теоретичних підходів до державного регулювання економіки. Більшість дослідників на сьогоднішній день підтримують ідею нерозривності держави та економіки. У їхньому розумінні державна влада, державний порядок і державна ініціатива абсолютно необхідні для економіки, як необхідні для неї державний простір, державні кордони та господарський державний центр.

Дослідження трансформації національних систем державного регулювання економіки зарубіжних країн дозволяє детально вивчити їхній передовий досвід у сфері адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, та використати його в умовах економіки України.

3. В сучасній світовій економіці відбувається процес трансформації

інституту держави в напрямку формування держави нового типу – керованої, ефективної та гнучкої, такої, що швидко й адекватно реагує на зміни соціального та економічного середовища.

4. Сучасна парадигма державного регулювання економіки формується на двох рівнях:

- світовому, тобто на міжнародній арені;
- національному, тобто в кожній країні окремо.

5. На формування сучасної парадигми державного регулювання економіки впливає широкий спектр чинників, зокрема:

- глобалізація, інтеграція та регіоналізація світової економіки;
- домінування економіки ринкового типу;
- швидкий розвиток науково-технічного процесу;
- інтернаціоналізація капіталу та існування ТНК;
- високий професіоналізм робочої сили та її міграція;
- руйнівні фінансові кризи.

6. Сучасна парадигма державного регулювання повинна будуватись, виходячи з конкретних вимог:

- адекватність об'єктивним умовам функціонування та стану розвитку економіки країни на відповідному часовому проміжку;
- сформованість на комплексному та системному підходах, які припускають, що механізм регулювання буде охоплювати всі економічні та соціальні процеси, всю гаму кругообігів суспільного виробництва і в рівній мірі спрацьовувати на всіх рівнях управління;
- цілісність системи, яка складається з окремих елементів – суб'єктів і об'єктів, цілей і функцій, підходів, інструментів і методів державного регулювання, тісно пов'язаних між собою.

Вихідним елементом нової концепції держави повинен стати цілісний, системний характер державного регулювання. Потрібен перехід від адміністративних заходів у сфері лібералізації та дерегуляції економіки до встановлення нового господарського порядку, який би враховував загальні

закономірності ринкового розвитку і особливості країни, вплив глобальних чинників, поєднував цінності економічної лібералізації з інтересами суспільства, самостійність та ініціативу суб'єктів ринку із завданнями підвищення ефективності суспільного відтворення, зростання добробуту населення. Без досягнення системного ефекту державне регулювання буде вихолощуватися та ставати формальним.

7. Обрана методологія дослідження являє собою комплексне уявлення про узагальнене використання теоретичних концепцій, наукових і філософських принципів та методів для детального вивчення проблем та тенденцій трансформаційних процесів у національних системах державного регулювання економіки, які відбуваються під впливом глобальних чинників.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ СИСТЕМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ПІД ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ЧИННИКІВ

2.1. Організаційні моделі національних систем державного регулювання економіки

Сучасну парадигму державного регулювання економіки неможливо зрозуміти без типізації національних особливостей взаємодії держави та економіки. В економічній літературі така типізація пов'язана з використанням терміну «модель державного регулювання економіки», який з'явився в науковій літературі досить недавно – у ХХ столітті.

Сама категорія «модель» має декілька трактувань, з множини яких до реалій сучасної економіки застосовуються лише два. За першим трактуванням модель – це схематичний опис будь-якого явища або процесу в суспільстві. За другим трактуванням модель – це зразок, який слугує еталоном для відтворення [113, с. 185]. Дані визначення є дуже простими та лаконічними. Вони дають основу для пояснення категорії «модель державного регулювання економіки», під якою розуміється упорядкованість заходів та інститутів державного регулювання, які різною мірою та в різних формах взаємодіють з ринковим механізмом саморегулювання.

Термін «модель державного регулювання економіки» використовується в тому випадку, коли основні параметри та особливості державного регулювання національної економіки тої чи іншої країни, які закладені в її (моделі) основу, протягом довгострокового періоду є стабільними. Якщо стабільність цих параметрів та особливостей порушується, то можна говорити лише про часткову модифікацію моделі державного регулювання економіки або про її повну трансформацію.

Модель державного регулювання економіки служить для того, щоб представити всі важливі риси системи державного регулювання економіки в схематичному вигляді та таким чином надати можливість зрозуміти всі її

особливості. При тому, що така модель значно спрощує дійсність, вона дозволяє глибоко проникнути в сутність складного явища.

Посилення наукового та практичного інтересу до моделей державного регулювання, що використовуються в різних економічних системах світу, виникає тоді, коли в країні відбувається процес глибинного реформування стратегії та механізму державного регулювання і, відповідно, виникає проблема вибору найбільш оптимального та ефективного зразка для наслідування.

Вибір тієї чи іншої моделі зумовлюється складною взаємодією чинників: об'єктивними потребами та тенденціями розвитку економіки; специфікою історико-культурного розвитку; політичного устрою, менталітету народу, національною своєрідністю. Різноманітність моделей державного регулювання економіки обумовлюється як несхожістю традицій, психології, менталітетів, практики ведення бізнесу та економічних пріоритетів, так і зовнішніми обставинами. Політична і економічна ситуація може зумовити вибір моделі, що диктувалась МВФ, Світовим банком та іншими міжнародними фінансовими установами, що надавали фінансову допомогу.

Моделі державного регулювання відносно стійкі та мають виявлену національну форму. В рамках однієї моделі може трапитись переміщення центру ваги з одного напрямку політики на інший, тобто відбувається зміна пріоритетів, яка і забезпечує гнучкість та виживання цих моделей. Але порівняно стабільною залишається система інститутів, що здійснює різні заходи політики, та її загальні стратегічні настанови.

У вітчизняній літературі існує декілька класифікацій моделей державного регулювання економіки, в основі яких лежать різні критерії. До основних критеріїв, на базі яких визначаються особливості побудови і функціонування різних моделей господарювання, належать:

- цільова спрямованість ринкової моделі господарювання;
- співвідношення форм власності, зокрема, питома вага державної власності в ВВП;
- соціальна політика, межі та форми втручання держави в економіку [7, с. 138].

У зв'язку з тим, що попередні класифікації не охоплюють всю сукупність критеріїв, доцільним є формування розгорнутої та систематизованої класифікації моделей державного регулювання економіки, яка дозволить легко та швидко зорієнтуватись у множині критеріїв та систем державного регулювання, розроблених науковцями ХХ та ХХІ століття (додаток А). Моделі державного регулювання економіки класифікують за такими критеріями:

- роль, функції та завдання держави, оптимальні форми взаємодії державного та недержавного секторів (західна (американська) та японська моделі);
- ступінь усупільнення економіки (частка державних підприємств в національному виробництві та ступінь протекціонізму в зовнішній торгівлі) (ліберальна та латиноамериканська моделі);
- ступінь розвитку держави загального добробуту – величина соціальних трансфертів та обсягу виробництва суспільних благ (ліберальна, латиноамериканська та скандинавська моделі);
- ступінь лібералізації економіки (американська, японська, шведська та німецька моделі);
- механізм реалізації регуляторних функцій держави (ліберальна, неоліберальна, європейсько-кейнсіанська, соціал-демократична (шведська) та японська моделі);
- характер поєднання елементів різних концепцій, які лежать в основі державного регулювання економіки (західноєвропейська, американська, японська, скандинавська моделі, моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах та моделі державного регулювання економіки східноєвропейських країн в період переходу до ринку).

Більшість країн лише тяжіють до тої чи іншої моделі, тобто займають проміжні положення. Розглянуті класифікації є спрощеними та не враховують ряд більш специфічних моделей, які реалізовані в інших країнах та перебувають в процесі трансформації під впливом явищ, які відбуваються сьогодні у світовій економіці.

В останні роки спостерігається тенденція до зближення моделей різних типів та істотне зрушення їх у бік ліберальної моделі. Зближення національних моделей викликано глобалізацією та регіоналізацією економіки, інтенсифікацією міжнародних потоків капіталу та зростанням взаємозалежності держав. Процеси інтеграції сприяють «розмиванню» національних особливостей окремих моделей державного регулювання економіки та розробці загальних вимог до їх раціоналізації. Не тільки країни з сильним державним сектором стають ліберальними, але і в країнах з традиційною ліберальною орієнтацією зростає роль і вплив державної економічної політики в багатьох галузях економічного життя суспільства. Тобто, в моделях державного регулювання економіки відбуваються істотні трансформаційні зміни, викликані процесами, що відбуваються у світовій економіці.

З усіх вищеперерахованих класифікацій, наведених в додатку А, найбільш наближеною до реалій сьогодення є класифікація, запропонована А.Ф.Мельник. Вона класифікувала моделі державного регулювання економіки залежно від поєднання основних концепцій регулювання економіки, зокрема таких, як кейнсіанство та монетаризм [110, с. 20]. Відповідно до цієї класифікації моделі державного регулювання поділяються на західноєвропейську, американську, японську, скандинавську, моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах та моделі державного регулювання економіки східноєвропейських країн в період переходу до ринку. Дана класифікація пропонує більш детальну типізацію моделей державного регулювання економіки з визначеною регіональною приналежністю.

З метою більш детального дослідження моделей державного регулювання економіки та трансформаційних процесів, які їм характерні, моделі державного регулювання економіки доцільно поділити залежно від рівня економічного розвитку та соціально-економічної структури країни, в якій вони застосовуються. Відповідно до класифікації країн, яка наведена у «Світовому економічному огляді ООН», доцільно виділити наступні моделі державного регулювання економіки:

1) моделі, які притаманні розвинутим країнам світу, до яких належать: США, Канада, країни ЄС-15 (Данія, Ірландія, Велика Британія, Нідерланди, Бельгія, Люксембург, Німеччина, Австрія, Франція, Італія, Іспанія, Португалія, Греція, Швеція, Фінляндія), Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Японія, Австралія, Нова Зеландія. В деяких публікаціях ООН до розвинутих країн зараховують також Ізраїль та Південно-Африканську Республіку (ПАР). Серед цих моделей доцільно виділити скандинавську модель державного регулювання, яка притаманна Данії, Фінляндії, Норвегії, Ісландії та Швеції та характеризується значними обсягами державних видатків на соціальну сферу;

2) моделі, що притаманні країнам з перехідною економікою, до яких віднесені країни СНД (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Казахстан, Киргизстан, Молдова, Росія, Таджикистан, Туркменія, Україна та Узбекистан), Естонія, Латвія, Литва, країни центральної Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Румунія, Болгарія, Югославія, Хорватія, Словенія, Боснія, Македонія, Албанія). Хоча деякі із цих країн на сьогоднішній день отримали статус країн з ринковою економікою (наприклад, Польща, Латвія, Литва, Україна), рівень їхнього розвитку залишається ще досить далеким від рівня розвитку високорозвинутих країн світу. Доречно також до цієї групи відносити Китай, хоча ООН класифікувала його як країну, що розвивається;

3) моделі, які притаманні країнам, що розвиваються, до яких належать нові індустріальні країни (Бразилія, Мексика, Аргентина, Республіка Корея, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни, Індонезія, Тайвань), Гонконг та Малайзія. До уваги не беруться найбільш бідні країни світу.

Дана класифікація є досить умовною. Проте вона дозволяє в процесі аналізу моделей державного регулювання скоріше і чіткіше виявити їхні характерні риси, побачити спільне та відмінне в їхньому розвитку (табл. 2.1).

Кожна із вищеперерахованих моделей державного регулювання економіки відрізняється різним ступенем державного регулювання економічного життя суспільства.

Існує досить широке коло показників, сукупний аналіз яких дозволяє оцінити рівень державного регулювання економіки. На увагу заслуговує групування індикаторів державного регулювання, проведене зарубіжними дослідниками та опубліковане в журналі Гарвардського університету – Harvard Business Review [137, с. 12-14].

Таблиця 2.1

Характерні риси трансформації найпоширеніших моделей державного регулювання економіки країн світу ¹

Основні групи країн	Моделі державного регулювання економіки	Найбільш характерні ознаки трансформації
Країни з розвинутою економікою	Американська модель Японська модель Західноєвропейська модель Скандинавська модель	Перехід від фінансово-бюджетного до грошово-кредитного механізму регулювання економіки
Країни з перехідною економікою	Модель державного регулювання економіки східноєвропейських країн в період переходу до ринку	Перехід від адміністративно-командної до ринкової системи регулювання економічних процесів
Країни, що розвиваються	Модель державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах	Перехід від засобів прямого, безпосереднього впливу держави на економіку до методів непрямого, опосередкованого впливу

¹ Складено автором

За масовістю використання на першому місці стоїть частка та роль державного сектора в національній економіці, що статистично відображається у наступних показниках:

- питома вага неprivатного сектора у ВВП або ВНД;
- співвідношення державних закупівель товарів та послуг та обсягу ВВП;
- частка ВВП, яка контролюється державним бюджетом всіх рівнів;
- питома вага зайнятих в неprivатному секторі економіки в загальній чисельності зайнятих.

На другому місці за масовістю використання стоїть масштаб та відносна частка суспільної матеріально-речової власності, яка вимірюється у вартісних показниках, у всіх активах національних суб'єктів економіки (чи в національному

багатстві країни), в частці працюючих на підприємствах державного сектора в загальній чисельності зайнятих. При цьому безпосередньому аналізу підлягає підприємницька діяльність держави як власника матеріальних та фінансових активів, капіталу у сфері виробництва, транспорту, комунікацій, страхування та інших галузей сфери послуг, тобто в сфері виробництва товарів та надання будь-яких ринкових послуг, на відміну від діяльності органів та установ суто суспільного характеру, які не виробляють ринкові послуги (державне управління, армія, охорона здоров'я тощо).

На третьому місці перебуває роль та місце держави в нематеріальних активах країни, на четвертому – власне інституційно-правові аспекти державного регулювання та їх роль в економічному розвитку нації, інтеграційних союзів країн та світової економіки в цілому.

Наведена класифікація індикаторів, які відображають ступінь державного регулювання економіки, хоча і є досить обширною та продуманою, але не є доступною та вичерпною.

В розроблених зарубіжними дослідниками системах індикаторів, які допомагають оцінити рівень державного регулювання в сучасних моделях державного регулювання економіки, мають місце наступні недоліки:

- труднощі у вимірюванні більшості показників, які входять у дані системи індикаторів;
- відсутність належної уваги до статистики державної власності на засоби виробництва (ресурси) зі сторони національних та міжнародних статистичних органів;
- неможливість класифікації параметрів державного сектора та регулювання, які пов'язані з власне управлінськими, правовими та інституційними характеристиками;
- проблема співставлення діяльності державного та приватного секторів;
- помітне зниження статистичного обсягу продукції державного сектора в порівнянні з приватним. Таке явище пов'язане з тим, що продукція приватного сектора вимірюється в поточних цінах реалізації, а значна частина товарів і

послуг, які виробляються державним сектором, продається споживачам або за собівартістю, або зі знижками, а досить часто – на безоплатній основі.

Російські дослідники ролі держави в економіці країни наводять іншу групу показників, які відображають ступінь державного втручання. До таких показників належать:

- частка ВВП, яка перерозподіляється через державний бюджет та позабюджетні фонди;
- частка державної власності в загальній власності країни;
- ступінь розробки загальнонаціональних програм розвитку [35, с. 23-24].

Дана група показників хоча і є досить стислою та простою, не охоплює значну частину сфер економіки, в яких державне регулювання найбільш відчутне. До таких сфер належать насамперед закупівля державою товарів та послуг, сфери ціноутворення, зайнятості, безробіття тощо.

Аналіз критеріїв класифікації моделей державного регулювання економіки та досвіду в цій сфері зарубіжних та вітчизняних дослідників дозволяє синтезувати власну систему індикаторів, яка складається із наступних критеріїв:

- обсяги державного сектора економіки, які відображаються у таких показниках, як державні доходи, державні видатки, державний дефіцит / профіцит та державний борг;
- частка державної власності в загальній власності країни та її співвідношення із приватною власністю;
- питома вага зайнятих в неприватному секторі в загальній чисельності зайнятих;
- обсяги державних закупівель товарів та послуг.

У зв'язку із обмеженням та неточністю статистичних даних і складністю їх отримання в емпіричному аналізі реально використати лише два індикатори:

- обсяги державного сектора економіки, які відображаються у таких показниках, як державні доходи, державні видатки, державний дефіцит / профіцит та державний борг;
- питома вага зайнятих в неприватному секторі в загальній кількості зайнятих;

Найпоширенішими кількісним параметрами державного сектора економіки є обсяги виробництва, капіталовкладень, державних витрат, державних видатків і надходжень, кількість зайнятих тощо. На підставі цих абсолютних показників можна визначити деякі відносні, що дає змогу здійснити певні міжнародні зіставлення.

Найчастіше розміри державного сектору економіки визначають на підставі обсягу державних витрат. Державні витрати в Системі урядової фінансової статистики покладено в основу кількісного вимірювання розміру державного сектору економіки [5;171;178]. Це пов'язано з тим, що державні витрати є показником, який можна обчислити для всіх інституційних одиниць секторів державного управління та державних корпорацій, а також використовувати для зіставлень з іншими секторами національної економіки. На підставі обсягу державних витрат, які поряд з іншими містять видатки держави на закупівлі товарів та послуг, можна розрахувати відносний показник розміру державного сектора економіки – рівень державних витрат, що дає змогу здійснювати міжнародні зіставлення. Виходячи з цього обсяги державного сектора розраховуються як частка державних витрат у ВВП.

Окремі науковці, досліджуючи розміри державного сектора економіки, надають важливої ваги аналізу структури та динаміки бюджетного дефіциту, що відображає, поряд з іншими, наслідки функціонування державного сектора економіки, характер та спрямованість економічної політики. Важливість моделювання бюджетного дефіциту впливає також із взаємозв'язку між динамікою рівня бюджетного дефіциту й темпами економічного зростання [142, с. 55].

З-поміж кількісних характеристик державного сектора економіки, що їх використовують для зіставлень його розмірів із розмірами приватного сектору, значна увага приділяється чисельності працівників, зайнятих у сфері державного підприємництва. Цей показник належить до натуральних, тому його використання дає змогу уникнути впливу цін. Утім чисельність працівників не зовсім точно відображає реальну ситуацію, оскільки діяльність працівників сфери державного управління та фінансів істотно впливає на обсяг національного виробництва, рівень

зайнятості й інші макроекономічні змінні. Тому результати можуть виявитися заниженими.

Викладений вище аналіз дає підстави зробити висновок про відсутність в сучасних умовах належної методики визначення кількісних параметрів державного сектора економіки. Це перешкоджає отриманню абсолютних та відносних кількісних оцінок, а водночас й ґрунтовнішим міжнародним зіставленням, зокрема порівнянню зарубіжних та вітчизняних моделей державного регулювання економіки.

На наш погляд, жоден із зазначених показників не можна вважати достатнім у визначенні оптимальних розмірів державного сектору. Це пояснює численні розбіжності у вихідних аналітичних даних та практичних висновках різних суб'єктів (уряду, приватних компаній та міжнародних організацій). Проблему ще більше ускладнюють значні відмінності в законодавстві та інституційному середовищі країн загалом, слабину статистичних підходів (навіть у таких країнах, як США), відповідно до яких найчастіше здійснюють розрахунки.

Погоджуючись із авторами «Звіту про світовий розвиток» [39] вважаємо, що розв'язання окресленої методологічної проблеми має відбуватися у трьох напрямках:

- вдосконалення законодавства і форм статистичної звітності та їх узгодження між країнами для забезпечення правомірності отриманих результатів. Цей напрям нині в центрі уваги світової спільноти, оскільки більшість країн для оцінки розмірів державного сектора економіки використовує методику МВФ, яка ґрунтується на Системі Урядової Фінансової Статистики. Проте для повнішого розв'язання проблеми, зокрема в Україні, потрібні значні фінансові та інтелектуальні ресурси;
- розроблення інших кількісних показників, які б точніше характеризували розміри державного сектору та його вплив на інші економічні змінні. Такі показники мають якомога точніше відображати компоненти витрат й економічні вимірники, що дають змогу оцінити різні елементи затрат ресурсів й отримані результати в єдиному вираженні та чистий кінцевий ефект

(різницю між суспільними вигодами та суспільними витратами). Але загалом проблема розроблення інших кількісних характеристик державного сектору економіки на сучасному етапі ще маловивчена, проте в майбутньому вона постане гостро, і перспективи її розв'язання залежатимуть від розв'язання низки законодавчих проблем;

- перехід від суто кількісних до якісних оцінок функціонування державного сектору, що відображають його ефективність. Саме цей напрям видається найважливішим для країн з перехідною економікою, де, власне, звуження державного сектора економіки та забезпечення якісно нового рівня його функціонування є однією з вагомих передумов ринкової трансформації. Ефективний державний сектор економіки життєво важливий для забезпечення суспільства громадськими благами та формування правової бази й інститутів, які дають змогу ринкам ефективно функціонувати, а населенню – мати гідний рівень життя. Без цього неможливий сталий економічний та соціальний розвиток нації. Тому при визначенні державного сектора економіки в країнах із ринковою економікою, як зауважують фахівці Світового банку, центр уваги перемістився з оцінки його розмірів та обсягу втручання на ефективність функціонування та ступінь задоволення національних інтересів [39, с. 6-7].

На основі проведеної нами змістовної характеристики показників обсягів державного сектора економіки можна стверджувати, що найпоширенішими з них є розміри державних доходів та видатків та їх частка у ВВП.

У цілому в розвинутих країнах світу фінансові ресурси, що акумулюються і перерозподіляються державою і які пов'язані з її економічними функціями, складають 10-15% [53, с. 36]. Частка державних видатків у ВВП в усіх розвинутих країнах світу за останні три десятиріччя мала загальну тенденцію до збільшення, що свідчить про зростаючу роль держави в економічному житті суспільства.

Така тенденція зміни державних видатків була вперше виявлена у 1863 р. німецьким економістом А.Вагнером і пізніше отримала назву «закон Вагнера» – закон експансії суспільного сектору або закон про постійно зростаючу державну діяльність. Зміст цього закону відображається у таких аргументах:

- з розвитком економіки і поглибленням поділу праці економічне життя стає складнішим, що потребує додаткових витрат. Державі для підтримання ефективної і дійової економіки, а також правопорядку потрібно виділяти більше засобів на утримання правоохоронних органів, міліції, надання юридичних послуг тощо.
- нові технології потребують більших капіталовкладень, необхідних для виробництва. Задовольнити ці потреби можуть тільки акціонерні компанії або державні корпорації.
- зростання державної активності в таких сферах, як охорона здоров'я й освіта.

Емпірично основні постулати закону Вагнера повністю підтвердилися. Так, протягом 1960-2004 років роль держави в економічному житті суспільства зросла майже вдвічі, причому значна частина видатків зафіксована у вигляді трансфертів і субсидій [132, с. 114].

На початку 90-х рр. витрати у формі трансфертів (для вирівнювання розвитку територій всередині країни) і субсидій (для підтримки і захисту національного виробника) мали для держав більше значення, ніж надання суспільних благ і забезпечення стабільного розвитку соціальної сфери суспільства. Витрати на оборону, законність та правопорядок скоротилися до рівня 10% загальних урядових витрат. Найбільш відчутно витрати на оборону скоротилися в таких країнах, як Німеччина (в 2 рази), Бельгія (в 1,85 рази), Швейцарія (в 1,8 рази), Нова Зеландія (в 1,73 рази), Ірландія (в 1,71 рази) та Канада (в 1,67 рази). Але є й такі країни, в яких державні витрати на оборону залишились не змінними, наприклад, Люксембург, або збільшились, наприклад, Японія (на 1,11 рази) (табл. 2.2). При цьому варто врахувати те, що в країнах-членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) вже в середині 80-х рр. чітко проявлялася тенденція старіння народонаселення, що зумовило необхідність підвищення витрат на пенсійне забезпечення та охорону здоров'я.

Якщо розглядати місце держави у країнах, яким притаманні різні моделі державного регулювання економіки, то стає зрозумілим, що у таких моделях, як японська та західноєвропейська, її роль зросла приблизно удвічі (у 2,2 і 1,9 рази

відповідно), а у таких моделях, як американська та скандинавська, зростання відбулося, але воно не є настільки суттєвим (у 1,4 і 1,7 рази відповідно). Аналіз місця держави у нових індустріальних країнах, яким притаманна модель державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства, є неповним, що обумовлено відсутністю деяких даних (табл. 2.3).

Таблиця 2.2

Державні витрати на оборону країн членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) (% від ВВП) ¹

Країна	1990	2004	2004/1990	Країна	1990	2004	2004/1990
<i>Країни з високим рівнем розвитку людського потенціалу:</i>							
Австрія	1,0	0,8	0,80	Великобританія	3,9	2,8	0,72
Бельгія	2,4	1,3	0,54	Канада	2,0	1,1	0,55
Греція	4,5	4,2	0,93	Нова Зеландія	1,8	1,0	0,56
Ірландія	1,2	0,7	0,58	США	5,3	4,0	0,75
Іспанія	1,8	1,1	0,61	Данія	2,0	1,5	0,75
Італія	2,1	2,0	0,95	Норвегія	2,9	2,0	0,69
Люксембург	0,9	0,9	1,00	Фінляндія	1,6	1,2	0,75
Нідерланди	2,5	1,7	0,68	Швейцарія	1,8	1,0	0,56
Німеччина	2,8	1,4	0,50	Швеція	2,6	1,6	0,62
Португалія	2,7	2,3	0,85	Японія	0,9	1,0	1,11
Франція	3,4	2,6	0,76	Корея	3,7	2,4	0,65
Австралія	2,1	1,9	0,90	Словенія	...	1,6	0,72
<i>Країни з середнім рівнем розвитку людського потенціалу:</i>							
Росія	12,3	3,9	0,32	Турція	3,5	3,1	0,89
Македонія	...	2,6	-	Туркменістан	...	...	-
Білорусія	...	1,4	-	Грузія	...	1,4	-
Таїланд	2,6	1,2	0,46	Азербайджан	...	1,8	-
Україна	...	2,6	-	Узбекистан	...	...	-
Казахстан	...	1,0	-	Киргизстан	...	2,9	-
Вірменія	...	2,6	-	Молдова	...	0,4	-
Китай	2,7	2,4	0,89	Таджикистан	...	2,2	-
<i>Країни з низьким рівнем розвитку людського потенціалу:</i>							
Зімбабве	4,4	...	-	Ангола	2,7	4,2	0,56
Того	3,1	1,6	0,52	Замбія	3,7	...	-
Кенія	2,9	1,6	0,55	Ефіопія	8,5	...	-
Нігерія	0,9	1,0	1,11	Чад	...	1,0	-

¹ Складено та розраховано автором на основі [51, с. 306]

Динаміка такого показника, як обсяг державних видатків, відображає ступінь використання фінансово-бюджетного механізму регулювання економіки. Якщо

раніше вибір цілей і методів державного регулювання економіки обумовлювався в основному національними інтересами країни, то тепер він все більше залежить від інтересів глобального розвитку [70, с. 9].

Таблиця 2.3

Частка державних видатків у моделях державного регулювання економіки країн-членів ОЕСР (% від ВВП) ¹

Моделі державного регулювання економіки	Країни	1960	1970	1980	1990	2000	2006	2006 /1960
Західноєвропейська модель	Австрія	21,2	38,0	47,2	48,5	51,3	49,1	2,3
	Бельгія	34,5	39,7	53,4	50,8	49,0	49,1	1,4
	Греція	17,4	23,3	29,6	47,8	51,1	45,8	2,6
	Ірландія	28,0	37,7	47,6	39,5	31,6	34,1	1,2
	Іспанія	13,7	21,7	31,3	41,4	39,0	38,4	2,8
	Італія	30,1	32,7	41,8	53,1	46,2	50,1	1,7
	Люксембург	30,5	33,1	54,8	45,5	37,6	40,4	1,3
	Нідерланди	33,7	37,0	50,9	49,4	44,2	46,6	1,4
	Німеччина	32,4	37,2	46,5	43,8	45,1	45,7	1,4
	Португалія	17,0	18,0	28,1	44,5	43,1	46,1	2,7
Франція	34,6	37,6	45,4	49,6	51,6	53,5	1,5	
<i>В середньому по моделі:</i>		26,6	32,4	43,3	46,7	44,5	45,4	1,9
Американська (ліберальна) модель	Австралія	25,7	25,2	32,3	33,0	31,4	...	1,2
	Великобританія	32,2	36,7	43,0	41,9	36,8	44,1	1,4
	Канада	28,6	33,8	39,1	46,0	37,8	...	1,3
	Нова Зеландія	27,7	34,4	47,0	50,0	...	...	1,3
	США	28,4	29,6	31,3	33,6	32,5	34,5	1,8
<i>В середньому по моделі:</i>		28,5	31,9	38,5	40,9	34,6	39,3	1,4
Скандинавська модель	Данія	24,8	40,1	55,0	53,0	53,5	50,9	1,2
	Норвегія	29,9	34,9	43,9	49,7	40,6	...	2,1
	Фінляндія	26,6	29,7	37,1	44,4	48,3	48,5	1,4
	Швейцарія	17,2	21,3	29,3	30,9	...	...	1,8
	Швеція	31,0	41,7	56,9	55,8	57,1	55,3	1,8
<i>В середньому по моделі:</i>		25,9	33,5	44,4	46,8	49,9	51,6	1,7
Японська модель	Японія	17,5	19,0	32,0	31,3	50,6	39,6	2,2
<i>В середньому по моделі:</i>		17,5	19,0	32,0	31,3	50,6	39,6	2,2
Модель державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в НІК	Корея	...	...	19,2	18,3	...	...	1,0
<i>В середньому по моделі:</i>		...	...	19,2	18,3	...	...	1,0
<i>В середньому по наведених моделях</i>		26,5	31,9	41,0	43,6	43,9	45,4	1,7

¹ Розраховано та складено автором на основі [173; 175, с. 120; 176]

Глобалізація, пов'язана з лібералізацією та все більшою відкритістю економіки окремих країн, істотно змінила уявлення про механізми державного регулювання економіки, яке вперше було розроблене під впливом кейнсіанської теорії.

Розвинуті країни світу, такі як США та країни-члени ЄС-15, в 70-х роках ХХ століття використовували кейнсіанську модель макроекономічної політики, яка була заснована на використанні фінансово-бюджетного механізму регулювання, що доповнювався адаптованим до нього грошово-кредитним. Але час показав, що використання бюджетних обмежень, знизило можливість використання бюджетної політики в якості найважливішого інструменту макроекономічного регулювання.

Після цього головна роль в макроекономічному регулюванні перейшла до грошово-кредитного механізму, тобто до центрального банку та політики зміни процентних ставок як основного засобу стимулювання економіки в період спаду чи для обмеження інфляційних тенденцій.

Водночас фінансово-бюджетний механізм, як складова частина державного регулювання, хоча і відійшов на другий план, проте не втратив зовсім свого значення. Цей механізм використовується і сьогодні, але в основному в період кризи або рецесії та в поєднанні з грошово-кредитним механізмом. Це підтверджує реальна практика, коли США та європейські країни після тривалого періоду росту у 2001 році вступили у фазу різкого сповільнення (рис. 2.1).

Протягом 90-х років США не тільки подолали бюджетний дефіцит, але й вийшли на значний профіцит. Це стало можливим лише після того, як низка знижень процентних ставок не принесла бажаних результатів, та було прийнято низку програм збільшення державних витрат.

При розгляді організаційних моделей національних систем державного регулювання економіки доцільно звернутись до праць дослідників сучасної Європи і оцінки трансформаційних процесів, які в ній відбуваються. У своїх працях вони розрізняють «три Європи»: Західну Європу, країни Центральної та Східної Європи і пострадянські європейські країни (в цю групу входить Україна) [108, с. 26].

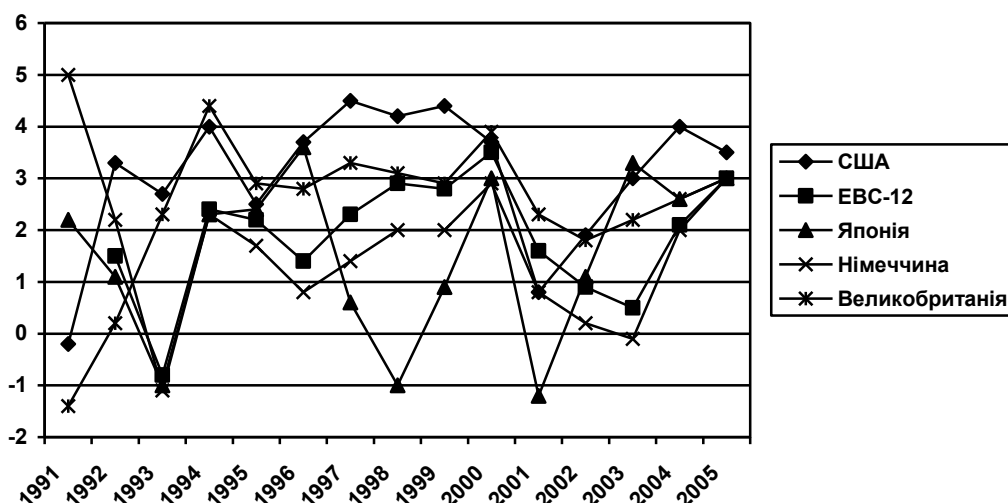

Рис. 2.1. Динаміка валового внутрішнього продукту (ВВП) розвинутих країн світу по роках, % до попереднього року¹

¹ Складено автором на основі [176]

Такий підхід покладено і в основу нашого дослідження, оскільки «кожна з Європ» мала різні вихідні позиції і цілі трансформації, а отже і різні умови формування моделей національних систем державного регулювання економіки. Якщо Західна Європа, як гігантський ринок, регіональне геополітичне утворення, трансформується під впливом дії природи ринку, проходячи нормальні фази економічного циклу, адаптуючи свої економіки до єдиних правил ЄС, то країни Центральної і Східної Європи пов'язали трансформаційні процеси з низкою більш складних цілей: зміною природи економіки, переходом від економіки дефіциту до економіки достатку; переборенням диспропорцій в рівні життя; підвищенням конкурентоспроможності економіки та підприємств на світовому ринку; переборенням периферійності країни та периферійності її прикордонних територій; зниженням бар'єрів, що перешкоджають виходу на європейський ринок; бажанням потрапити в якісніші соціальні умови [108, с. 26-27].

У Європейському Союзі фінансово-бюджетна політика на відміну від грошово-кредитної залишається переважно децентралізованою, тобто під контролем самих держав-членів. Але використовуються загальні правила бюджетної політики, які зафіксовані у Маастрихтській угоді та Пакті стабільності та полягають у

наступному: країни, які прагнуть бути членами ЄС, повинні знизити бюджетний дефіцит до 3% ВВП (передбачається, що такий розмір дефіциту повинен виконувати роль автоматичного стабілізатора у випадку погіршення економічної кон'юнктури у будь-якій країні); країни-члени ЄС повинні прагнути до збалансованого або навіть профіцитного бюджету; проти країн, які є членами ЄС та в яких надмірний бюджетний дефіцит (більше 3%) виник при зменшенні ВВП на 2% і більше, тобто в умовах економічного спаду, штрафні санкції не використовуються; кожна країна ЄС повинна надати Комітету ЄС та Комісії «програму стабільності» бюджетної політики на наступні роки [101].

Таким чином, вищеперераховні вимоги з боку основних інституцій Європейського Союзу свідчать не про відмову від суверенітету в цій сфері, а про передачу основних повноважень на наднаціональний рівень регулювання та посилення контролю з боку наднаціональних органів управління. Тобто відбувається трансформація моделей державного регулювання економіки, таких як західноєвропейська, скандинавська та частково американська, в напрямку формування нової моделі, але вже наднаціонального регулювання з новими об'єктом, суб'єктом та інструментами регулювання [70, с. 10].

Така політика наднаціонального регулювання бюджетної сфери є досить ефективною, про що свідчать успіхи країн Євросоюзу. Бюджетні дефіцити більшості країн-членів у 2006 році знизились до мінімального рівня, а деякі країни, такі як Данія (4,2% від ВВП), Фінляндія (3,9%), Ірландія (2,9%), Швеція (2,2%) , Іспанія (1,8%), Нідерланди (0,6%), Бельгія (0,2%) та Люксембург (0,1%) вже досягли профіцитного балансу (табл. 2.4).

Поряд із скороченням бюджетних дисбалансів в розвинутих країнах ЄС та США увагу привертають проблеми визначення вкладу державних фінансів у підвищення рівня зайнятості та стимулювання економічного росту. Особливої уваги набувають такі завдання бюджетної політики, як зниження податкового тиску, реструктуризація державних видатків в інтересах тих статей державного бюджету, які підтримують «економіку знань», та проведення відповідних реформ з попередження тенденції старіння населення [70, с. 10].

Таблиця 2.4

Дефіцит / профіцит державних бюджетів країн-членів Європейського Союзу (% від ВВП) ¹

Країни-члени ЄС	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Стан бюджету на 2006 рік
Австрія	-1,7	-2,3	-2,2	-1,5	0,0	-0,5	-1,6	-1,2	-1,6	-1,1	Дефіцит
Бельгія	-2,0	-0,8	-0,5	0,1	0,6	0,0	0,1	0,0	-2,3	0,2	Профіцит
Велика Британія	-2,1	0,1	1,2	4,0	1,0	-1,6	-3,2	-3,1	-3,1	-2,8	Дефіцит
Греція	-6,6	-4,3	-3,4	-4,0	-4,9	-5,2	-6,2	-7,9	-5,5	-2,6	Дефіцит
Данія	-0,5	0,0	1,3	2,3	1,5	0,2	0,0	2,0	4,7	4,2	Профіцит
Ірландія	1,3	2,4	2,7	4,6	0,8	-0,4	0,4	1,4	1,0	2,9	Профіцит
Іспанія	-3,3	-3,1	-1,3	-0,9	-0,5	-0,3	0,0	-0,2	1,1	1,8	Профіцит
Італія	-2,7	-2,8	-1,7	-0,8	-3,1	-2,9	-3,5	-3,5	-4,2	-4,4	Дефіцит
Люксембург	3,7	3,4	3,4	6,0	6,1	2,1	0,4	-1,2	-0,3	0,1	Профіцит
Нідерланди	-1,2	-0,9	0,4	2,0	-0,2	-2,0	-3,1	-1,8	-0,3	0,6	Профіцит
Німеччина	-2,6	-2,2	-1,5	1,3	-2,8	-3,7	-4,0	-3,7	-3,2	-1,7	Дефіцит
Португалія	-3,4	-3,0	-2,7	-2,9	-4,3	-2,9	-2,9	-3,3	-6,1	-3,9	Дефіцит
Фінляндія	-1,2	1,7	1,6	6,9	5,0	4,1	2,5	2,3	2,7	3,9	Профіцит
Франція	-3,0	-2,6	-1,7	-1,5	-1,5	-3,2	-4,1	-3,6	-3,0	-2,5	Дефіцит
Швеція	-1,6	1,1	1,4	3,8	1,6	-1,2	-0,9	0,8	2,1	2,2	Профіцит

¹ Складено автором на основі [176]

Дослідження динаміки державних доходів та видатків в країнах Євросоюзу за останні 10 років показує їх поступове скорочення (табл. 2.5, 2.6). Найбільш відчутно державні витрати скоротилися у таких країнах, як Фінляндія (1,16 рази), Швеція (1,13 рази), Данія (1,11 рази) та Греція (1,10 рази). Державні доходи країн Євросоюзу скорочуються у менших обсягах і меншими темпами, ніж державні витрати. Найбільш відчутно державні доходи скоротилися в Австралії (1,07 рази), Швеції (1,06 рази), Фінляндії (1,05 рази), а також в Італії та Німеччині (1,04 рази). Аналіз свідчить, що державні витрати у країнах, яким характерна скандинавська модель державного регулювання економіки, зокрема Фінляндії та Швеції скорочуються паралельно із державними доходами.

Таблиця 2.5

Державні витрати розвинутих країн Європейського Союзу у 1995-2004 роках (% від ВВП) ¹

Країни-члени ЄС	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/1997
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Австрія	47,5	46,7	46,0	44,2	45,3	46,2	47,1	46,3	45,4	46,6	0,98

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Бельгія	51,0	50,2	50,1	49,0	49,1	49,8	51,1	49,2	52,2	49,1	0,96
Велика Британія	40,9	39,7	39,0	36,8	39,9	41,0	42,4	42,7	43,7	44,1	1,08
Греція	50,1	49,5	49,5	51,1	49,9	49,1	49,4	49,9	47,1	45,8	0,91
Данія	56,6	56,2	55,4	53,5	53,7	54,5	55,0	54,7	52,6	50,9	0,90
Ірландія	37,2	34,7	34,2	31,6	33,4	33,6	33,5	34,1	34,4	34,1	0,92
Іспанія	41,5	40,9	39,7	39,0	38,5	38,7	38,2	38,7	38,2	38,4	0,93
Італія	50,3	49,0	48,1	46,2	48,0	47,2	48,3	47,7	48,2	50,1	1,00
Люксембург	40,7	41,1	39,2	37,6	38,1	41,4	42,0	43,2	42,8	40,4	0,99
Нідерланди	47,5	46,7	46,0	44,2	45,3	46,2	47,1	46,3	45,4	46,6	0,98
Німеччина	48,4	48,0	48,1	45,1	47,6	48,1	48,5	47,1	46,8	45,7	0,94
Португалія	42,6	41,9	43,2	43,1	44,4	44,2	45,4	46,4	47,5	46,1	1,08
Фінляндія	56,2	52,5	51,5	48,3	47,7	48,8	49,9	50,0	50,3	48,5	0,86
Франція	53,7	52,6	52,6	51,6	51,6	52,6	53,3	43,2	53,6	53,5	1,00
Швеція	62,5	60,5	59,9	57,1	56,8	57,8	58,0	56,6	56,3	55,3	0,88

¹ Складено та розраховано автором на основі [176]

Скорочення державних доходів у країнах-членах Європейського Союзу відбувається в основному за рахунок скорочення надходжень від соціальних внесків підприємців та службовців, доходу від установ Євросоюзу та домогосподарств (табл. 2.7). Так, у країнах, які є членами ЄВС-12, протягом 1997-2006 років державні доходи в сукупності скоротилися майже на 3%.

Таблиця 2.6

**Державні доходи розвинутих країн
Європейського Союзу у 1995-2004 роках (% від ВВП) ¹**

Країни-члени ЄС	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006/ 1997
Австрія	51,2	51,0	50,9	49,8	50,7	50,0	49,3	49,0	48,2	48,0	0,94
Бельгія	48,9	49,5	49,6	49,1	49,6	49,8	51,1	49,2	49,9	49,3	1,01
Велика Британія	38,8	39,8	40,2	40,7	40,9	39,4	39,2	39,5	40,6	41,3	1,06
Греція	43,5	45,2	46,1	47,1	44,9	43,9	43,2	41,9	41,6	43,2	0,99
Данія	56,1	56,2	56,8	55,8	55,2	54,7	55,0	56,7	57,2	55,1	0,98
Ірландія	38,5	37,1	36,9	36,2	34,2	33,2	33,9	35,5	35,5	36,9	0,96
Іспанія	38,2	37,8	38,4	38,1	38,0	38,4	38,2	38,6	39,3	40,3	1,05
Італія	47,6	46,2	46,4	45,3	44,9	44,4	44,8	44,2	44,0	45,6	0,96
Люксембург	44,3	44,4	42,6	43,6	44,2	43,5	42,5	41,9	42,6	40,5	0,91
Нідерланди	46,3	45,8	46,4	46,1	45,1	44,2	43,9	44,5	45,2	47,2	1,02
Німеччина	45,7	45,9	46,6	46,4	44,7	44,4	44,5	43,4	43,5	44,0	0,96
Португалія	39,2	38,9	40,5	40,2	40,1	41,4	42,5	43,1	41,4	42,2	1,08
Фінляндія	55,0	54,2	53,1	55,2	52,7	52,9	52,4	52,3	53,0	52,3	0,95
Франція	50,7	50,0	50,9	50,2	50,0	49,5	49,2	49,6	50,7	51,0	1,01
Швеція	60,9	61,6	61,3	60,9	58,3	56,6	51,1	57,4	58,4	57,5	0,94

¹ Складено та розраховано автором на основі [176]

Поряд із скороченням державних доходів в розвинутих країнах світу відбувається і скорочення державних видатків, яке відбувається в основному за рахунок скорочення процентних виплат, виплат по субсидіях та видатків на службовців (табл. 2.8). Так, у країнах Євросони протягом 1997-2006 років видатки держав-членів скоротилися на 5,3%.

Зазначене не означає, що держава поступово втрачає свою роль в економічному житті цих країн. Це є незаперечним доказом того, що країни Європейського Союзу поступово переглядають свою політику, відходять від використання фінансово-бюджетного механізму регулювання як основного інструмента стабілізації економіки та більшого значення надають застосуванню грошово-кредитного механізму.

В умовах впливу глобальних чинників поряд із управлінням державним дефіцитом / профіцитом і державними доходами та видатками в рамках бюджетної політики особливого значення набуває управління державним боргом. В Маастрихтській угоді поряд з обмеженням для країн-кандидатів в рівні бюджетного дефіциту (3% ВВП) згадується умова щодо рівня державного боргу, який повинен складати не більше 60% від ВВП. Станом на 2006 рік державний борг деяких країн Європейського Союзу залишається досить великим, тобто значно перевищує позначку у 60% від ВВП (рис. 2.2).

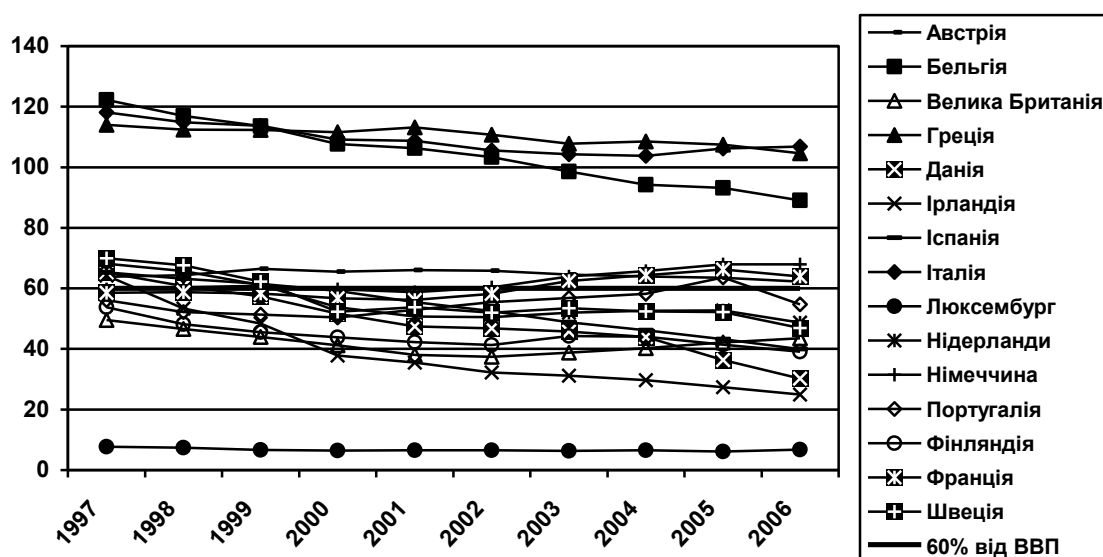

Рис. 2.2. Державний борг розвинутих країн Європейського Союзу (% від ВВП) ¹

¹ Складено автором на основі [176]

Таблиця 2.7

Структура державних доходів країн Єврозони за 1996-2004 роки (% від ВВП) ¹

Роки	Всього	Поточні доходи										Основні доходи	Фінансовий тягар	
		Прямі податки			Непрямі податки		Соціальні внески			Продаж	Основні податки			
			Домогосподарства	Корпорації		Дохід установ		Підприємцями	Службовцями					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
1997	47,2	46,7	11,9	9,1	2,5	13,4	0,7	17,3	8,6	5,5	2,3	0,5	0,3	42,9
1998	46,6	46,3	12,2	9,1	2,8	13,9	0,6	16,1	8,3	4,9	2,3	0,3	0,3	42,5
1999	47,0	46,7	12,5	9,3	2,9	14,1	0,6	16,1	8,3	4,9	2,3	0,3	0,3	43,0
2000	46,6	46,4	12,7	9,4	3,0	13,9	0,6	15,9	8,2	4,8	2,2	0,3	0,3	42,7
2001	45,8	45,6	12,3	9,2	2,8	13,6	0,6	15,7	8,2	4,7	2,2	0,2	0,3	41,8
2002	45,3	45,0	11,8	9,1	2,5	13,5	0,4	15,7	8,2	4,6	2,1	0,3	0,3	41,3
2003	45,2	44,5	11,5	8,9	2,3	13,5	0,4	15,8	8,3	4,7	2,1	0,6	0,5	41,3
2004	44,7	44,3	11,4	8,6	2,5	13,6	0,3	15,6	8,2	4,6	2,1	0,5	0,4	41,0
2005	45,1	44,7	11,6	8,7	2,7	13,7	0,3	15,5	8,1	4,5	2,2	0,5	0,3	41,2
2006	45,8	45,5	12,2	8,8	3,1	13,9	0,3	15,6	8,1	4,5	2,1	0,3	0,3	42,0

¹ Примітка [188]

Таблиця 2.8

Структура державних видатків країн Єврозони за 1996-2004 роки (% від ВВП) ¹

Роки	Всього	Поточні видатки								Основні видатки				Первинні витрати
		Всього	Виплати службовцям	Проміжне споживання	Проценти	Поточні трансферти	Соціальні платежі	Субсидії	Виплати установам	Інвестиції	Основні трансферти	Виплати установам		
1997	49,9	46,3	10,9	4,7	5,0	25,6	22,8	2,1	0,6	3,6	2,4	1,2	0,1	44,9
1998	48,9	45,1	10,6	4,7	4,6	25,2	22,2	2,1	0,5	3,8	2,4	1,4	0,1	44,2
1999	48,4	44,5	10,6	4,8	4,0	25,1	22,1	2,1	0,5	3,9	2,5	1,4	0,1	44,3
2000	47,6	43,9	10,4	4,8	3,9	24,8	21,7	2,0	0,5	3,8	2,5	1,3	0,0	43,7
2001	47,7	43,8	10,3	4,8	3,8	24,8	21,8	1,9	0,5	3,9	2,5	1,4	0,0	43,9
2002	47,8	44,0	10,4	4,9	3,5	25,2	22,3	1,9	0,5	3,8	2,4	1,4	0,0	44,3
2003	48,2	44,3	10,5	5,0	3,3	25,5	22,7	1,9	0,5	4,0	2,5	1,4	0,1	44,9
2004	47,6	43,7	10,4	5,0	3,1	25,2	22,5	1,7	0,5	3,8	2,5	1,4	0,0	44,4
2005	47,6	43,7	10,4	5,1	3,0	25,2	22,5	1,7	0,5	3,9	2,5	1,4	0,0	44,6
2006	47,4	43,3	10,3	5,0	2,9	25,1	22,3	1,7	0,5	4,1	2,5	1,6	0,0	44,4

¹ Примітка [188]

В країнах з перехідною економікою, таких як країни СНД, країни Балтії та центральної Європи, спостерігається дещо інша ситуація: вони продовжують використовувати в якості механізму макроекономічного регулювання фінансово-бюджетну політику. Але для даних країн характерним є досить недавній (15 років) різкий перехід від адміністративно-командної до ринкової системи регулювання економіки. Тому для них досить важко, не відпрацювавши належним чином фінансово-бюджетний механізм, перейняти досвід розвинутих країни світу та розпочати активно застосовувати грошово-кредитний. Разом із тим, в ряді країн СНД рамки для проведення активної макроекономічної політики є дещо обмеженими, оскільки економічне становище більшості країн регіону залишається досить нестабільним та відкритим для впливу зовнішніх шоків потрясінь. Також деякі країни СНД продовжують стикатися з серйозними проблемами великого державного боргу, що змушує їх бути обережними при здійсненні своєї макроекономічної політики.

Протягом останніх років фінансово-бюджетна політика більшості країн СНД була спрямована на боротьбу з великими державними дефіцитами. Як наслідок, на сьогоднішній день в країнах СНД дефіцити консолідованого бюджету в середньому істотно нижчі, ніж у інших країнах Центральної Європи (табл. 2.9).

Оцінка стану бюджетів країн СНД вказує на те, що в цілому фінансово-бюджетна політика не стала більш жорсткою. В деяких країнах, таких як Вірменія і Таджикистан, бюджетний дефіцит збільшився за рахунок зростання бюджетних витрат. В інших країнах СНД зменшення державного дефіциту пов'язане з істотним зростанням обсягів виробництва, що знайшло своє відображення у збільшенні державних доходів. Практично всі країни-члени СНД планують і надалі проводити політику зміцнення державного бюджету та зменшення державного дефіциту шляхом поживлення виробництва та полегшення тягара, пов'язаного з обслуговуванням державного боргу.

На противагу розвинутих країнам та країнам з перехідною економікою нові індустріальні країни Південно-Східної Азії відрізняються значно меншими обсягами державних доходів і видатків (табл. 2.10). Окрім цього, аналіз динаміки державних доходів та державних видатків цих країн свідчить про їх поступове зменшення. Винятком є лише Корея, у якій протягом 1990-2004 років відбулося істотне

Таблиця 2.9

Державні доходи і витрати та державний дефіцит / профіцит країн з перехідною економікою (% від ВВП) ¹

Країни з перехідною економікою	Державні доходи				Державні видатки				Державний баланс			
	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006	2003	2004	2005	2006
<i>Країни Балтії:</i>												
Естонія	37,4	36,6	35,5	37,0	35,3	34,2	33,2	33,2	+2,0	+2,3	+2,3	+3,8
Латвія	32,0	31,8	33,1	33,3	35,8	35,5	37,0	37,3	-1,3	-1,5	-0,5	-0,3
Литва	33,2	34,7	35,2	37,4	33,2	33,4	33,6	33,6	-1,6	-1,0	-0,2	+0,4
<i>Країни Центральної Європи:</i>												
Польща	38,4	36,9	39,0	39,4	44,6	42,6	43,4	43,3	-6,3	-5,7	-4,3	-3,9
Чехія	40,7	41,5	40,4	39,5	47,3	44,4	44,0	42,5	-6,6	-2,9	-3,5	-2,9
Словаччина	37,2	35,3	35,2	33,9	40,0	37,7	38,1	37,3	-2,7	-2,4	-2,8	-3,4
Словенія	45,3	45,1	45,6	44,8	48,0	47,4	47,0	46,3	-2,8	-2,3	-1,5	-1,4
Угорщина	41,9	42,5	42,2	43,7	49,1	48,9	50,0	52,9	-7,2	-6,5	-7,8	-9,2
<i>Країни СНД:</i>												
Азербайджан	18,3	27,2	27,1	27,3	18,7	27,7	28,3	26,5	-0,5	-1,2	+0,8	-2,9
Білорусь	44,9	44,6	45,8	46,2	46,8	46,4	47,2	46,2	-1,8	-1,4	+0,0	-0,7
Вірменія	17,1	18,9	17,7	14,3	20,9	19,3	18,9	16,0	-0,4	-1,2	-1,7	-1,3
Грузія	16,3	15,8	16,2	21,8	18,3	17,8	18,7	19,5	-2,0	-2,5	+2,3	-1,9
Казахстан	25,7	22,4	25,4	26,0	23,0	21,0	22,5	23,3	+1,4	+2,9	+2,7	-1,4
Киргизстан	20,4	22,8	22,2	22,6	26,0	28,1	27,4	27,1	-5,3	-5,2	-4,5	-2,8
Молдова	29,1	29,3	34,4	36,1	29,4	31,5	33,3	35,7	-2,2	+1,1	+0,4	...
Росія	37,5	37,6	36,7	38,6	34,6	37,0	35,6	33,6	+0,6	+1,1	+5,0	...
Таджикистан	15,2	16,7	17,3	18,0	18,4	19,2	19,1	20,7	-2,5	-1,8	-2,7	-0,5
Туркменія	23,3	21,3	24,5	25,9	22,6	21,1	26,3	28,0	+0,2	-1,8	-2,1	...
Україна	33,5	35,7	37,0	35,6	34,4	35,6	37,7	40,2	+0,1	-0,7	-4,6	-2,5
Узбекистан	33,9	38,7	33,1	32,4	36,0	37,2	33,9	32,0	-1,5	-0,8	+0,4	-1,5

¹ Складено автором на основі [175, с. 120; 176; 50, с. 103-109]

зростання державних доходів (з 17,25 у 1990 році до 23,7% у 2004) і, відповідно, і державних видатків (з 15,5 у 1990 році до 23,0% у 2004). Аналіз динаміки державного дефіциту / профіциту країн Південно-Східної Азії за 1990-2004 роки свідчить про те, що практично всі країни здійснюють політику зменшення державного дефіциту та намагаються вийти на профіцитний баланс.

Таблиця 2.10

**Державні доходи, видатки та баланс Нових індустріальних країн
Південно-Східної Азії¹**

Нові індустріальні країни	Державні доходи				Державні видатки				Державний дефіцит/профіцит			
	1990	1995	2000	2004	1990	1995	2000	2004	1990	1995	2000	2004
Індонезія	18,8	17,7	14,7	15,2	19,6	14,7	15,8	16,3	-0,8	2,2	-1,1	-1,1
Корея	17,2	18,3	23,5	23,7	15,5	15,8	18,9	23,0	-0,6	0,3	1,1	1,1
Сінгапур	32,3	36,1	30,3	19,5	21,3	16,2	18,9	16,9	10,8	14,6	10,0	5,6
Таїланд	18,9	18,6	15,1	17,0	13,9	15,4	17,3	16,9	4,8	3,0	-2,2	0,1
Філіппіни	16,6	18,9	15,3	14,4	20,4	18,2	19,3	18,2	-3,5	0,6	-4,0	-3,9

¹ Примітка [184]

Наступним показником, який повинен аналізуватись в рамках дослідження рівня державного регулювання економіки в різних країнах світу, є частка зайнятих в неprivатному (суспільному) секторі економіки у відсотках до загальної кількості зайнятих.

Аналіз динаміки даного показника у різних країнах світу протягом 1990-2001 років дозволяє зробити висновки про те, що у переважній більшості країн чисельність зайнятих у суспільному секторі економіки поступово зменшувалася (табл. 2.11). Країнами, в яких чисельність зайнятих в цій сфері працівників скоротилась найбільш відчутно, є Австралія (на 5,6%), Канада (3%) та Нова Зеландія (2,8%). Винятком є лише такі країни, як Данія (з 22,6% у 1997 році чисельність зайнятих зросла до 23,1% у 2001 році), Франція (з 18,1% у 1997 до 18,3% у 1999 році), Польща (з 12,2% у 1994 до 12,4% у 2000 році), Іспанія (з 11,8% у 1990 до 12,0% у 2001 році) та Греції (з 8,9% у 1997 до 10,0% у 2000 році). З аналізу стає зрозумілим, що скорочення зайнятості в суспільному секторі спостерігалось лише у тих високо розвинутих країнах, які не є членами Європейського Союзу.

**Частка зайнятих у суспільному секторі економіки різних країн світу
(у % до загальної чисельності зайнятих) ¹**

Країни	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Австралія ¹	20,8	20,5	19,9	19,6	18,3	17,9	17,5	16,4	15,9	15,6	15,2	15,2
Австрія ²	12,4	12,3	12,3	12,3	12,1	12,0	12,0	11,4	11,4	11,3	11,2	-
Канада ³	18,7	18,9	19,0	18,7	18,3	18,0	17,3	16,7	16,3	16,0	15,8	15,7
Чехія ⁴	-	-	-	-	-	-	-	14,4	14,2	13,9	-	-
Данія ²	-	-	-	-	-	-	-	22,6	22,8	22,6	22,6	23,1
Фінляндія ³	22,4	22,7	22,3	21,3	21,4	20,9	21,3	21,8	21,6	21,0	20,8	20,8
Франція	-	-	-	-	-	-	-	18,1	18,3	18,3	-	-
Німеччина	-	13,3	13,2	12,8	12,5	12,2	11,9	11,6	11,3	11,0	10,7	-
Греція	-	-	-	-	-	-	-	6,4	6,1	-	-	-
Угорщина	-	-	-	-	-	-	-	20,4	20,5	19,5	19,2	19,3
Ірландія	15,2	15,2	15,3	15,1	15,1	15,0	14,6	14,4	14,0	13,9	14,1	-
Італія	-	-	-	-	-	-	-	13,4	13,5	13,2	-	-
Люксембург	8,8	8,8	8,7	7,5	7,4	7,3	7,2	7,5	7,1	7,0	6,9	6,7
Нідерланди	-	-	-	-	-	-	10,4	10,5	10,5	10,4	10,5	-
Нова Зеландія	-	14,6	13,8	13,7	13,5	12,6	12,4	11,8	11,9	12,2	11,6	11,8
Норвегія	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5,7	5,7	-
Польща ²	-	-	-	-	12,2	12,3	12,4	12,5	12,6	12,8	12,4	-
Іспанія	11,8	11,4	11,4	11,6	11,6	11,8	11,9	11,9	12,0	12,1	11,2	12,0
Турція	-	-	-	-	-	-	-	8,9	8,8	9,1	10,0	-
США	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,0	14,0	13,8	13,9	13,9	14,1	-

Примітки:

¹ Суспільна зайнятість виключає збройні сили

² Суспільна зайнятість

³ Суспільна зайнятість виключає державні підприємства

⁴ Суспільна зайнятість виключає збройні сили і поліцію

Джерело: [186]

Поряд із зростанням чисельності зайнятих у суспільному секторі економіки цих країн спостерігалось скорочення витрат на їх утримання. Прикладом можуть бути такі країни, як Іспанія (в якій сукупні витрати на утримання працівників суспільного сектора знизилась на 0,24% від ВВП), Польща (на 1,33%) та Данія (0,12%).

З огляду на те, що отримані нами результати аналізу державного регулювання економіки різних країн є недостатньо повними та не дозволяють зробити цілісні міжнародні зіставлення, для оцінки рівня державного регулювання та ступеня використання адміністративних методів може бути використаний індекс адміністративного регулювання, яких розроблений Даніелем Кауфманом [110, с. 44]. Він визначається як середнє арифметичне індексів режиму валютного курсу (індекса

відхилення валюти курсу ринкового від офіційного та індекса відхилення розподілу валюти), індексів режиму експорту (індекса обмеження експорту та індекса регулювання внутрішніх товаропотоків), індексів режиму ціноутворення (індекса роздрібного ціноутворення та індекса гуртового ціноутворення). Обмеженість цифрових даних не дозволяє в повній мірі розрахувати даних індекс для зарубіжних країн світу і України та здійснити на цій основі ґрунтовні міжнародні порівняння.

Тому доцільним є використання дослідження, проведеного іноземними вченими, зокрема колективом американських авторів, до якого входять Джеймс Гвартні, Роберт Лавсон, Вільям Істерлі та ін. За допомогою методів колективних експертних оцінок вони розробили рейтинг 130 країн світу, які ранжовані за рівнем економічної свободи [174].

Беручи до уваги те, що індекс економічної свободи (the Economic Freedom of the World Index) відображає рівень ринкового регулювання в країні, то оберненим до нього умовно будемо вважати індекс державного регулювання (ІДР) [70, с. 13].

Індекс економічної свободи (ІЕС) коливається від 0 до 10. Чим більше даний індекс наближається до 10, тим вищий рівень ринкового регулювання економіки спостерігається в певній країні. Індекс державного регулювання (ІДР) є оберненим до індексу економічної свободи (ІЕС) і також коливається від 0 до 10. Чим більше даний індекс наближається до 10, тим вищий рівень державного регулювання економіки існує в країні (табл. 2.12).

Аналіз рівня державного регулювання в країнах, які належать до різних моделей державного регулювання економіки, свідчить, що більш високий рівень державного регулювання притаманний країнам західноєвропейської моделі, моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах, а також моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку. Найнижчий рівень державного регулювання характерний для країн американської та скандинавської моделей.

При розрахунку індексу економічної свободи (ІЕС) американськими авторами було також проведено детальний аналіз рівня державного втручання у різні сфери економіки, зокрема досліджувалися такі інтегральні показники, як розмір державного сектора, структура та захист прав власності, регулювання грошової маси

Таблиця 2.12

Індекс економічної свободи та індекс адміністративного регулювання в різних моделях державного регулювання економіки ¹

Моделі державного регулювання економіки	Країни, в яких вони функціонують	Індекс економічної свободи (ІЕС)	Індекс державного регулювання (ІДР)
Західноєвропейська модель	Ірландія	8,1	1,9
	Люксембург	7,9	2,1
	Австрія	7,7	2,3
	Естонія	7,7	2,3
	Нідерланди	7,7	2,3
	Німеччина	7,6	2,4
	Португалія	7,4	2,6
	Бельгія	7,3	2,7
	Франція	7,3	2,7
	Іспанія	7,2	2,8
	Латвія	7,1	2,9
	Литва	7,0	3,0
	Італія	6,9	3,1
	Греція	6,8	3,2
Американська (ліберальна) модель	Нова Зеландія	8,2	1,8
	США	8,2	1,8
	Великобританія	8,1	1,9
	Канада	8,0	2,0
	Австралія	7,8	2,2
Японська модель	Японія	7,5	2,5
Скандинавська модель	Ісландія	8,2	1,8
	Фінляндія	8,2	1,8
	Данія	8,1	1,9
	Швеція	8,0	2,0
	Норвегія	7,8	2,2
Моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах	Гонконг	8,7	1,3
	Сінгапур	8,5	1,5
	Чілі	7,4	2,6
	Південна Корея	7,1	2,9
	Індія	6,7	3,3
	Малайзія	6,7	3,3
	Мексика	6,6	3,4
	Таїланд	6,6	3,4
	Філіппіни	6,3	3,7
	Аргентина	6,2	3,8
	Індонезія	6,0	4,0
	Бразилія	5,9	4,1
	Пакистан	5,7	4,3
	Колумбія	5,5	4,5
Моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку	Угорщина	7,4	2,6
	Словаччина	6,9	3,1
	Чехія	6,9	3,1
	Вірменія	6,7	3,3
	Польща	6,7	3,3
	Болгарія	6,3	3,7
	Словенія	6,2	3,8
	Азербайджан	6	4
	Росія	5,6	4,4
	Україна	5,4	4,6

¹ Розраховано автором на основі [174]

в обігу, свобода міжнародної торгівлі, а також регулювання кредитного ринку, ринку праці та сфери бізнесу. З метою дослідження рівня державного регулювання економіки в зарубіжних країнах та порівняння їх особливостей доцільно згрупувати дані показники відповідно до різних моделей державного регулювання економіки (Додаток Б).

Кожен із вищеперерахованих інтегральних показників складається із сукупності інших, зокрема дослідження розміру державного сектора (GS) включає в себе аналіз таких компонентів, як загальні державні споживчі витрати у відсотках до загального споживання; трансферти та субсидії у відсотках до ВВП; державні заощадження та інвестиції у відсотках до загальних інвестицій; максимальні межі оподаткування (дохід домогосподарств, який перерозподіляється).

Розрахунок середніх розмірів державного сектора ($\overline{GS}$) по окремим моделях державного регулювання економіки свідчить, що у західноєвропейській моделі – $\overline{GS}_1 = 5,6$, у американській – $\overline{GS}_2 = 6,7$, у японській – $\overline{GS}_3 = 6,6$, у скандинавській – $\overline{GS}_4 = 4,9$, у моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах – $\overline{GS}_5 = 7,0$ та у моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку – $\overline{GS}_6 = 5,2$. Аналіз свідчить, що найбільші розміри державного сектора характерні для моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах, а найменші – для скандинавської моделі.

Поряд із розміром державного сектора в рамках даного дослідження доцільно проаналізувати такий інтегральний показник, як структура та захист прав власності (SP), в який входять наступні компоненти: судова незалежність – судова влада є незалежною та не підпорядковується уряду; захист інтелектуальної власності; силове втручання у правові норми та політичний процес; цілісність юридичної системи.

Розрахунок середніх величин цього показника по кожній з моделей державного регулювання економіки показує, що у західноєвропейській моделі – $\overline{SP}_1 = 7,3$, у американській – $\overline{SP}_2 = 8,6$, у японській – $\overline{SP}_3 = 7,5$, у скандинавській –

$\overline{SP}_4 = 8,7$, у моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах – $\overline{SP}_5 = 5,2$ та у моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку – $\overline{SP}_6 = 5,2$. Аналіз свідчить, що серед всіх моделей державного регулювання економіки найбільш захищеним є право власності у американській моделі, а найменш захищеним – у моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах та моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку.

Окрім зазначених інтегральних показників при аналізі економічної свободи доцільно дослідити і такий показник, як регулювання грошової маси в обігу (MW), до якого входять такі компоненти, як різниця між середнім щорічним приростом грошової маси за останні п'ять років та середнім щорічним приростом реального ВВП за останні 10 років; зміна інфляції за минулі п'ять років; недавнє зростання інфляції; свобода володіння рахунками в банку в іноземній валюті в середині країни та за її межами.

Розрахунок середніх розмірів цього показника по кожній з моделей державного регулювання економіки показує, що у західноєвропейській моделі – $\overline{MW}_1 = 9,5$, у американській – $\overline{MW}_2 = 9,5$, у японській – $\overline{MW}_3 = 9,6$, у скандинавській – $\overline{MW}_4 = 9,4$, у моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах – $\overline{MW}_5 = 8,0$ та у моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку – $\overline{MW}_6 = 8,2$. Аналіз свідчить, що найбільший рівень регулювання грошової маси в обігу притаманний західноєвропейській та американській моделям, а найменший – моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах

Інтегральний показник свободи міжнародної торгівлі (IT) складається з наступних компонентів: податки на міжнародну торгівлю; дохід від податків на міжнародну торгівлю як відсоток від експорту плюс імпорт; середня тарифна ставка; відхилення від середньої тарифної ставки; тарифні торгові бар'єри, що регулюються

державою; нетарифні торгові бар'єри; різниця між експортом і імпортом; реальний розмір міжнародної торгівлі порівняно з очікуваним.

Розрахунок середніх розмірів цього показника по кожній з моделей державного регулювання економіки свідчить, що у західноєвропейській моделі – $\overline{IT}_1 = 8,0$, у американській – $\overline{IT}_2 = 7,7$, у японській – $\overline{IT}_3 = 6,7$, у скандинавській – $\overline{IT}_4 = 7,5$, у моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах – $\overline{IT}_5 = 7,3$ та у моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку – $\overline{IT}_6 = 7,4$. Аналіз показує, що найбільша свобода міжнародної торгівлі характерна для західноєвропейської моделі державного регулювання економіки, а найменша – для японської.

Інтегральний показник регулювання кредитного ринку, ринку праці та підприємництва (KM) включає в себе наступні компоненти: частка державної власності у банках, яка вимірюється у відсотках депозитних вкладів держави у приватних банках; рівень конкуренції між національними та зарубіжними банками; ступінь використання засобів впливу на відсоткову ставку банків; регулювання мінімального рівня заробітної плати; частка працівників, заробітна плата та умови праці яких обумовлюються шляхом переговорів між підприємцями та профспілками; розмір виплат по безробіттю; рівень державного регулювання цін на продукти та послуги; рівень бюрократії в державі; легкість започаткування власного бізнесу.

Розрахунок середніх розмірів цього показника по кожній з моделей державного регулювання економіки показує, що у західноєвропейській моделі – $\overline{KM}_1 = 6,6$, у американській – $\overline{KM}_2 = 7,8$, у японській – $\overline{KM}_3 = 7,0$, у скандинавській – $\overline{KM}_4 = 7,3$, у моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах – $\overline{KM}_5 = 6,0$ та у моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку – $\overline{KM}_6 = 6,1$. Аналіз свідчить, що найвищий рівень регулювання кредитного ринку, ринку праці та підприємництва притаманний японській моделі, а найнижчий – моделі

державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах.

Отже, підсумовуючи проведений аналіз встановимо рівні державного регулювання та основні тенденції в трансформації організаційних моделей національних систем державного регулювання економіки:

- для моделей державного регулювання економіки розвинутих країн світу характерним є один з найнижчих рівнів державного регулювання економіки (зокрема, для західноєвропейської моделі ІДР=2,6, для американської – 1,9, для японської – 2,5 та для скандинавської – 1,9), а також перехід від переважно внутрідержавного до переважно міждержавного регулювання, від переважно фінансово-бюджетного до переважно грошово-кредитного механізму регулювання ринку;
- для моделей державного регулювання економіки країн з перехідною економікою характерним є найвищий рівень державного регулювання економіки (зокрема, для моделі державного регулювання східноєвропейських країн в період переходу до ринку ІДР=3,6) та перехід від командно-адміністративної до ринкової системи регулювання економічних процесів;
- для моделей державного регулювання економіки країн, що розвиваються, характерним є найнижчий рівень державного регулювання економіки (зокрема, для моделі державного регулювання становлення та розвитку ринкового господарства в нових індустріальних країнах ІДР=3,3) та перехід від прямих, безпосередніх до непрямих та опосередкованих важелів впливу на економіку.

З метою більш детального вивчення особливостей та причин трансформації моделей державного регулювання в різних країнах світу під впливом глобальних процесів сучасності доцільно здійснити аналіз функцій державного регулювання економіки та їх видозміни в нових умовах.

Матеріали цього підрозділу висвітлені у [65;70;71].

2.2. Трансформація функцій національних систем державного регулювання економіки

В гострих суперечках про характер та наслідки впливу глобальних чинників центральне місце належить ролі держави в економічному житті суспільства. Гострота та складність проблеми полягає в тому, що до постійних суперечок прихильників ринкового та державного механізмів регулювання економіки доглобалізаційного періоду додалась необхідність визначити та теоретично обґрунтувати реакцію держави на численні зміни, викликані впливом глобальних чинників, які виникають за межами країни і в більшості випадків залишаються поза контролем державних регулюючих механізмів [72, с. 66].

При дослідженні трансформації функцій державного регулювання економіки під впливом глобальних чинників, необхідно чітко усвідомлювати різницю між дефініціями «функції держави» та «функції державного регулювання». Якщо функції держави в основному пов'язані із забезпеченням суверенітету, безпеки та добробуту країни, то функції державного регулювання – із регулюванням існуючої економічної ситуації в країні, тобто функції держави є набагато ширшими, ніж функції державного регулювання (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Порівняння змісту функцій держави та функцій державного регулювання економіки ¹

Функції держави	Функції державного регулювання економіки
<ul style="list-style-type: none"> – координуюча; – спрямовуюча; – регулююча; – стимулююча; – контролююча. 	<ul style="list-style-type: none"> – управління державним сектором та державною власністю; – перерозподіл коштів через державний бюджет; – корекція кон'юктурного циклу, системно-структурна корекція національної економіки; – соціальний захист населення та надання йому безоплатних суспільних послуг; – захист власних пріоритетних виробництв; – підтримка конкуренції; – покриття частини трансакційних витрат; – формування ефективної фіскальної та монетарної політики держави; – створення умов для ефективної зайнятості населення та недопущення безробіття; – фінансування фундаментальної науки; – здійснення державної стандартизації та сертифікації якості товарів, робіт та послуг; – забезпечення охорони довкілля та раціонального природокористування; – здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

¹ Складено автором самостійно

Процес трансформації функцій державного регулювання економіки розпочався з розширення цілей економічної політики держави. До традиційних цілей, таких як забезпечення стабільності цін, зростання економіки, зовнішньоекономічної рівноваги та повної зайнятості, додалися нові – забезпечення охорони навколишнього середовища та справедливого розподілу прибутку і майна [109, с. 42].

Досвід розвитку світової економіки показав, що різні країни в певні періоди часу орієнтувалися в більшій мірі на ті або інші функції державного регулювання економіки в залежності від історичного етапу, національних традицій і інтересів, усвідомлення своїх можливостей і необхідності їх використання.

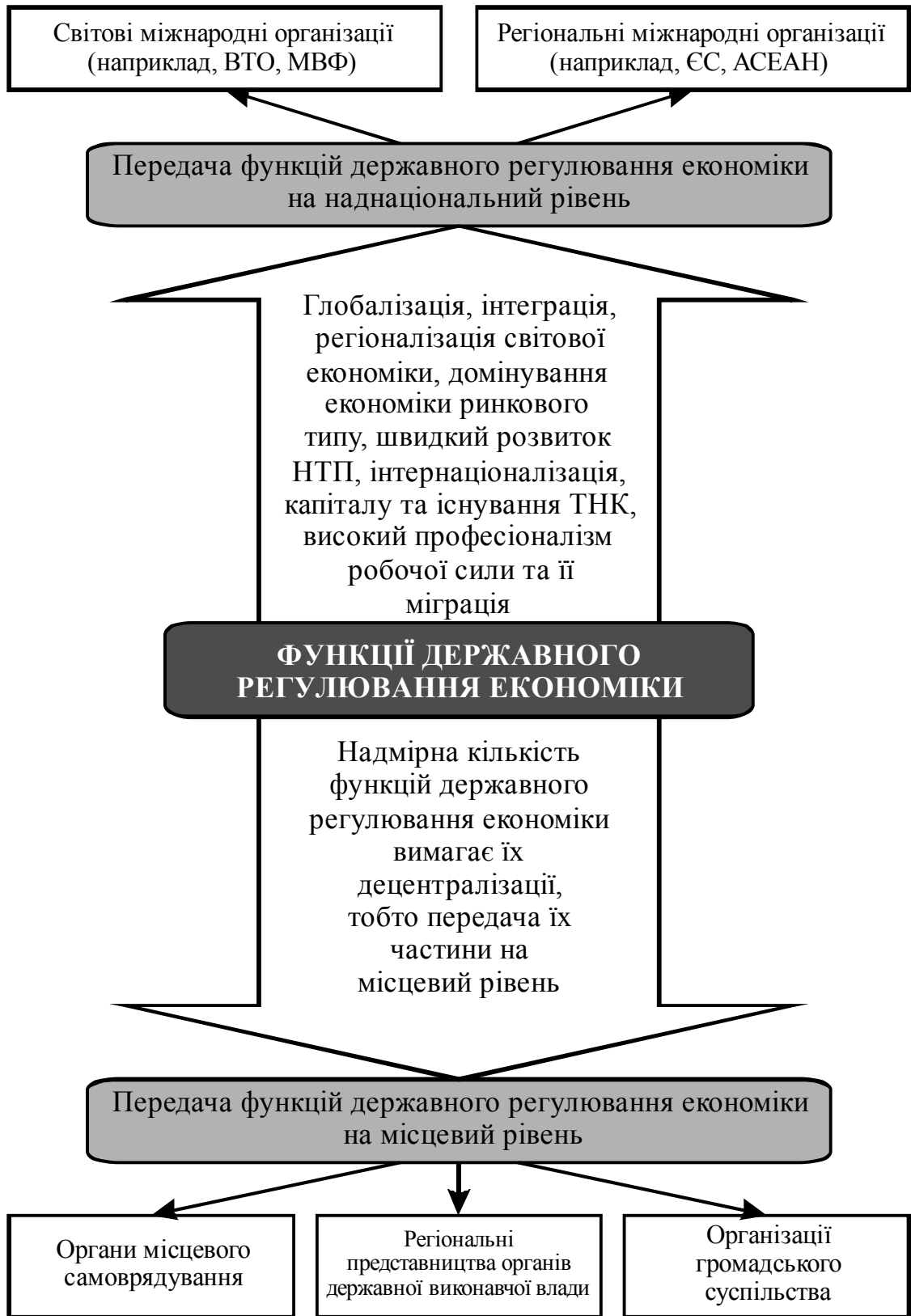
Основні тенденції трансформації закріплення функцій державного регулювання економіки в зарубіжних країнах представлені на рис. 2.3.

Якщо у доглобалізаційному періоді трансформація функцій державного регулювання економіки була зумовлена в основному розширенням цілей економічної політики держави, то у період впливу глобальних чинників, держави змушені переглядати власні системи регулювання економіки з метою адаптації їх до нових умов існування.

Найбільш важливими глобальними чинниками, які впливають на національні системи державного регулювання економіки, є виникнення транснаціональних корпорацій, світових фінансових криз, Світової організації торгівлі, зростання рівня бідності, мобільність капіталу та робочої сили, швидкий розвиток науково-технічного процесу тощо.

Першим важливим глобальним чинником є виникненням транснаціональних корпорацій (ТНК), які і по сьогоднішній день намагаються організувати розробку своїх виробів в одній країні, виготовлення в іншій, а продаж – в третій. Це дає їм змогу значно мінімізувати витрати та максимізувати прибутки.

Оскільки визначення поняття «транснаціональні корпорації» зачіпає інтереси багатьох держав світу, то компромісним варіантом вважається визначення Комісії по транснаціональних корпораціям ООН, відповідно до якого ТНК вважається компанія, яка включає одиниці в двох або більше країнах незалежно від юридичної

Рис. 2.3. Тенденції трансформації закріплення функцій державного регулювання економіки в зарубіжних країнах ¹

¹ Складено автором

форми та сфери діяльності; оперує в рамках системи прийняття рішень, яка дозволяє проводити взаємоузгоджену політику та реалізовувати загальну стратегію через один або більше керівний центр; в якій окремі одиниці зв'язані формою власності або у будь-який інакший спосіб таким чином, що одна чи більше з них можуть здійснювати значний вплив на діяльність інших і, зокрема, ділити між собою знання, ресурси та відповідальність [19].

На сьогоднішній день налічується близько 53 тис. ТНК з більш ніж 450 тис. зарубіжних філій. Штаб-квартири більш ніж 90% ТНК розташовані на території розвинутих країн світу, близько 8% – країн, що розвиваються, менше, ніж 1%, – країн Центральної та Східної Європи з перехідною економікою. За даними 2003 року $\frac{1}{4}$ найбільших ТНК світу розміщується у США. Серед ТНК інших країн лідируючі позиції займають Франція та Німеччина (приблизно по 15% компаній), Великобританія (приблизно 12%), Японія (приблизно 10%) та Швейцарія (5 фірм). В цілому на ці 6 країн припадає 80 із 100 найбільших ТНК світу [193].

Про могутність ТНК красномовно свідчать численні статистичні дані (табл. 2.14). Наприклад, у 2003 році 100 найбільших ТНК світу контролювали 12% іноземних активів, 18% обсягів продажу та 14% усіх зайнятих в світі. Звичайно, список 100 найбільших ТНК світу не є постійним. Постійними є лише компанії, які очолюють список, зокрема General Electric та Vodafone Group Plc. Найбільш поширеними галузями промисловості, в яких ТНК досягають найбільших успіхів, є нафтовидобувна та нафтопереробна промисловість, автомобілебудування, електроніка та телекомунікації, тобто сфери, в яких протягом останніх років був здійснений значний технологічний прорив.

Аналіз показників, що характеризують вплив 100 найбільших ТНК світу на економіку країн, дозволяє зробити висновок, що протягом останніх років їх роль у світовій економіці істотно зросла. На сьогоднішній день значна частина ТНК впливає на ситуацію в світі набагато сильніше, ніж більшість сучасних держав, які практично «непомітні» в нових міжнародних структурах.

Існування транснаціональних корпорацій зумовлює трансформацію системи функцій державного регулювання економіки на користь функцій захисту власних

пріоритетних виробництв, забезпечення охорони довкілля та раціонального природокористування.

Таблиця 2.14

Транснаціональні компанії світу, що володіють найбільшими іноземними активами, 2005 р., млн. дол. та кількість працюючих ¹

Корпорація	Країна	Галузь промисловості	Активи		Продаж	
			Іноз-ні	Заг-ні	Іноз-ні	Заг-ний
General Electric	США	Електроніка	448901	750507	56896	152866
Vodafone Group Pic	Великобританія	Телекомунікації	247850	258626	53307	62494
Ford Motor Company	США	Автомобілебудування	179856	305341	71444	171652
General Motors	США	Автомобілебудування	173690	479603	59137	193517
British Petroleum Company Pic	Великобританія	Нафтовидобувна	154513	193213	232388	285059
ExxonMobil Corporation	США	Нафтовидобувна	134923	195256	202870	291252
Royal Dutch/Shell Group	Великобританія/ Нідерланди	Нафтовидобувна	129939	192811	170286	265190
Toyota Motor Corporation	Японія	Автомобілебудування	122967	233721	102995	171467
Total	Франція	Нафтовидобувна	98719	114636	123265	152353
France Telecom	Франція	Телекомунікації	85669	131204	24252	58554

¹ Примітка [193, с. 280]

Другим глобальним чинником є виникнення низки міжнародних організацій, серед яких одне з головних місць посідає Світова організація торгівлі, яка на сьогодні стала одним із найбільш яскравих прообразів глобальної системи управління.

Багатосторонню торговельну систему, в центрі якої знаходиться СОТ, можна визначити в широкому сенсі як набір міжнародних правил, виконання яких вимагається від країн при здійсненні торговельних відносин між собою. Головною метою цих правил є сприяння відкритій та ліберальній торговельній політиці. Існуючі правила постійно вдосконалюються задля того, щоб відповідати умовам світової торгівлі.

Основними цілями СОТ, визначеними в преамбулі Марракеської угоди про заснування СОТ, є підвищення рівня життя та зростання реального доходу в

країнах-членах, забезпечення повної зайнятості, розширення виробництва та торгівлі, оптимальне використання світових ресурсів.

З огляду на поставлені перед нею амбітні цілі та завдання, СОТ завдяки забезпеченню загальної інституційної основи для здійснення торговельних відносин між її членами має чітко визначену сферу діяльності, значні повноваження та функції. Відповідно до своїх повноважень СОТ виконує наступні функції: сприяє реалізації, застосуванню та досягненню цілей правових документів, включених у додатки до Угоди про СОТ, а також результати подальших багатосторонніх переговорів; є форумом для переговорів з питань, які регулюються діючими багатосторонніми торговельними угодами, а також щодо подальшого розвитку багатосторонніх торговельних відносин між її членами; керує врегулюванням суперечок між членами СОТ; керує періодичним оглядом торговельної політики членів СОТ; співпрацює з МВФ та Світовим банком [127, с. 77].

Створення СОТ повинно було забезпечити загальне зниження імпорتنих тарифів на 50% і, відповідно, збільшення обсягів світової торгівлі на 250 млрд. дол. США. За період з кінця 80-х рр. ХХ століття і по сьогоднішній час відбулося істотне скорочення обмежень на здійснення імпорту та приплив прямих іноземних інвестицій, особливо в країнах, що розвиваються. Так, середній тариф в країнах, що розвиваються, впав з 25% в кінці 80-х рр. до 11% у 2005 році. Середній рівень тарифів для промислово розвинутих держав знизився з 5% до приблизно 3,5%, тоді як до початку переговорів у рамках ГАТТ він сягав 40% і більше [182] (рис. 2.4).

Будь-яка країна, яка вступає до СОТ, має провести двосторонні тарифні переговори, головною метою яких є досягнення взаємоприйнятної та збалансованої угоди про зв'язування та зниження тарифів на різноманітні товари країною, що вступає до СОТ. Це означає, що в ході переговорів така країна бере на себе зобов'язання не підвищувати тарифи на конкретні товари понад узгоджений «зв'язаний рівень».

Необхідно зауважити, що тарифні ставки на товари, не зв'язані країною-членом СОТ, можуть підвищуватися в будь-який час без обмежень. Проте, в ході

вступу до СОТ, провідні країни-члени вимагають від країн, що вступають, зв'язати 100% своїх імпорتنих товарів.

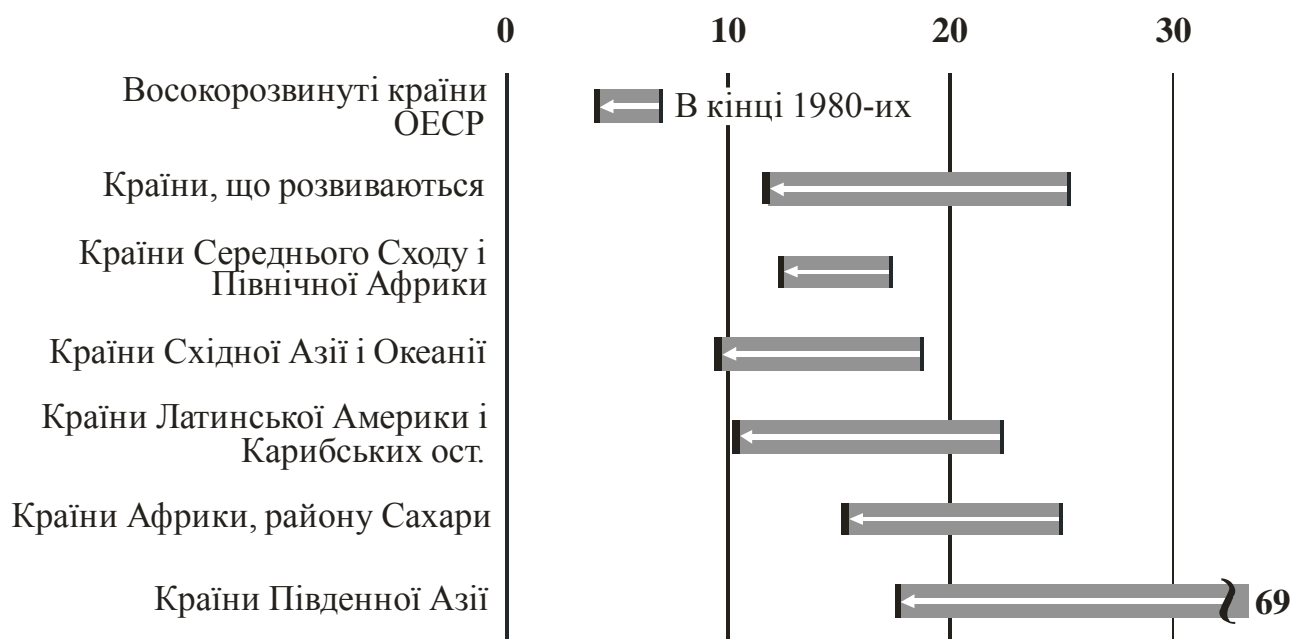

Рис. 2.4. Зміна тарифів у світовій торгівлі¹

¹ Наведено автором за [182]

Разом з цим, сьогодні серед членів СОТ не тільки країни, що розвиваються, зв'язали не всі тарифні ставки. Навіть такі високорозвинуті країни, як Австралія, Канада, США та Японія зв'язали не всі тарифні позиції. Кількість зв'язаних тарифних позицій розвиненими країнами становить: Японія – 99,6%, Канада – 99,7%, Швейцарія – 98,8%, Австралія – 97,0%, Ісландія – 95%, Нова Зеландія – 99,9%. США, ЄС і Норвегія зв'язали тарифи на всі товари (табл. 2.15).

Існування Світової організації торгівлі зумовлює трансформацію системи функцій державного регулювання економіки на користь функцій підтримки і захисту конкуренції, а також формування ефективного грошово-кредитного та фінансово-бюджетного регулювання.

Наступним глобальним чинником є зростання рівня бідності практично у всіх країнах світу, що знаходить своє вираження у поляризації доходів між найбільш бідними і багатими верствами населення світу, а також пролетаризації середнього класу. Поляризація доходів між 20% найбагатших верств населення світу зросла зі співвідношення 30:1 у 1960 році і 1:60 у 1990 році до 1:74 у 1997 році і 1:90 у 2000

році. Наприкінці 90-х років найбагатшій п'ятій частині населення світу припадало 86% світового ВВП, тоді як найбіднішій п'ятій – 1,1% [169].

Таблиця 2.15

Кількість зв'язаних тарифних позицій країнами-членами СОТ¹

Країна	% зв'язаних тарифів	Країна	% зв'язаних тарифів	Країна	% зв'язаних тарифів
<i>Високо розвинуті країни-члени ОЕСР</i>					
Австралія	97,0	Іспанія	100	Норвегія	100
Австрія	100	Італія	100	Португалія	100
Бельгія	100	Канада	99,7	США	100
Великобританія	100	Корея	94,5	Фінляндія	100
Греція	100	Люксембург	100	Франція	100
Данія	100	Нідерланди	100	Швеція	100
Ірландія	100	Німеччина	100	Швейцарія	99,8
Ісландія	95,0	Нова Зеландія	99,9	Японія	99,6
<i>Країни з перехідною економікою</i>					
Албанія	100	Латвія	100	Словенія	100
Болгарія	100	Литва	100	Словаччина	100
Вірменія	100	Македонія	100	Угорщина	100
Грузія	100	Молдова	100	Хорватія	100
Естонія	100	Польща	100	Чехія	100
Киргизстан	99,9	Румунія	100		
<i>Країни, що розвиваються</i>					
Аргентина	100	Індонезія	96,6	Сінгапур	69,2
Бразилія	100	Малайзія	83,7	Таїланд	74,7
Гонконг	45,7	Мексика	100	Філіппіни	66,8

¹ [177;192].

Три найбагатші людини світу мають дохід в 1 трлн. дол., що перевищує загальний ВВП усіх країн, які належать до найменш розвинутих держав з населенням у 600 млн., а 356 мільярдів щорічно отримують 45% валового доходу світу, тобто майже стільки, скільки усі 6 млрд. жителів планети, включаючи «золотий мільярд».

Поряд із поляризацією доходів посилюється і абсолютна бідність населення світу, яка знаходить своє вираження у зростанні кількості людей, що недоїдають, не мають житла, не лікуються, не навчаються, не користуються здобутками цивілізації. В умовах бідності, отримуючи менше 1 долару на день, існує 1,3 млрд. чол., ще 3 млрд. існує на 2 дол. і менше. Кількість постійно недоїдаючих або прямо страждаючих від голоду в світі складає 282 млн. чол., з яких 160 млн. – діти.

Близько 1,5 млрд. людей не доживає до 60 років. Більше 800 млн. чол. не мають доступу до мінімального медичного обслуговування.

Зростання рівня бідності та поляризація доходів між бідними та багатими зумовлює виникнення такої функції державного регулювання економіки, як боротьба з бідністю, та часткову передачу її на наднаціональний рівень. Наприклад, функція боротьби з бідністю є одним із пріоритетних напрямків діяльності Європейського Союзу. Аналіз практики спільноти показує, що головними інструментами в боротьбі з бідністю виступають надання допомоги в забезпеченні харчовими продуктами, медикаментами, придбання одягу, спорудження житла, закупівлі насіння та транспортних засобів.

Ще одним глобальним чинником є швидкий розвиток науково-технічного прогресу та використання у процесі виробництва високотехнологічних розробок, які досить часто здійснюють шкідливий вплив на навколишнє природне середовище та погіршують екологічну ситуацію в світі. Тому традиційна функція охорони довкілля зазнає трансформації. Для країн поряд із забезпеченням військового та економічного суверенітету актуальним стає питання екологічної безпеки, яка не дозволить використовувати землі національної держави для знешкодження та захоронення шкідливих відходів промислового походження іншої держави.

Ще одним глобальним чинником, який впливає на національні системи державного регулювання економіки, є світові економічні і фінансові кризи.

Зростання мобільності капіталу, як один із глобальних чинників, стало однією з причин валютних потрясінь, що відбулися у світі протягом 90-х років ХХ століття. Так, спекулятивні атаки проти валют спровокували у 1992 році валютні потрясіння в межах Європейської монетарної системи, у 1994-1995 рр. – у Мексиці та Латинській Америці, у 1997 р. – у Східній Азії, у 1999 р. – у Бразилії, у 2000-2001 рр. – в Аргентині та Туреччині. Основними причинами початку спекулятивних атак є не стільки внутрішні невідповідності обраної економічної політики, скільки можливість здійснення непередбачених кроків з боку керівництва країни. Більшість західних учених відзначають, що східноазіатська криза 1997-1998 років і навіть кризи в Латинській Америці 1994-1995 років відрізняються від тих, що відбувалися в

1980-тих роках. Якщо причини останніх були в невідповідності між напрямками економічної політики (найчастіше – це спроба зафіксувати курс валюти центральним банком на рівні, що суперечить іншим цілям грошово-кредитного регулювання), то кризи 90-х років є прикладом самореалізованих очікувань, що викликали різні непередбачені зміни в русі капіталів, а не неспроможної економічної політики.

Вплив економічних і фінансових криз на національні системи державного регулювання економіки викликає появу низки нових функцій державного регулювання, які пов'язані в основному із стабілізацією основних макроекономічних показників національної економіки, а також валютно-фінансовим позиціонуванням країни у світі і її здатності до протидії світовій і регіональній економічним кризам.

Аналіз впливу глобальних чинників на трансформацію системи функцій державного регулювання економіки показав, що всі вищеперераховані глобальні чинники зумовлюють перегляд змісту функцій національного регулювання економіки та адаптацію їх до нових глобальних умов існування. На сьогоднішній день практично кожна функція державного регулювання економіки підлягає трансформації. До основних функцій державного регулювання економіки, які підлягають трансформації, належать: підтримка вільного ринку, сприяння і захист ринкової конкуренції; захист власних пріоритетних виробництв; формування ефективної фінансово-бюджетної та грошово-кредитної політики держави; забезпечення зайнятості населення та недопущення безробіття; фінансування фундаментальної науки; забезпечення охорони довкілля та раціонального природокористування; здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Функцію підтримання вільного ринку, сприяння і захисту ринкової конкуренції держава здійснює насамперед за допомогою правових актів. Вони спрямовані на стримування монопольного тиску на ринок, забезпечення рівності різних форм власності й господарювання, збільшення кількості виробників у галузі. Такі правові акти отримали назву антитрестівського або антимонопольного законодавства.

Історично склалося дві системи антимонопольного регулювання – відносно жорстка (американська) та більш ліберальна (західноєвропейська). Американський варіант антимонопольної політики можна назвати заборонним, оскільки головним завданням її проведення є заборона монополій. Європейське законодавство ґрунтується на принципах контролю та регулювання, тобто йдеться не стільки про заборону монополій, як про заборону зловживань монопольним становищем.

Трансформаційні зміни, пов'язані із функцією підтримки вільного ринку, сприяння і захисту ринкової конкуренції, зумовлені насамперед діяльністю на світовій арені транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків. Вплив ТНК і ТНБ обумовлений насамперед наявністю значної частини транснаціонального капіталу, який функціонує на міжнародних фінансових ринках та вільно переміщується в економічному просторі.

Але останнім часом національні уряди дедалі частіше мають справу із ситуацією, за якою посилення впливу транснаціонального капіталу збільшує невизначеність застосування механізмів макроекономічного регулювання, в той час як традиційні методи державного регулювання втрачають свою дієвість. Таким чином, вплив ТНК як глобальний чинник знижує дієздатність як національних урядів, так і складових громадянського суспільства. Відповідно, відбувається зростання ролі та відповідальності щодо забезпечення відтворювальних, інтегруючих, соціальних, стимулюючих та регулюючих функцій національної економічної системи як такої, що діє на основі об'єктивних закономірностей. Відтак важливою передумовою успішного включення країни в сучасний етап глобалізації є наявність в її національній економіці стійких економічних суб'єктів, спроможних ефективно будувати свою діяльність в глобальному економічному середовищі, керуючись власними економічними інтересами, а узгодженість цих інтересів з національними набуває виняткового значення для забезпечення національного суверенітету.

Саме тому трансформація функції підтримки вільного ринку, сприяння і захисту ринкової конкуренції відбувається в напрямку передачі її на

наднаціональний рівень, прикладом якого може бути наднаціональна система регулювання, яка успішно практикується в Європейському Союзі.

У межах Європейського Союзу діє два рівні антимонопольного захисту. Перший – рівень національних держав. Другий – наднаціональне союзне законодавство. Основним його завданням є створення конкурентних умов на великому ринку, зняття перешкод при подоланні національних кордонів, усунення дискримінації іноземних товаровиробників. Для забезпечення цих вимог при ЄС створено Раду із концентрації – незалежний наднаціональний орган із широкими повноваженнями. Вона покликана, зокрема, контролювати корпоративні злиття, поглинання та приєднання в рамках ЄС, концентрацію фірм, що мають спільний оборот не менше 5 млрд. євро на рік, обсяг продажу в межах ЄС – не менше 250 млн. євро.

Наступною функцією державного регулювання економіки, яка істотно змінюється під впливом глобальних процесів сучасності, є захист внутрішнього виробництва від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних (мита) та нетарифних (квот, ліцензій, субсидій, демпінгу) інструментів торгової політики, тобто політики протекціонізму.

На трансформацію функції захисту внутрішнього виробництва від іноземної конкуренції істотний вплив має низка чинників, серед яких визначального значення набуває виникнення Світової організації торгівлі, яка регулює торгівлю країн-членів за допомогою широкої мережі інструментів, зокрема тарифів, мит, демпінгу тощо.

Національне законодавство кожної з держав-членів СОТ, що стосується політики протекціонізму, має бути узгоджене з нормами СОТ, що унеможлиблює будь-які односторонні дії в цій сфері. При вступі до СОТ країни погоджуються на умови, зазначені в статуті, та делегують їй право на ухвалення відповідних рішень, тим самим обмежуючи можливість самостійно впливати на економічні процеси як в середині держави, так і за її межами. Наприклад, в статуті СОТ існує положення про обмеження права держави втручатися в економічні процеси. До таких обмежень насамперед належить заборона використання експортних субсидій, митний захист

галузей промисловості, що лише стають на ноги, і запровадження обов'язкових умов для прямих іноземних інвестицій.

Підписуючи угоду з міжнародної співпраці в рамках СОТ, держава зобов'язується обмежити свою свободу дій щодо тарифів та торгівлі, але не поступається суверенітетом в цій сфері. У разі виникнення суттєвих розбіжностей з партнерами держава може відмовитися від своїх обов'язків, і таке рішення не спричинить серйозних правових чи політичних наслідків.

Поряд із відмиранням та істотною трансформацією відбувається і процес народження нових функцій державного регулювання економіки. Одним з прикладів може бути активна діяльність ряду країн (наприклад Франції) у наданні гуманітарної допомоги у конфліктних ситуаціях. Якщо раніше ця функція практично повністю передавалась неурядовим організаціям, то останні роки державні структури самостійно беруть участь у цій діяльності і таким чином реалізують свої національні інтереси [72, с. 69].

Не менш важливі зміни відбуваються і у внутрішніх функціях державного регулювання економіки. В умовах впливу глобальних чинників суспільство має зростаючі перевантаження, зумовлені послабленням або розривом традиційних економічних і соціальних зв'язків, соціальною диференціацією, міжетнічними і міжконфесіональними конфліктами. Звідси – посилення історичної ролі держави як гаранта соціальної стабільності, що має забезпечити, насамперед, необхідну допомогу найнужденнішим категоріям населення і захистити суспільство від хвилі насилля, злочинності та терору, які набирають глобальних масштабів. Також державне регулювання повинно забезпечити розв'язання низки проблем, що стосуються сфери соціальних відносин: комплексу взаємовідносин праці та капіталу, соціального партнерства, зменшення невинуватої різниці в доходах населення, забезпечення стабільності в суспільстві.

Останнім часом до системи державного регулювання національних держав додаються якісно нові функції, які раніше не проявлялися так чітко. Дані функції стосуються в основному питань освіти, створення, формування і підтримки фундаментальної науки і спеціалізованих зон для розробки сучасних технологій,

проведення чітко сформульованої промислової політики, вирішення екологічних питань тощо. Саме реалізація даних функцій дозволяє забезпечити функціонування конкурентноспроможної економіки, яка займає гідне місце в глобальній економічній системі. Наприклад, в Україні, яка обрала інноваційний шлях розвитку, одним із шляхів стимулювання створення сучасних науково-технічних розробок є створення технопарків і технополісів.

Таким чином, на сучасному етапі державне регулювання економіки, крім своєї функції компенсатора недосконалостей ринкового механізму господарювання, покликане забезпечити через систему принципів самоорганізації структурування економіки та сходження її на вищий якісний рівень цивілізації. Остання функція яскраво виражена в діяльності розвинутих країн.

Підсумовуючи все вищезазначене, відповідно до змісту трансформації функції державного регулювання економіки доцільно поділити з на чотири види:

- функції, які залишаються незмінними під впливом нових умов існування;
- функції, які зникають або трансформуються під впливом нових економічних умов;
- функції, які передаються на наднаціональний рівень регулювання;
- функції, які виникають під впливом глобальних чинників та регіональної інтеграції (табл. 2.16).

Тобто, в умовах впливу глобальних чинників державам необхідно відмовитись від деяких традиційних функцій, насамперед від безпосереднього втручання в господарську діяльність компаній та підприємств. Однак глобальні процеси ставлять їх перед необхідністю вирішення великої кількості нових завдань, зокрема участь у багатосторонніх міжнародних договорах і угодах, координація економічної політики та спільні дії в рамках інтеграційних об'єднань, контакти та співробітництво з міжнародними економічними організаціями, пов'язані з зобов'язанням самітів по охороні навколишнього середовища, сталому розвитку та боротьбі з бідністю, підтримкою вітчизняного бізнесу, соціальним забезпеченням в умовах загострення конкуренції, необхідністю протистояння зовнішнім шокам [72, с. 70].

Чинники та тенденції трансформації функцій державного регулювання економіки в умовах глобалізації¹

	Тенденції трансформації	Зміст функцій	Чинники, які впливають на трансформацію
Функції державного регулювання економіки	Функції державного регулювання економіки, які залишаються незмінними під впливом нових умов існування	<ul style="list-style-type: none"> – управління державним сектором і державною власністю; – здійснення державної стандартизації та сертифікації якості товарів, робіт та послуг. 	-
	Функції державного регулювання економіки, які добровільно делегуються міжнародним організаціям на основі підписання відповідних угод	<ul style="list-style-type: none"> – підтримка вільного ринку, сприяння і захист ринкової конкуренції; – формування ефективної . фінансово-бюджетної та грошово-кредитної політики держави; 	СОТ та ЄС
	Функції державного регулювання економіки, які трансформуються у зв'язку з необхідністю адаптуватися до впливу глобальних чинників	<ul style="list-style-type: none"> – захист власних пріоритетних виробництв; – забезпечення охорони довкілля та раціонального природокористування. 	ТНК та ТНБ
	Функції державного регулювання економіки, народження яких викликане впливом глобальних чинників та регіональною інтеграцією	<ul style="list-style-type: none"> – надання міжнародної допомоги; – захист суспільства від хвилі насилля, злочинності та терору. 	Виникнення економічних і фінансових криз, стихійних лих та розвиток міжнародного тероризму

¹ Складено автором

Таким чином, в сучасних умовах виникає ситуація, коли вплив глобальних чинників веде до звуження функцій та послаблення ролі держави і породжує фрагментацію на субнаціональному та локальному рівнях, яка загострює протиріччя та конфлікти, подолання яких вимагає втручання сильної держави.

Трансформація функцій державного регулювання відбувається паралельно із трансформацією інституційного забезпечення національних систем державного регулювання економіки. Тому, з метою більш глибокого дослідження державного регулювання економіки в зарубіжних країнах світу, необхідно детально дослідити особливості функціонування та трансформації його інституційного забезпечення в умовах глобалізації.

Матеріали цього підрозділу висвітлені у [72;73].

2.3. Інституційне забезпечення національних систем державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників та формування наднаціональних систем регулювання економіки

Національні системи державного регулювання економіки передбачають існування відповідних соціальних і економічних інститутів, через які вони адаптуються до нових умов існування. Інституційне забезпечення трансформації національних систем державного регулювання економіки, поповнення інститутів адекватним способом мислення, звичками, традиціями й урахування їх в процесі трансформування системи є визначальною умовою успіху процесу адаптації.

З метою більш ґрунтовного та достовірного дослідження особливостей інституційного забезпечення національних систем державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників світової економіки доцільно чітко визначити поняття «інститут», «інституційне забезпечення» та виокремити основні його складові.

Інституційна теорія виникла на межі XIX-XX століть. Подальше поширення ідей інституалізму спричинило розшарування цієї школи на низку специфічних ідейних течій – насамперед «старий» (традиційний) і «новий» інституалізм. «Старий» інституалізм, наслідуючи дослідницькі традиції Т.Веблена, зосереджує увагу на соціально-психологічних проблемах особистості, суб'єкта господарювання в середовищі ринкової економіки (стереотип свідомості та поведінки, повнота і неповнота інформації) [84].

Представники нового інституалізму вважають об'єктом свого дослідження інститути – не тільки як культурні чи соціально-психологічні феномени, а як набір формальних і неформальних норм, що скеровують економічну поведінку індивіда та організацій в умовах ринкового господарства. Одним з представників нового інституалізму вважається американський вчений, лауреат Нобелівської премії – Д.Норт.

Згідно з теорією інституцій та інституційних змін Д.Норта, інституції – це «...правила гри в суспільстві чи створені людиною обмеження, що організують

взаємини між людьми. ... інститути впливають на функціонування економічних систем. ... тривалі розбіжності у функціонуванні економічних систем формуються під дуже глибоким впливом розвитку інститутів» [124].

Д.Норт до основних інститутів відносить конституцію, закони, нормативні акти, а також систему управління та органи влади [158, с. 14]. При цьому головним завданням інституцій у суспільному розвитку він визначає зменшення невизначеності розвитку «...шляхом встановлення постійної (але не обов'язково ефективної) людської взаємодії» [158, с. 14].

Автор даного визначення виключає з розгляду організації та органи, призначені для контролю та регулювання «інституцій». Тому необхідно чітко розрізняти поняття «інститут» та «організація». Інститут як система відносин, що упорядковують взаємодії економічних суб'єктів на основі узгодження обмежень їхньої життєдіяльності, реалізує свій зміст через організації. Організація виступає як об'єднання інституційних агентів, як оформлена частина асоційованого суб'єкта. Через організації відбувається реалізація інституційних вимог і їхня модифікація, за допомогою організації відбувається інтеріоризація норм та правил економічними суб'єктами, просування і закріплення зразків поведінки через експансію в довкілля норм і цінностей, функцій і послуг, пропонованих інститутами. Організація в такій формі є суб'єктом інституційного механізму, що підтверджує Д.Норт: «... не існує інших рішень, крім використання інституційних механізмів, щоб установити правила гри, і використання організацій – щоб забезпечити дотримання цих правил» [123, с. 69-91].

Узагальнюючи підходи різних течій та шкіл інституалізму до визначення терміна «інститут», можна виділити два підходи до розуміння його суті: «обмежений» і «розширений». Прихильники обмеженого підходу схильні пояснювати інститути як функціональні органи суспільства, такі як держава, судова система, система самоврядування, а також як систему формальних юридичних норм [120]. Прихильники розширеного підходу розуміють інститути як сукупність формальних і неформальних норм, цінностей, правил, які фактично чинні в суспільстві, та які більшість прийняла як керівництво до дії.

Формулюючи універсальне визначення категорії «інститути» ми погоджуємося з думкою В.С.Лісіна та колективу львівських авторів під керівництвом З.Ватаманюка, які стверджують, що інститути – це відносно стійкі компоненти громадського життя, що охоплюють:

- соціально визнані нормативно-цілісні системи;
- еталони соціальної поведінки;
- форми організації соціальних зв'язків людей;
- функціональні органи керівництва і регулювання, що забезпечують кодифікацію соціальних норм і контроль за їх дотриманням, що формулюють суспільні цілі та потреби та організують процес їхньої реалізації [97, с. 20; 84, с. 15].

Основними складовими інституційного забезпечення національних систем державного регулювання економіки є існуюча в державі нормативно-правова база, діюча організаційна структура системи управління та інструментарій, який використовується нею для здійснення визначених впливів на економіку (рис. 2.5).

На формування інституційного забезпечення національних систем державного регулювання значний вплив має низка чинників, які доцільно поділити на національні та глобальні. До національних чинників належить насамперед форма правління, характер політичного устрою, бажання держави приєднатись до різноманітних регіональних і міжнародних угод та організацій. До глобальних – безпосередня участь держави у регіональних і міжнародних організаціях, яка зумовлює перегляд інституційного забезпечення національних систем державного регулювання економіки та формування нових інститутів і механізмів, які б політично оформили глобальні процеси, що відбуваються в усьому світі. Держави та державні об'єднання, що існують нині у тісному переплетінні економічних, політичних, екологічних і культурних зв'язків, незалежно від їхнього міжнародного становища, не в змозі відмежуватися від подій, що відбуваються у будь-якій частині світу.

Інституційне забезпечення національних систем державного регулювання економіки залежить від типу країни та процесів, які у ній відбуваються. На

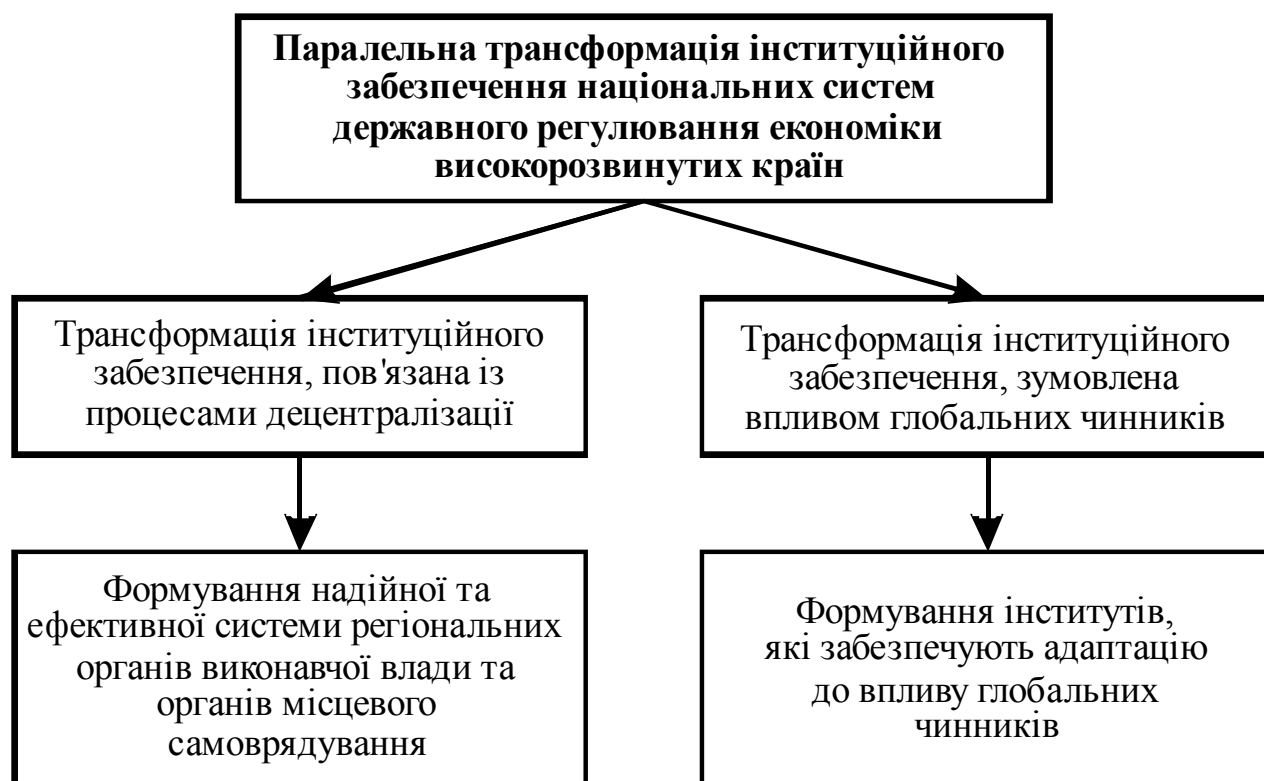
Рис. 2.5. Основні складові та чинники формування інституційного забезпечення національних систем державного регулювання економіки ¹

¹ Складено автором

сьогоднішній день інституційне забезпечення систем державного регулювання економіки високо розвинутих країн зазнає подвійних змін:

- по-перше, інституційне забезпечення національних систем державного регулювання високорозвинутих країн трансформується під впливом процесів децентралізації управління;
- паралельно відбувається трансформація інституційного забезпечення національних систем державного регулювання високорозвинутих країн під впливом глобальних чинників (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Зміст трансформації інституційного забезпечення державного регулювання економіки високо розвинутих країн¹

¹ Складено автором

Аналіз досвіду європейських країн у сфері реформування інституційного забезпечення під впливом глобальних чинників свідчить, що основний зміст управлінських інновацій в Європі протягом кінця ХХ – початку ХХІ століття характеризується державним менеджериством і процесами децентралізації. Не лише в країнах з уже усталеними традиціями державного менеджериства, а й у країнах з сильними традиціями державного регулювання, таких як Франція та Німеччина,

приймаються закони щодо розширення автономії органів державної влади на місцях і виконавчих агенцій. Для всіх розвинених європейських країн характерним є чіткий поділ відповідальності між центральним урядом і місцевою владою, який надає громадянам можливість впливати на рішення органів влади і гарантує «прозорість» діяльності уряду.

У зв'язку з цим на перший план висуваються проблеми адміністративного та фінансового контролю з центру за діяльністю місцевих органів державної влади. Загальною тенденцією при цьому є послаблення адміністративного контролю, інтегрування контрольних механізмів у системі державної влади в загально соціальні, впровадження «точкового» контролю на виході діяльності органів державного управління. При цьому в більшості випадків зберігаються прямі, хоча і пом'якшені форми адміністративного контролю центру щодо інших органів державної влади. Однак у деяких системах європейського державного управління директивна адміністрація з центру зведена майже до мінімуму. Наприклад, у Франції закон забороняє центральним органам влади скасовувати рішення місцевих органів влади та самоврядування, їх можна відмінити тільки через адміністративний суд. У Великобританії теж виключено прямий примус центральних органів державної влади і підпорядкування місцевої влади центру досягається шляхом механізмів процедурного регламентування.

Конституювання самодостатності місцевих органів державної влади та самоврядування забезпечується радикальними змінами в управлінні бюджетними ресурсами та розподілі фінансових потоків:

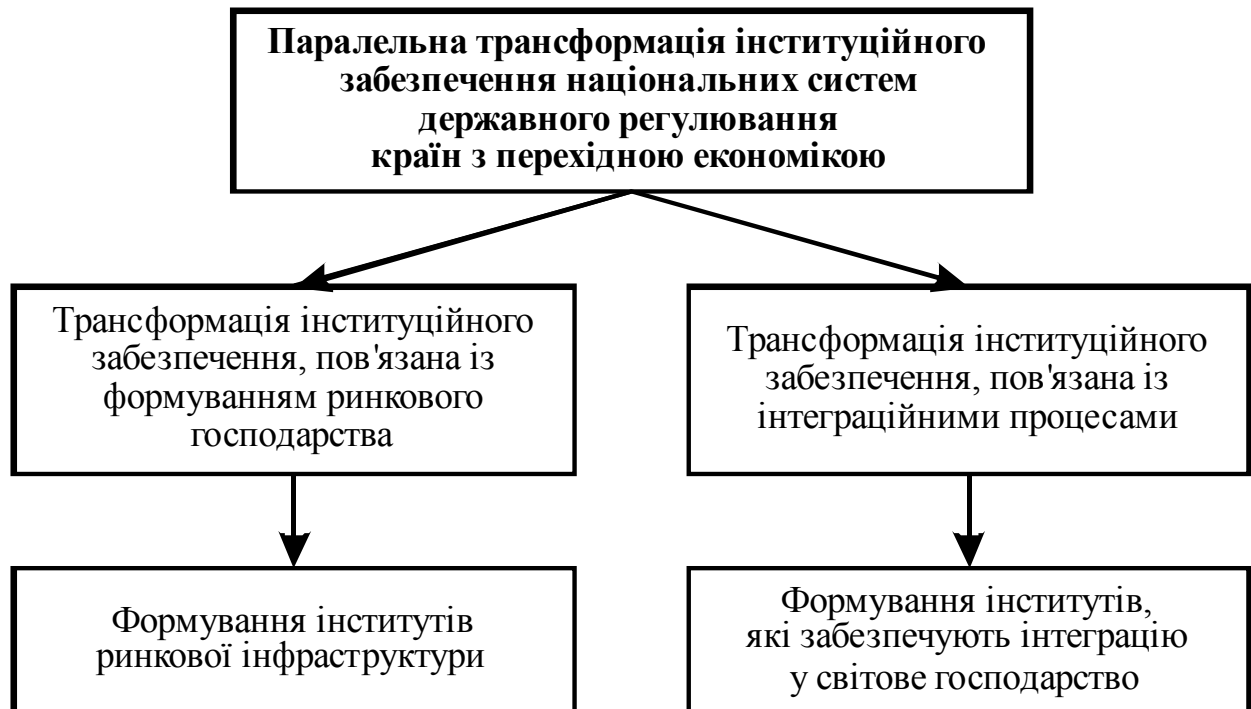
- впровадженням механізму розробки бюджету «зверху-вниз», коли урядом визначається лише загальний напрям витрат на принцип їх розподілу без подальшої конкретизації;
- фінансуванням структурних компонентів системи державного управління на основі виділення загальної суми грошей на рік без вказівки напрямів використання з переходом зекономленої суми на наступний рік;
- контролем використання ресурсів за результатами діяльності органів державного управління на основі розроблених показників результативності

щодо кожного напрямку управлінської діяльності без регламентування методів досягнення результатів;

- впровадженням практики фінансового менеджменту, застосовуваної в приватному секторі;
- розширенням використання середньострокових показників і оцінок при розробці державних бюджетів.

Що стосується країн з перехідною економікою, то для них також характерна подвійна трансформація:

- по-перше, інституційне забезпечення національних системи державного регулювання країн з перехідною економікою трансформується під впливом утвердження ринкових форм господарювання;
- по-друге, паралельно відбувається трансформація інституційного забезпечення національних системи державного регулювання країн з перехідною економікою в напрямку інтеграції у світове господарство (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Зміст трансформації інституційного забезпечення державного регулювання економіки країн з перехідною економікою ¹

¹ Складено автором

Прикладом трансформації інституційного забезпечення національних систем державного регулювання економіки країн з перехідною економікою може бути Україна. Для інституційного забезпечення української системи державного регулювання економіки характерними є деякі внутрішні негативні явища, які потребують термінового удосконалення: незавершеність адміністративної та судової реформи; дублювання повноважень різними органами влади; деяка невідповідність законодавства вимогам ЄС; незадовільний рівень демократії; бюрократія.

Трансформація інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки України в напрямку інтеграції у світове господарство розпочинається із бажання нашої держави бути членом різних міжнародних організацій, зокрема СОТ та ЄС.

Бажання України бути членом СОТ спричинило низку трансформацій інституційного забезпечення національної системи державного регулювання. Ці трансформації торкнулись в основному таких складових інституційного забезпечення, як організаційне та нормативно-правове забезпечення.

На сьогоднішній день в Україні створено такі складові організаційного забезпечення державного регулювання економіки в процесі вступу до СОТ: Міжвідомча комісія з питань вступу України в СОТ; Делегація України на переговорах зі вступу в СОТ (Делегація); Департамент співробітництва з СОТ Міністерства економіки України, який виконує функції Секретаріату Міжвідомчої комісії; підрозділи та робочі групи з питань вступу в СОТ у міністерствах і відомствах; постійне представництво України при міжнародних організаціях у Женеві.

Найважливішим елементом організаційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки в напрямку вступу в СОТ є Міжвідомча комісія з питань вступу України в СОТ. Вона виконує функції координатора органів виконавчої влади в процесі вступу в СОТ, а також через депутатів Верховної ради в її складі, взаємодіє із законодавчою владою. При цьому основними її завданнями є:

- координація діяльності органів виконавчої влади з питань підготовки та проведення переговорів щодо умов вступу України в СОТ, підготовки та надання секретаріату і країнам-членам СОТ усіх документів, пов'язаних із вступом до цієї організації;
- аналіз актів законодавства України з метою гармонізації та приведення їх у відповідність до норм і принципів СОТ;
- координація заходів щодо отримання і використання технічної допомоги з боку СОТ, інших міжнародних організацій, а також іноземних держав з питань вступу в СОТ;
- забезпечення постійного інформування Секретаріату і країн-членів СОТ про законодавство та хід економічних реформ в Україні.

До складу Міжвідомчої комісії з питань вступу України в СОТ входять: заступник Глави Адміністрації Президента України, заступник Секретаря Ради національної безпеки і охорони України, перші заступники або заступники міністрів Міністерства агропромислової політики, Міністерства освіти і науки, Міністерства охорони здоров'я, Міністерства промислової політики, Міністерства транспорту, Міністерства фінансів, Міністерства юстиції, перші заступники або заступники керівників Антимонопольного комітету, Державної митної служби, Державної податкової адміністрації, Фонду держмайна, Державного комітету зв'язку та інформації, Державного комітету з питань технічного регулювання та споживчої політики, Державного комітету статистики, а також за згодою перший заступник або заступник Голови Національного банку України, голови комітетів Верховної ради України та народні депутати України, а також президент Українського союзу промисловців та підприємців [127].

Виконавчим та організаційним органом Міжвідомчої комісії з питань вступу України до СОТ є секретаріат, який забезпечує спілкування із Секретаріатом СОТ і делегаціями членів Робочої групи, формує і надсилає пакет документів до засідань Робочої групи, а також готує засідання Міжвідомчої комісії з питань вступу України в СОТ.

За час існування роль і вага Міжвідомчої комісії з питань вступу України в СОТ зросли паралельно усвідомленню в суспільстві потреби інтеграції України до міжнародної торговельної системи і, відповідно, інтенсифікації процесу вступу до СОТ. Підтвердженням цього є те, що спочатку головою Міжвідомчої комісії з питань вступу України в СОТ був міністр зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі, з 2000 року – міністр економіки, з 2001 року – віце-прем'єр міністр України, а з початку 2003 року – вже Перший віце-прем'єр міністр України.

Здійснюючи аналіз організаційного оформлення співробітництва України та СОТ, доцільно охарактеризувати участь Верховної Ради в цих процесах. Перш за все, як орган законодавчої влади, Верховна Рада відіграє ключову роль в гармонізації національного законодавства з нормами СОТ. Профільним парламентським комітетом з питань зовнішньоторговельної політики є Комітет з питань економічної політики, управління народним господарством, власності та інвестицій. Крім того, в складі Комітету з питань європейської інтеграції працює підкомітет координації співробітництва з СОТ. Депутати дають змогу й безпосередньо впливати на перебіг переговорного процесу й формування зобов'язань шляхом участі у Міжвідомчій комісії та Делегації України на переговорах зі вступу в СОТ.

Окрім цього, для залучення до підготовчого процесу, зокрема гармонізації законодавства з нормами СОТ, представників усіх зацікавлених кіл – народних депутатів, державних службовців, підприємців, науковців тощо, в серпні 2002 року була створена спеціальна робоча група в складі народних депутатів, представників міністерств і відомств, керівників підприємств та галузевих асоціацій, провідних економістів, юристів тощо, а в лютому 2004 року – Спільна парламентсько-урядова комісія з інтеграції України до СОТ.

Бажання України вступити до ЄС також зробило свій відбиток на інституційному забезпеченні національної системи державного регулювання економіки. В цьому напрямку трансформація торкнулась організаційного та законодавчо нормативного забезпечення.

Система органів влади, як складова частина інституційного забезпечення європейської інтеграції України, визначена Стратегією інтеграції України до ЄС, іншими рішеннями Президента України, Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

До основних органів, які були створені і покликані сприяти інтеграції України до ЄС належать: Урядовий комітет з питань європейської та євроатлантичної інтеграції (утворено згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 14.10.2005 №1020) та Комітет Верховної Ради України з питань Європейської інтеграції (утворено згідно з Постановою Верховної Ради України від 07.06.2002р. №13).

Рішеннями Президента України визначено також окремі міністерства, які відповідно до своєї компетенції здійснюють міжвідомчу координацію процесу інтеграції України до ЄС:

1) Міністерство закордонних справ України здійснює заходи щодо забезпечення політичних відносин України з ЄС та координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішньої політики та політики безпеки (Указ Президента України від 24.02.1998р. №148 із змінами і доповненнями);

2) Міністерство економіки України здійснює міжвідомчу координацію з питань економічного та соціального співробітництва України з ЄС (Указ Президента України від 24.02.1998р. №148 із змінами і доповненнями); відповідальне за економічну інтеграцію та розвиток торговельних відносин між Україною і ЄС, регіональне та галузеве співробітництво, організаційне забезпечення інтеграційного процесу (Розпорядження Президента України від 27.06.1999р. №151-р);

3) Міністерство юстиції України відповідає за здійснення координації діяльності центральних органів виконавчої влади із забезпечення адаптації законодавства України до законодавства ЄС;

4) інші центральні органи виконавчої влади, відповідальні за здійснення завдань, визначених Стратегією інтеграції України до ЄС (Розпорядження Президента України від 06.07.2000р. № 240). Зокрема, Міністерство фінансів відповідальне за здійснення заходів у сфері бюджетної, податкової політики та за

організацію роботи з адаптації законодавства України до законодавства ЄС в сфері законодавства про бухгалтерський облік, податки та збори (обов'язкові платежі). Міністр фінансів, заступник Міністра та інші представники Мінфіну входять до складу та беруть безпосередньо участь у засіданнях Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС та його відповідних підкомітетів і численних робочих груп.

На виконання рішення Кабінету Міністрів України в центральних органах виконавчої влади створено або визначено структурні підрозділи з питань європейської інтеграції.

Угодою про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами (УПС) було передбачено створення Спільних органів Україна – ЄС: Ради та Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС, Комітету з парламентського співробітництва між Україною та ЄС:

- Українська частина Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС (Указ Президента України від 24.02.1998р. №148);
- Українська частина Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС (Указ Президента України від 24.02.1998р. №148, постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.1998 р. №1074 із змінами та доповненнями). Утворена як допоміжний орган Української частини Ради.

За домовленістю з Європейською Стороною, в рамках Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС створені спільні підкомітети та їх українські частини. До основних підкомітетів належать наступні: торгівлі та інвестиції; економічних та соціальних питань, фінансів та статистики; політики в сфері підприємств, конкуренції, співробітництво в регуляторній сфері; енергетики, транспорту, ядерної безпеки та екології; митного та транскордонного співробітництва; юстиції, свободи та безпеки; науки та технології, дослідження та розробки, освіти, культури, громадського здоров'я, інформаційного суспільства.

До основних законодавчо-нормативних документів, відповідно до яких відбувається процес інтеграції України до ЄС належать Угода про партнерство та співробітництво між ЄС та Україною, Спільна стратегія Європейського Союзу щодо

України та План дій «Україна Європейський Союз. Європейська політика сусідства», який був підписаний у 2003 році.

Зі свого боку, Україна розробила національну програму інтеграції в ЄС. У 1998 р. вийшов Указ президента України «Про затвердження «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу». Програма передбачає 17 напрямів, які необхідно реалізувати в три етапи: 1-й етап – 2000 рік; 2-й етап – 2001-2003 роки; 3-й етап – 2004-2007 роки. Отже, до 2007 року Україні необхідно було виконати умови вступу до ЄС. Проте ЄС не визначає конкретного терміну прийняття України до своїх лав і не говорить про можливість асоційованого членства. Але враховуючи існуючу економічну та політичну нестабільність в нашій державі, досягти вищезазначених умов у такий короткий термін досить проблематично. Тому необхідним є продовження термінів виконання поставлених завдань і розробка додаткових заходів для прискорення адаптації інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки до змін, зумовлених впливом глобальних чинників.

Інституційне забезпечення сучасних національних систем державного регулювання економіки перебуває у тісному взаємозв'язку із інституційним забезпеченням світової економіки в цілому, яке трансформується під впливом глобальних чинників.

У ХХ столітті одним із глобальних чинників є процеси інтеграції, які відбуваються у світовій економіці. Одним із проявів таких інтеграційних процесів є виникнення різноманітних регіональних угруповань, які мають наднаціональну систему регулювання.

Під наднаціональною системою регулювання слід розуміти вплив певних наднаціональних органів управління за допомогою регулюючих механізмів на господарські процеси як на території наднаціональної економіки, так і за її межами.

Узагальнюючи багаторічний досвід функціонування різноманітних міжнародних організацій, серед наднаціональних систем регулювання економіки доцільно виділити:

- міжнародні наднаціональні системи регулювання – системи регулювання в

- рамках міжнародних (всесвітніх) організацій (СОТ, СБ, МВФ, ЄБРР, ООН);
- регіональні наднаціональні системи регулювання – системи регулювання в рамках регіональних міжнародних організацій (ЄС, АСЕАН, СНД, ГУАМ, ЧЕС, АРЕС, НАФТА);
  - регіональні транскордонні системи регулювання – системи регулювання в рамках єврорегіонів («Сартолюкс», який включає Саар (ФРН), Лотарингію (Франція) і державу Люксембург; «Нейсе», який включає ряд східних земель ФРН, західні воєводства Польщі і західні округи Чехії; «Регіо», який включає землі Німеччини, Франції та Швейцарії; єврорегіони за участю України: «Карпатський єврорегіон», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут»).

Основними складовими наднаціональної системи регулювання, як і системи національного регулювання, є об'єкт, суб'єкт, цілі, принципи, функції, ресурси методи та інструменти. Саме ці елементи підпадають під процес трансформації (табл. 2.17). Кожен вид наднаціональної системи регулювання має відмінні від інших мету та механізм утворення. Якщо міжнародні наднаціональні системи регулювання створюються шляхом об'єднання різних країн світу з метою регулювання окремої сфери світової економіки, регіональні наднаціональні системи регулювання – шляхом об'єднання країн, розташованих на території одного регіону, з метою спільного регулювання всіх сфер економіки, то регіональні транскордонні системи регулювання – шляхом об'єднання територіальних громад або місцевих органів влади прикордонних регіонів двох або більше держав, які мають спільний кордон, з метою розв'язання спільних проблем території по обидва боки державного кордону.

Однією із причин формування наднаціональних систем регулювання є міжнародна економічна інтеграція, яка являє собою процес зближення, взаємопереплетення, зрощування національних економік і формування цілісного регіонального (міжнародного) господарського комплексу [115, с. 12].

Процес економічної інтеграції відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни

Сутність та зміст формування наднаціональних систем регулювання¹

Критерії	Національні системи державного регулювання економіки	Типи міжнародних організацій	Наднаціональні системи регулювання економіки
Об'єкт	Галузі та сектори, процеси та явища національної економіки, а також відносини між суб'єктами господарювання та державою	Світові міжнародні організації (СОТ та МВФ)	Окремі сфери світового господарства (наприклад, світова торгівля або світова валютна система)
		Регіональні міжнародні організації (ЄС, АСЕАН)	Наднаціональна економіка, яка складається з окремих національних економік країн-членів
Суб'єкт	Органи законодавчої, виконавчої та судової влади	Світові міжнародні організації (СОТ та МВФ)	Наднаціональні органи управління (наприклад, конференція міністрів – як головний орган управління СОТ)
		Регіональні міжнародні організації (ЄС, АСЕАН)	Наднаціональні органи управління (наприклад, Рада міністрів, Європейська рада та Європейський парламент – як головні органи управління ЄС)
Цілі	Забезпечення стабільного розвитку національної економіки	Світові міжнародні організації (СОТ та МВФ)	Організація ефективної діяльності окремих сфер світової економіки (наприклад, світової торгівлі або світової валютної системи)
		Регіональні міжнародні організації (ЄС, АСЕАН)	Організація ефективної діяльності наднаціональної економіки, яка складається з окремих національних економік країн-членів
Функції	Цільова, стимулююча, нормативна, коригуюча, соціальна та контролююча.	Світові міжнародні організації (СОТ та МВФ)	Цільова, стимулююча, нормативна та контролююча.
		Регіональні міжнародні організації (ЄС, АСЕАН)	Цільова, стимулююча, нормативна, соціальна та контролююча.
Ресурси	Державний централізований фонд грошових коштів, а також різноманітні позабюджетні фонди	Світові міжнародні організації (СОТ та МВФ)	Наддержавний централізований фонд грошових коштів, який формується на основі членських внесків країн-членів.
		Регіональні міжнародні організації (ЄС, АСЕАН)	Наддержавний централізований фонд грошових коштів, який формується на основі членських внесків країн-членів.
Методи	Правові, адміністративні та економічні.	Світові міжнародні організації (СОТ та МВФ)	Правові, адміністративні та економічні.
		Регіональні міжнародні організації (ЄС, АСЕАН)	Правові, адміністративні та економічні.
Інструменти	Фінансово-бюджетна, грошово-кредитна, соціальна, цінова, екологічна, інвестиційна політики та політика планування і програмування.	Світові міжнародні організації (СОТ та МВФ)	Торговельна або валютна політики.
		Регіональні міжнародні організації (ЄС, АСЕАН)	Фінансово-бюджетна, грошово-кредитна, соціальна, цінова, екологічна, інвестиційна політики та політика планування і програмування.

¹ Примітка. Складено автором

укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигрощ, хоча також можуть переслідувати політичні та інші цілі.

Основні типи міжнародної економічної інтеграції сучасні науковці зводять до угоди з пільгового тарифу між країнами, зони вільної торгівлі, часткового митного союзу, митного союзу, спільного ринку, економічного союзу між країнами, повної економічної інтеграції між країнами. На цьому останньому етапі інтеграції відбувається остаточне злиття національних економік, в результаті чого утворюється єдина об'єднана економіка. Всі питання, що стосуються економічної політики (включаючи фіскальну та монетарну політику), вирішуються наднаціональною владою, хоча на нижчих ієрархічних рівнях може залишатися суттєвий рівень політичної автономії.

Кожному із зазначених вище типів міжнародної економічної інтеграції притаманні характерні тільки для нього зміни у механізмах регулювання економіки. Початковому типу економічної інтеграції – угоді з пільгового тарифу між країнами – притаманне лише деяке зменшення митних тарифів. В ході подальшої інтеграції механізм регулювання видозмінюється в сторону повного усунення всіх тарифних і кількісних обмежень на взаємну торгівлю, а потім запровадження спільного зовнішнього тарифу на торгівлю з третіми країнами. Наступний тип економічної інтеграції – митний союз – передбачає вільну мобільність факторів виробництва та запровадження загальних обмежень на рух виробничих факторів з третіми країнами. Найвищими типами економічної інтеграції є економічний союз та повна економічна інтеграція між країнами, яким притаманні гармонізація усіх видів регулювання економіки та запровадження єдиної системи регулювання і «наднаціонального» уряду з великими економічними повноваженнями(табл. 2.18).

Наслідком інтеграції національних економік у світову економіку є виникнення наднаціональних систем регулювання, прикладом яких можуть бути наднаціональні системи регулювання економіки країн-членів різноманітних міжнародних угруповань, наприклад СОТ, МВФ та СБ.

Багатосторонню торговельну систему, в центрі якої знаходиться СОТ, можна визначити як набір міжнародних правил, виконання яких вимагається від країн при

здійсненні торговельних відносин між собою. Головною метою цих правил є сприяння відкритій і ліберальній торговельній політиці. Існуючі правила торгівлі постійно удосконалюються задля того, щоб відповідати умовам світової торгівлі.

Таблиця 2.18

Основні типи міжнародної економічної інтеграції та особливості змін у механізмах регулювання економіки ¹

Тип міжнародної економічної інтеграції	Зміни у механізмі регулювання економіки
Угода з пільгового тарифу між країнами	Митний збір на торгівлю між країнами, які підписали угоду, нижчий відносно мит, стягнутих із торгівлі з третіми країнами
Зона вільної торгівлі	Усунення всіх тарифних і кількісних обмежень на взаємну торгівлю. Кожна країна в цій зоні зберігає власний тариф і інші види регуляції торгівлі з третіми країнами
Частковий митний союз	Збереження своїх початкових тарифів на взаємну торгівлю і запровадження спільного зовнішнього тарифу на торгівлю з третіми країнами
Митний союз	Ліквідація тарифних і кількісних обмежень на всю внутрішню торгівлю та запровадження спільного зовнішнього тарифу на торгівлю з третіми країнами. Країни-учасниці беруть участь у міжнародних переговорах з торгівлі і тарифів як єдине ціле
Спільний ринок	Вільна мобільність факторів виробництва та запровадження загальних обмежень на рух виробничих факторів з третіми країнами. Спільний ринок являє собою митний союз, поєднаний із умовою про вільний рух робочої сили та капіталу
Економічний союз між країнами	Гармонізація усіх видів економічної політики, зокрема фіскальної, грошової, промислової, регіональної та транспортної
Повна економічна інтеграція між країнами	Єдина економічна політика і «наднаціональний» уряд даної конфедерації з великими економічними повноваженнями

¹ Примітка. Складено автором

До основних нормативно правових-актів, які регламентують діяльність Всесвітньої торговельної організації, належать наступні: Генеральна угода з тарифів та торгівлі (ГАТТ), Генеральна угода про торгівлю послугами (ГАТС), Маарракенська угода про заснування СОТ та низка дрібних нормативних актів, які забезпечують ефективне функціонування СОТ.

Інституційне забезпечення різних секторів наднаціонального регулювання закріплене в організаційній структурі СОТ (рис. 2.8). Конференції міністрів підзвітною є Генеральна Рада, яка виконує наступні функції: конференції міністрів у проміжках між засіданнями останньої; органу врегулювання суперечок; органу по огляду торговельної політики.

Генеральній раді підзвітні три Ради, кожна з яких займається своєю, досить широкою сферою торгівлі: Рада з торгівлі товарами, Рада з торгівлі послугами та Рада з торговельних аспектів прав інтелектуальної власності. Окрім вищеперерахованих рад, генеральній раді також безпосередньо підпорядковуються шість органів з більш обмеженими повноваженнями – комітети/підкомітети, які займаються питаннями торговельних переговорів, торгівлі і розвитку, навколишнього середовища, регіональної інтеграції, обмеженнями, пов'язаними з платіжним балансом, фінансовими та адміністративними питаннями.

Таким чином, інституційне забезпечення діяльності СОТ є досить та розгалуженим, об'єднує велику кількість інституційних одиниць та завдань, що значно ускладнює її діяльність.

До основних інструментів, за допомогою яких у СОТ здійснюється спільна політика, належать: рішення, прийняті методом консенсусу; рішення, прийняті голосуванням; рішення щодо багатосторонньої торговельної угоди, прийняті обмеженою кількістю учасників.

СОТ продовжує прийняту в ГАТТ політику прийняття рішень шляхом консенсусу. Це дозволяє враховувати інтереси всіх країн-членів. Таким чином приймаються рішення щодо важливих політичних питань (наприклад, таких, як початок переговорів у сферах, які досі не охоплювалися угодами СОТ). Правило консенсусу запобігає «тиранії більшості», коли значна частина держав-членів наполягає на якомусь рішенні. Однак, якщо консенсусу не вдається досягти, а інше не передбачено, тоді питання вирішуються голосуванням. Рішення приймається більшістю голосів за принципом «одна країна-один голос». При цьому кількість голосів Європейських співтовариств та їх країн-членів не повинна перевищувати кількість країн-членів.

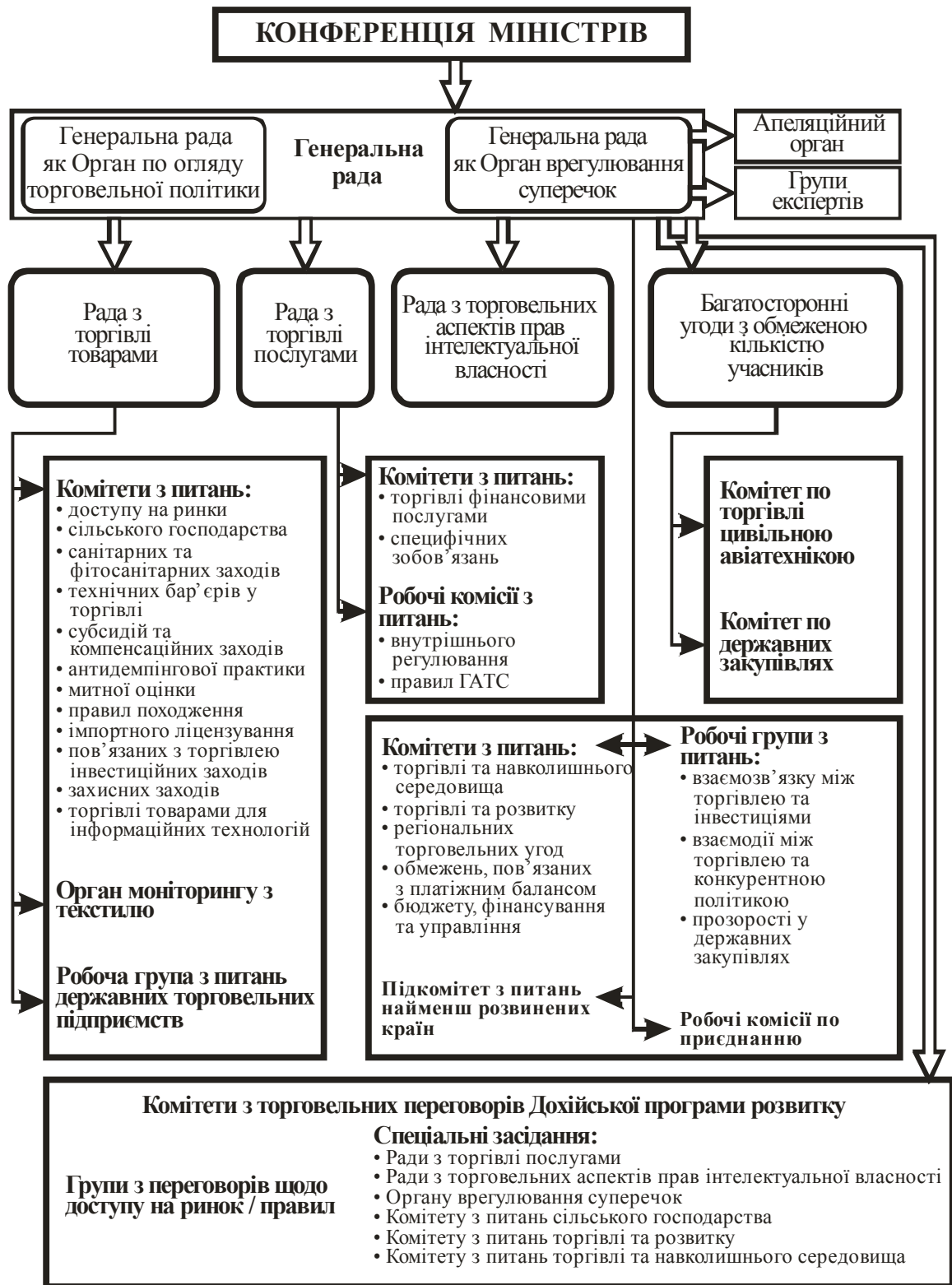

Рис. 2.8. Організаційна структура Світової організації торгівлі¹

¹ [127, с. 83]

МВФ створений для регулювання валютно-розрахункових відносин між державами і здійснення фінансової допомоги країнам-членам через надання їм при виникненні валютних труднощів, зумовлених порушенням рівноваги платіжних

балансів, позик в іноземній валюті. В своїй діяльності МВФ керується статутом, відомим під назвою Статті угоди МВФ. Фонд здійснює свою діяльність як спеціалізована установа ООН. Практично МВФ є інституціональною основою сучасної міжнародної валютної системи. МВФ має такі цілі:

- сприяти міжнародному співробітництву забезпеченням механізму для консультацій та погоджених дій стосовно міжнародних валютних питань;
- сприяти збалансованому зростанню міжнародної торгівлі з метою підвищення рівня зайнятості та реальних доходів населення, розвитку виробничих можливостей країн-членів;
- сприяти стабільності валют і впорядкованим валютним відносинам та запобігати конкурентному зміцненню валют;
- сприяти створенню багатосторонньої системи платежів та переказів по поточних операціях і прагнути до ліквідації валютних обмежень;
- тимчасово надавати спільні ресурси Фонду державам-членам (за відповідних гарантій) з метою виправлення ними порушень рівноваги їхніх платіжних балансів, уникаючи заходів, котрі могли б завдати шкоди на національному або міжнародному рівнях;
- скоротити терміни і масштаби дефіциту платіжних балансів [164, с. 214-215].

Таким чином в діяльність МВФ інституалізовані такі функції наднаціонального регулювання, як контроль за дотриманням «кодексу поведінки» (тісне співробітництво в питаннях міжнародної валютної політики і міждержавного платіжного боргу); надання членам фонду фінансових ресурсів для забезпечення дотримання ними «кодексу поведінки»; організація форумів для взаємних консультувань країн-членів і співробітництва з міжнародних валютних питань.

Пізніше країни-члени визначили для МВФ і додаткові функції та обов'язки залежно від потреб часу. Нині МВФ має такі функції: здійснення нагляду за узгодженою системою впорядкованого обміну національних валют; надання кредитів своїм членам на реорганізацію економіки для встановлення більш ефективного співробітництва; надання додаткових послуг країнам-членам

(підвищення кваліфікації персоналу, технічна допомога в спеціалізованих сферах, інформаційне обслуговування).

Вищим керівним органом МВФ є Рада Керуючих (Board of Governors), яка складається з представників усіх країн-членів, тобто осіб, відповідальних за проведення валютної політики. При раді працюють два комітети: Тимчасовий комітет Ради керуючих з питань світової валютної системи (Interim Committee of the Board of Governors of the International Monetary System) і Комітет з розвитку МВФ/МБРР (Об'єднаний міністерський комітет Ради керуючих Банку і Фонду з передачі реальних ресурсів країнам, що розвиваються). Тимчасовий комітет консулює Раду керуючих з питань поточного контролю за світовою валютною системою та її пристосуванням до умов, що змінюються. Комітет з розвитку консулює стосовно особливостей потреб найбідніших країн.

Окрім міжнародних наднаціональних систем регулювання економіки існують регіональні, такі як ЄС, АСЕАН, СНД, ГУАМ, ЧЕС, АРЕС, НАФТА.

Як вірно зазначають В.Іноземцев та В.Кузнецова, «...Європейський Союз є унікальним наднаціональним економічним утворенням, яке забезпечує оптимальне функціонування національних господарських систем в умовах уніфікованого законодавства та єдиної грошово-кредитної політики та пропонує в найближчому майбутньому формування найбільшої в світі єдиної регіональної економіки» [83, с.14].

До головних інституцій, котрі реалізують наднаціональну систему регулювання Європейського Союзу та в договорах називаються «інституціями» та «консультативними органами» належать: Європейський Парламент (European Parliament) – представницький і консультативний орган ЄС; Європейська Рада (European Council) – директивний орган ЄС; Рада Європейського Союзу (Council EC) – міжурядовий орган ЄС. Комісія Європейського Союзу (Commission EC) – наддержавний виконавчий орган ЄС; Рада міністрів (Council of the European Union) – головний орган ухвалення рішень у ЄС; Європейський Суд (Court Justice) – верховна судова інстанція ЄС (рис. 2.9).

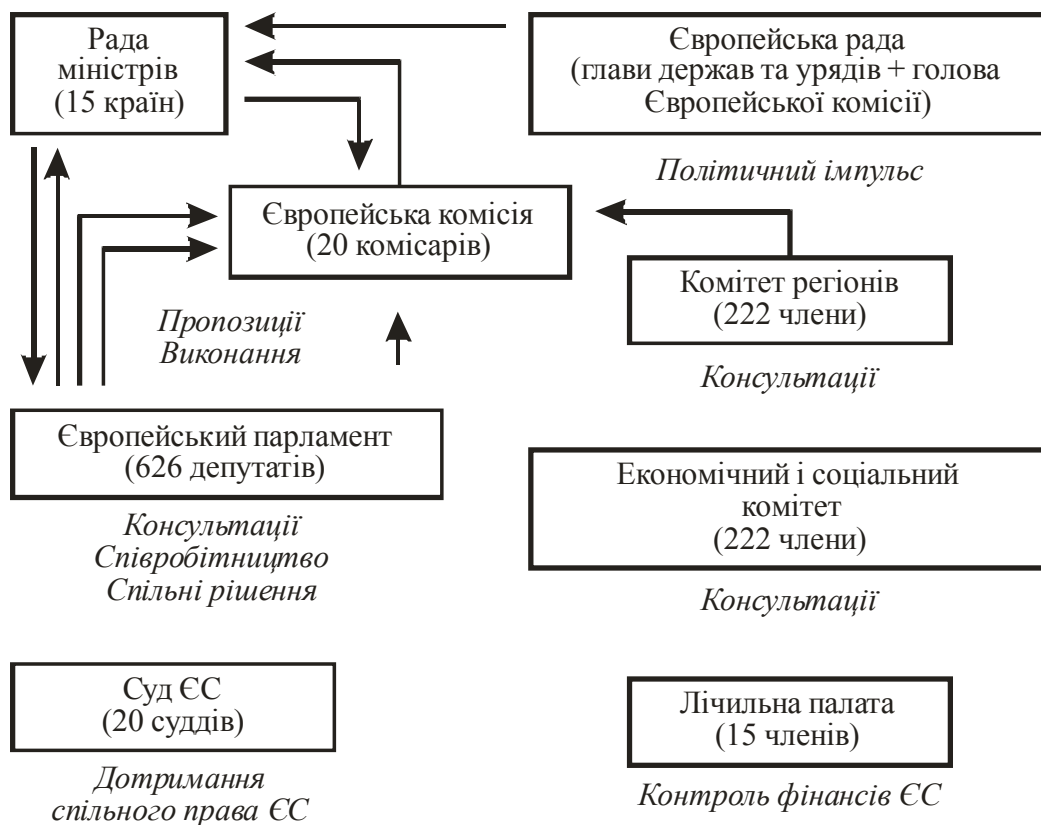

Рис. 2.9. Організаційна структура Європейського Союзу¹

¹ [140, с. 302]

Правовий доробок Європейського Союзу є сукупністю спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх країнах-членах ЄС. Цей доробок постійно змінюється й узагальнюється. Він охоплює: зміст, принципи та політичні цілі угод; закони, ухвалені на виконання угод, та рішення Суду ЄС; декларації та резолюції Союзу; заходи в галузі спільної зовнішньої та безпекової політики; заходи в сфері правосуддя та внутрішніх справ; міжнародні угоди, укладені спільноту, а також державами-членами між собою в сфері діяльності Союзу [59, с. 33].

Проведений в процесі дисертаційного дослідження аналіз свідчить, що до основних інструментів, за допомогою яких у Європейському Союзі здійснюється наднаціональне регулювання економіки, відносяться:

- ухвали (regulation) – обов'язкові до виконання всіма країнами-членами розпорядження органів Європейського Союзу; аналог національним законам;
- директиви (directives) – обов'язкові до виконання країнами-членами розпорядження органів Європейського Союзу, проте форми і способи

приєднання цих розпоряджень до національного законодавства віддаються на розгляд країн-членів;

- рішення (decisions) – розпорядження органів Європейського Союзу, обов'язкові тільки для тих країн, підприємств або навіть приватних осіб, яким вони адресовані;
- рекомендації (recommendations) – розпорядження органів Європейського Союзу, що не мають обов'язкового характеру і потрібні для інформування національних урядів.

Аналіз механізмів регулювання, які застосовуються в Європейському Союзі, показує, що на сьогоденішньому етапі розвитку ЄС єдиним інструментом регулювання економіки, відмінності у підходах до якого держав-членів є суттєвими, залишається бюджетне регулювання. Це спричинене тим, що бюджет є найхарактернішою ознакою національного суверенітету країни в економічній сфері. Бюджет є головним інструментом визначення як напрямків розвитку економіки в цілому, так і окремих аспектів урядової політики, зокрема регіонального, соціального, індустріального розвитку тощо. Витратна частина бюджету безпосередньо впливає на визначення державних капіталовкладень, а також, опосередковано, у формі різноманітної допомоги, – на приватні інвестиції. Дохідна частина бюджету становить основу заощаджень й умов обігу валюти. Бюджетне регулювання держави може мати короткотермінові цілі (уникнення рецесії або стимулювання інфляції), а також передбачати структурні перетворення в рамках національної економіки, що реалізуються через виробниче інвестування. Очевидно, що хоча це й складне завдання, координація бюджетного регулювання є надзвичайно важливим процесом для економічного зближення, передбаченого Договором про ЄС.

З цією метою створена відповідна Комісія, яка наглядає за розвитком бюджетної ситуації та рівнями урядового боргу в державах-членах задля своєчасного визначення помилок. Зокрема, це стосується вивчення відповідності бюджетній дисципліні на основі таких двох критеріїв:

- частка запланованого або реального бюджетного дефіциту відносно ВВП не повинна перевищувати контрольний показник у 3% від ВВП та динаміку зміни частки – чи досягає вона рівня контрольованого показника, чи навпаки, суттєво й тимчасово перевищує його;
- частка урядового боргу відносно ВВП не повинна перевищувати відносну вартість у 60% від ВВП, та чи достатньою мірою ця частка зменшується і наближається до рівня відносної вартості задовільними темпами.

У разі, якщо держава-член не відповідає одному або обом цим критеріям, Комісія має підготувати звіт, враховуючи всі відповідні чинники, зокрема й середньострокові економічні та бюджетні показники держави. За поданням Комісії та за результатами комплексного оцінювання й з урахуванням всіх зауважень держави-члена Рада з економічних і фінансових питань кваліфікованою більшістю ухвалює рішення щодо наявності надмірного бюджетного дефіциту. Якщо існування надмірного дефіциту доведено, Рада має виробити рекомендації країні для виправлення ситуації у визначений термін. За умови, якщо у відповідь на рекомендації Ради протягом передбаченого терміну ефективних заходів не вжито, Рада насамперед може оприлюднити надані раніше рекомендації, а потім кваліфікованою більшістю ухвалює рішення стосовно заходів щодо «непокірної» держави-члена. Таким чином, бюджетне регулювання є одним із єдиних механізмів наднаціонального регулювання Європейського Союзу, яке має стільки неточностей.

Особливий інтерес становить податкове регулювання в країнах-членах ЄС. З появою Євросоюзу і початком добровільної відмови держав від частини свого суверенітету на користь наднаціонального угруповання виникло питання поділу компетенції, зокрема у сфері оподаткування. Визнання головним інтеграційного законодавства не означає визнання недієвості норм національного права. Аналіз політики у сфері оподаткування в рамках ЄС показує, що при її розробці законотворці врахували інтереси окремих держав ЄС, часто прямо протилежних. Спочатку, як правило, приймалося у вигляді декларації принципове рішення того чи іншого питання, потім компетентні служби проводили роботу по гармонізації національного законодавства. Тому поряд із основними нормативними актами існує

велика кількість перехідних положень, а також правил, які мають локальну дію для одної країни чи групи країн.

Основною проблемою країн-членів СНД, на відміну від країн-членів ЄС, є відсутність загального документа (зокрема, Податкового кодексу), в якому було б систематизовано всі основні норми податкового законодавства.

Аналіз наднаціонального регулювання в ЄС та СНД дає можливість зробити висновок, що в країнах ЄС діє первинне та вторинне право, а в СНД – в основному угоди, оскільки тут відсутні постійні інститути, уповноважені приймати вторинне законодавство.

Головним суб'єктом реалізації грошово-кредитного регулювання Європейського Союзу виступає Європейська система центральних банків (ЄСЦБ), яка складається із Європейського центрального банку (ЄЦБ) та центральних банків країн-членів. Головною метою ЄСЦБ є встановлення стабільних цін. Для досягнення цієї мети перед Європейською системою центральних банків ставляться наступні завдання:

- розроблення та впровадження системи грошово-кредитного регулювання Європейського Союзу;
- утримання офіційних валютних резервів держав-членів та управління цими резервами;
- забезпечення стабільного функціонування системи платежів тощо.

Окрім вищеперерахованих бюджетного та грошово-кредитного регулювання, у Європейському Союзі застосовується ще багато механізмів регулювання, до яких належать: регулювання розвитку регіонів, регулювання якості життя населення, податкове регулювання, регулювання конкуренції та екологічної сфери. Детально ці інструменти наднаціонального регулювання представлені в табл. 2.19.

Проведений аналіз показує, що на сьогодні ЄС є унікальним прикладом багатонаціональної інтеграції в тому розумінні, що за порівняно невеликий відрізок часу він зумів створити і відпрацювати велику кількість інструментів наднаціонального регулювання економіки. Однак інші схеми багатонаціональної інтеграції, зокрема в Латинській Америці й Азії (АСЕАН та група Ріо та Меркосур),

Основні інструменти наднаціонального регулювання економіки Європейського Союзу¹

Вид політики	Основні цілі та завдання	Реалізація наднаціонального регулювання економіки
Бюджетне регулювання	Координація бюджетної політики країн-членів	Наднаціональне бюджетне регулювання: <ul style="list-style-type: none"> – частка запланованого або реального бюджетного дефіциту відносно ВВП не повинна перевищувати контрольний показник у 3% від ВВП; – частка урядового боргу відносно ВВП не повинна перевищувати відносну вартість у 60% від ВВП.
Грошово-кредитне регулювання	Утримання офіційних валютних резервів держав-членів та управління цими резервами	Наднаціональне грошово-кредитне регулювання: <ul style="list-style-type: none"> – розроблення та впровадження основних засад монетарної політики; – утримання офіційних валютних резервів держав-членів та управління цими резервами; – забезпечення стабільного функціонування системи платежів
Регіональна політика	Зменшення регіональних невідповідностей і запобігання подальшим регіональним дисбалансам	Координація національних регіональних політик, формулювання настанов та встановлення певних принципів, покликаних уникнути конкуренції при отриманні регіональної допомоги між державами-членами.
Соціальна політика	Зменшення майнових невідповідностей і запобігання подальшим майновим розшаруванням	Доповнення соціальних політик держав-членів наступними наднаціональними заходами: <ul style="list-style-type: none"> – поліпшення умов праці для захисту здоров'я та безпеки робітників; – інформування та консультації працівників з соціальних питань; – повернення осіб, вилучених з трудового ринку; – вирівнювання прав чоловіків і жінок щодо можливостей працевлаштування.
Податкове регулювання	Гармонізація відмінних податкових систем країн-членів	Наднаціональне податкове регулювання: <ul style="list-style-type: none"> – вирівнювання ставок ПДВ; – гармонізація структур акцизних зборів; – гармонізація прямого оподаткування; – боротьба з ухилянням від сплати податків.
Політика щодо конкуренції	Забезпечення конкуренції на спільному ринку	Доповнення національної політики підтримки конкуренції такими заходами: <ul style="list-style-type: none"> – забезпечення конкурентної поведінки підприємств (фірм, компаній, комерційних підприємств) і захист інтересів споживачів, уможливлення вироблення товарів і послуг на кращих умовах; – створення клімату, придатного для інновацій та технічного прогресу; – запобігання антимонопольним діям з боку компаній.
Регулювання екологічної сфери	Попередження здійснення забруднення навколишнього середовища	Ґрунтується на попереджувальному принципі та на принципах, відповідно до яких мають бути вжиті превентивні заходи, шкоду, завдану довкіллю, має бути компенсовано, а забруднювач має платити.

¹ Складено автором на основі [121]

також ініціювали деякі спільні політики, хоча і на нижчих рівнях розвитку.

Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), заснована у 1967 році, складається з 9 членів: Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд. Метою створення цієї асоціації є:

- сприяння регіональному співробітництву в економічній, соціальній та культурній сферах з метою зміцнення миру в регіоні;
- прискорення економічного зростання, соціального прогресу та культурного розвитку в регіоні на основі спільних дій у дусі партнерства та рівноправ'я;
- заохочення активного співробітництва та взаємної підтримки в економічній, соціальній, культурній, технічній, науковій та адміністративній сферах;
- взаємодія у сфері науки й освіти, сільського господарства, промисловості та ін.;
- сприяння тісному співробітництву з міжнародними регіональними організаціями [164, с. 86].

Сфера економічного співробітництва країн-членів АСЕАН охоплює торгівлю й інвестиції; промисловість; продовольчі товари; сільське господарство і лісництво; фінанси і банківські послуги; транспорт і комунікації; мінеральні ресурси та електроенергію; приватний сектор тощо. У 1992 році АСЕАН приєдналася до Системи загального діючого преференційного тарифу для вільної торгівлі зони АСЕАН, яка прагнула знизити тарифні ставки до 0-5% до 2000 року і цілком зняти тарифи до 2003 року. Усі промислові товари, у тому числі засоби виробництва, перероблені і не перероблені сільськогосподарські продукти, входять у Систему загального діючого преференційного тарифу. АСЕАН також домагається створення сприятливих умов для торгівлі за допомогою зняття нетарифних обмежень, узгодження сфер тарифної номенклатури, митних процедур і визначення вартості. До інших сфер діяльності Асоціації входять співробітництво в науці і технологіях, захист навколишнього середовища, культура й інформаційне забезпечення, соціальний розвиток та контроль над наркотиками.

Дослідження засвідчують, що на сучасному етапі члени АСЕАН ще не прийшли до створення зони вільної торгівлі, але вони вже співпрацюють за різними напрямками у галузі зниження тарифів. Базовий договір про торгові преференції

усередині асоціації був схвалений ГАТТ і привів до деякої лібералізації взаємної торгівлі. Однак поки тільки на 5% товарообігу між членами АСЕАН поширюються пільгові мита.

АСЕАН донедавна була політичним союзом і тільки сьогодні намагається підвести під нього економічну базу. Цьому сприяє багато факторів: майже нормалізувалася політична ситуація в субрегіоні, зростання і структурні зміни в економіці країн АСЕАН зменшують розрив у рівнях їх економічного розвитку, створення системи регіонального поділу праці активізує господарські зв'язки. Хоча в майбутньому можливі й обмеження цього інтеграційного об'єднання, пов'язані з тим, що країни АСЕАН перебувають у полі тяжіння економік Японії та США, і тому створення самостійних інтеграційних угруповань може стати малоперспективним.

Прикладом наднаціональних систем регулювання економіки країн з перехідною економікою є СНД (Співдружність незалежних держав), яка утворилася в 1991 році на просторі колишнього СРСР і складається з 12 країн: Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменії, України та Узбекистану. Головною метою СНД є співробітництво в політичній, економічній, гуманітарній, екологічній та культурній областях для всебічного і збалансованого економічного й соціального розвитку держав-членів [116, с. 220].

Таке співробітництво мало б перетворитися на економічний союз, угоду про створення якого було підписано ще у 1993 році. Його функціонування означало б вільний рух товарів, послуг, капіталів і робочої сили. Передбачалося здійснення узгоджених механізмів грошово-кредитного, бюджетно-податкового, цінового, валютного та митного регулювання.

Проведені в процесі написання дисертації дослідження свідчать, що на даний час економічна інтеграція в СНД знаходиться на стадії зони преференційної торгівлі, тому шлях до економічного союзу має проходити через проміжні стадії: зона вільної торгівлі – митний союз – спільний ринок товарів, послуг, капіталів і робочої сили – валютний союз.

Дослідження показують, що ідею поступової інтеграції за зразком Європейського співтовариства в СНД досить складно реалізувати. Це обумовлено великими розбіжностями в характері і темпах процесів перетворень в державах СНД, які роблять фактично неможливою їхню взаємодію на основі єдиних економічних правил. За офіційними даними, діє лише 130 з більш як 800 угод, укладених в рамках СНД [164, с. 80]. Багато з них є декларативними або рекомендаційними і підписані лише частиною держав-членів. Велика частина цих угод залишаються тільки на папері і не втілюються в життя. Це пов'язано в основному з наслідками глибокого падіння економік всіх країн СНД, розривом економічних зв'язків між суб'єктами економіки колишнього СРСР і труднощами переходу до ринкової економіки, а також політичними амбіціями лідерів, партій і деяких соціальних верств населення країн, що входять до СНД [118, с. 224].

Ще одна особливість СНД полягає в тому, що вона не має наддержавних повноважень, усі органи співдружності мають виключно консультативні та координуючі функції.

Проведений аналіз показує, що сучасною тенденцією в розвитку СНД стало створення ряду субрегіональних угруповань у складі декількох членів співдружності: Центральнoазіатський Союз (Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Таджикистан), Митний Союз (Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія, Таджикистан), Союз Білорусії та Росії, а також ГУУАМ (Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан і Молдова) [164, с. 80]. Угода про створення ще одного угруповання в рамках СНД – ЄЕП (Білорусь, Казахстан, Росія та Україна) була підписана 19 вересня 2003 року. Угодою про формування Єдиного економічного простору передбачено:

- формування зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень, яка передбачає незастосування у взаємній торгівлі антидемпінгових, компенсаційних та спеціальних захисних заходів;
- гармонізація макроекономічної політики;
- створення умов для вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили;

- гармонізація законодавств держав-учасниць у тій мірі, в якій це необхідно для функціонування ЄЕП, включаючи торгіву та конкурентну політику;
- формування єдиних принципів регулювання діяльності природних монополій, єдиної конкурентної політики та забезпечення недискримінаційного доступу та рівного рівня тарифів на послуги суб'єктів природних монополій;
- координація процесів формування та функціонування ЄЕП здійснюється відповідними органами, структура яких формується з урахуванням рівня інтеграції;
- у єдиному регулюючому органі ЄЕП рішення з усіх питань приймаються виваженим голосуванням. Кількість голосів кожного члена ЄЕП визначається з урахуванням її економічного потенціалу [146].

Особливість ЄЕП полягає в тому, що це може стати перша в світовій практиці зона вільної торгівлі із наднаціональним органом – Радою глав держав (РГД) [146].

Дослідження показують, що процеси регіоналізації, які мають місце в різних країнах, породили окрім регіональних, транскордонні наднаціональні системи регулювання економіки. Єврорегіони – це одна з організаційних форм транскордонних відносин, де у межах своєї компетенції та за згодою центральних державних органів – на базі спеціальних розширених повноважень на міжнародне співробітництво – місцеві органи влади прикордонних областей мають можливість розробляти спеціальні комплексні програми економічної, культурної та гуманітарної взаємодії, реалізувати конкретні транскордонні економічні проекти, вирішувати проблеми зайнятості, інфраструктури, екології [118, с. 14]. Єврорегіони можуть створюватися як юридична або не юридична особа, мають свою організаційну структуру та визначені джерела фінансування.

Аналіз досвіду функціонування єврорегіонів показує, що на сьогоднішній день сформувалися єврорегіони трьох типів: єврорегіони, які створені на внутрішніх кордонах країн-членів ЄС (найстаріші єврорегіони з великим досвідом – Єврегіо та Маас-Рейн); єврорегіони між країнами-членами ЄС і їх сусідами – не членами (єврорегіон на кордоні Фінляндії, Словаччини та Росії); єврорегіони між

постсоціалістичними державами (єврорегіони на кордонах між Україною і Білорусією, Угорщиною і Росією).

Особливість єврорегіонів полягає в тому, що регулювання в рамках кожного єврорегіону здійснюється певним надрегіональним органом (для єврорегіону «Єврегіо» – це Рада регіону, для «Регіо-Паміна» – Транскордонний секретаріат, для «Рейн-Ваал» – Рада Єврегіо «Рейн-Ваал»), а фінансування – на основі ініціатив, програм та проектів, зокрема:

- INTERREG – програма підтримки розвитку прикордонних регіонів країн-членів ЄС і деяких приморських територій. В період з 2000-2006 років ця програма стала відома як INTERREG III, що забезпечує регулювання по трьох напрямках – транскордонному, транснаціональному і міжрегіональному;
- PHARE CBC – програма підтримки транскордонного співробітництва прикордонних територій країн Центральної Європи, які межують з ЄС;
- YACIS CBC – охоплює прикордонні регіони Росії, України, Білорусії та Молдови;
- MEDA – програма для віддалених прикордонних регіонів країн не членів ЄС;
- CARDS – нова програма для західних Балканських країн;
- LACE – проект Асамблеї європейських прикордонних регіонів, мета якого проводити роз'яснювальну та інформаційно-рекламну роботу позитивної практики транскордонного співробітництва [118, с. 24-41] (Додаток В).

Одним з найстаріших є єврорегіон «Єврегіо» (1958 р.), в який входять прикордонні території Нідерландів та Німеччини. Засновниками єврорегіону виступили три асоціації праці – дві нідерландські та одна німецька. На даний час Асамблея членів включає 128 учасників: міста, округи і муніципалітети, які збираються один раз на рік.

Найвищим органом управління є Рада «Єврегіо». Ця парламентська асамблея представлена 60 членами – 29 з Нідерландів та 31 – з Німеччини. Організаційна структура представлена на рис. 2.10.

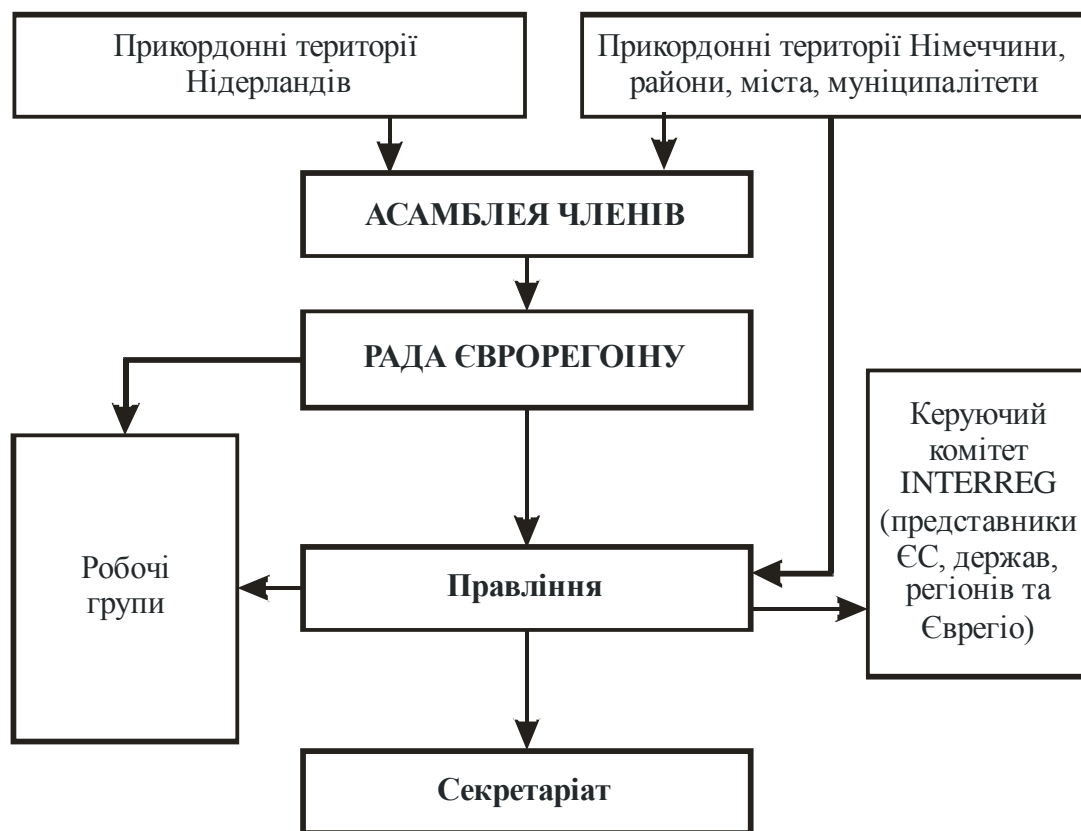

Рис. 2.10. Організаційна структура єврорегіону «Єврегіо»¹

¹ [118, с. 44]

Як зауважують фахівці, структура «Єврегіо» є хорошим прикладом високо децентралізованої та інтегрованої структури, котра базується на принципах горизонтального та вертикального партнерства з погляду планування та реалізації транскордонних програм, а значить програми INTERREG [118, с. 45]. «Єврегіо» охоплює всі сфери транскордонної співпраці.

Діяльність єврорегіону «Єврегіо» пов'язана з розробкою та впровадженням нових технологій, завдяки яким здійснена реструктуризація промисловості цього регіону (традиційні підприємства текстильної промисловості поступилися високоточним технологіям та електроніці), а також з успішним розв'язанням міжнаціональних конфліктів на німецько-голландському кордоні.

Отже, інституційне забезпечення наднаціональних систем державного регулювання економіки, які утворилися і функціонують під впливом глобальних чинників, є сукупністю інституційних одиниць, які в різній мірі підпадають під вплив процесів, що відбуваються в світовій економіці. Держави, формуючі власну

інституційну базу системи державного регулювання економіки повинні враховувати існування ряду міжнародних та регіональних організацій, які володіють власною системою інституційного забезпечення. Саме тому, при бажанні держави інтегруватись у світове господарство, повинна відбуватись трансформація існуючого інституційного забезпечення з врахуванням об'єктивних потреб.

Матеріали цього підрозділу висвітлені у [64;66;67;68;74;76].

Висновки до розділу 2

1. Дослідження проблем трансформації національних систем державного регулювання економіки вимагає аналізу моделей державного регулювання з метою основних найбільш суттєвих тенденцій та закономірностей.

Моделі побудови національних систем державного регулювання економіки різних країн світу доцільно поділити відповідно до класифікації країн, яка наведена у «Світовому економічному огляді ООН»:

- моделі, які притаманні розвинутим країнам світу, до яких належать: США, Канада, країни ЄС-15, Швейцарія, Норвегія, Ісландія, Японія, Австралія та Нова Зеландія. В деяких публікаціях ООН до розвинутих країн зараховують також Ізраїль та Південно-Африканську Республіку (ПАР);
- моделі, які притаманні країнам з перехідною економікою, до яких належать країни СНД, Естонія, Латвія, Литва та країни центральної Європи. Доречно до цієї групи відносити Китай, хоча ООН класифікувала його як країну, що розвивається.
- моделі, які притаманні країнам, що розвиваються, до яких належать нові індустріальні країни. При цьому до уваги не беруться найбідніші країни світу.

2. За останні роки серед моделей державного регулювання економіки країн світу спостерігається тенденція до зближення та істотного зрушення їх у бік ліберальної моделі. Зближення національних моделей викликано впливом глобальних чинників, інтеграційними процесами, регіоналізацією, інтенсифікацією міжнародних потоків капіталу та зростанням взаємозалежності держав. Процеси

інтеграції сприяють «розмиванню» національних особливостей окремих моделей державного регулювання економіки та розробці загальних вимог до раціоналізації господарювання. Не тільки країни з великим державним сектором стають ліберальними, але і в країнах з традиційною ліберальною орієнтацією зростає роль і вплив державної економічної політики в багатьох галузях економічного життя суспільства. Тобто, в моделях державного регулювання економіки відбуваються істотні трансформаційні зміни, викликані процесами, що відбуваються у світовій економіці.

3. Підсумовуючи проведений аналіз моделей державного регулювання економіки різних країн світу, можна виділити наступні тенденції в їх трансформації:

- для моделей державного регулювання економіки розвинутих країн світу характерним є перехід від національного до міждержавного регулювання та від фінансово-бюджетного до грошово-кредитного механізму регулювання ринку;
- для моделей державного регулювання економіки країн з перехідною економікою характерним є перехід від командно-адміністративної до ринкової системи регулювання економічних процесів;
- для моделей державного регулювання економіки країн, що розвиваються, характерним є перехід від прямих, безпосередніх до непрямих та опосередкованих важелів впливу на економіку.

4. Аналіз функції державного регулювання економіки дозволяє поділити їх за характером трансформації на чотири види:

- функції, які залишаються незмінними під впливом нових умов існування (управління державним сектором і державною власністю, здійснення державної стандартизації та сертифікації якості товарів, робіт та послуг, корекція кон'юнктурного циклу, структурна корекція);
- функції, які зникають або трансформуються під впливом нових економічних умов (підтримка ринкової економіки та сприяння і захист ринкової конкуренції);

- функції, які передаються на наднаціональний рівень регулювання (забезпечення ефективної міжнародної торгівлі та охорони довкілля і раціонального природокористування);
- функції, які виникають у зв'язку із впливом глобальних чинників (надання міжнародної допомоги, захист суспільства від злочинності та терору, забезпечення економічної безпеки держави).

5. Державі під впливом глобальних чинників необхідно відмовитись від деяких традиційних функцій. Однак глобальні процеси ставлять її перед необхідністю вирішення великої кількості нових завдань, зокрема участь у багатосторонніх міжнародних договорах і угодах, координація економічної політики та спільні дії в рамках інтеграційних об'єднань, контакти та співробітництво з міжнародними економічними організаціями, пов'язані з зобов'язанням самітів по охороні навколишнього середовища, сталому розвитку та боротьбі з бідністю, підтримкою вітчизняного бізнесу, соціальним забезпеченням в умовах загострення конкуренції, необхідністю протистояння зовнішнім шокам. Виконання державним регулюванням вищеперерахованих функцій не можливе без існування системи інституційного забезпечення.

6. Інституційне забезпечення сучасних систем державного регулювання економіки, які функціонують у середовищі глобальної економіки, являє собою сукупність інституційних одиниць, які в різній мірі підпадають під вплив процесів, що відбуваються в світовій економіці. Держави, формуючі власну інституційну базу системи державного регулювання економіки, повинні враховувати існування ряду міжнародних та регіональних організацій, які володіють власною системою інституційного забезпечення. Саме тому, при бажанні держави інтегруватись у світове господарство, повинна відбуватись трансформація існуючого інституційного забезпечення з врахуванням об'єктивних потреб.

7. Наслідком інтеграції національних економік у світову економіку є виникнення наднаціональних систем регулювання, серед яких доцільно виділити: міжнародні наднаціональні системи регулювання – системи регулювання в рамках міжнародних (всесвітніх) організацій (СОТ, СБ, МВФ, ЄБРР, ООН); регіональні

наднаціональні системи регулювання – системи регулювання в рамках регіональних міжнародних організацій (ЄС, АСЕАН, СНД, ГУАМ, ЧЕС, АРЕС, НАФТА); регіональні транскордонні системи регулювання – системи регулювання в рамках єврорегіонів («Сартолюкс», «Нейсе», «Регіо», «Карпатський єврорегіон», «Буг», «Нижній Дунай», «Верхній Прут»).

8. Основними складовими наднаціональної системи регулювання, як і системи національного регулювання, є об'єкт, суб'єкт, цілі, принципи, функції, ресурси методи та інструменти. Саме ці елементи підпадають під процес трансформації. Кожен вид наднаціональної системи регулювання має відмінні від інших мету та механізм утворення. Якщо міжнародні наднаціональні системи регулювання створюються шляхом об'єднання різних країн світу з метою регулювання окремої сфери світової економіки, регіональні наднаціональні системи регулювання – шляхом об'єднання країн, розташованих на території одного регіону, з метою спільного регулювання всіх сфер його економіки, то регіональні транскордонні системи регулювання – шляхом об'єднання територіальних громад або місцевих органів влади прикордонних регіонів двох або більше держав, які мають спільний кордон, з метою розв'язання спільних проблем території по обидва боки державного кордону.

РОЗДІЛ 3

АДАПТАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДО ЗМІН, ВИКЛИКАНИХ ВПЛИВОМ ГЛОБАЛЬНИХ ЧИННИКІВ

3.1. Шляхи адаптації національної моделі державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників

Цілі та завдання економічної політики України в період становлення її у статусі незалежної держави визначаються потребами формування якісно нової економічної та господарської системи ринкового типу. Саме це визначає необхідність найбільш повного врахування зовнішніх, міжнародних чинників впливу на процеси, що відбуваються в нашій державі. Адже створення національної ринкової системи означає перетворення її на складову частину світового ринкового господарства, а отже, породжує залежність від сучасних тенденцій його розвитку, залежність від інституцій, механізмів та інструментів, якими оперує світовий ринок. За цих умов визначення та розуміння основних закономірностей і варіантів трансформації світового господарства у якісно нову форму існування – глобалізовану економічну систему, пошук конкретних форм входження України до такої системи як необхідної її частини, є вкрай необхідним та актуальним [77, с. 12].

На даному етапі специфічним умовами української системи державного регулювання економіки є:

- підірвана, але не повністю демонтована адміністративно-командна система управління;
- незбалансованість національного господарства (цілі не підкріплені ресурсами);
- слабка мотивація стратегічної діяльності, переважання тактичного управління;
- відсутність ефективних стимулів до високопродуктивної праці та інтересу до виробничого нагромадження;
- велика питома вага державного сектору, низька ефективність управління в ньому;

- затратна ідеологія господарювання;
- нераціональна організаційна структура управління;
- бюрократизм та корумпованість службовців;
- низька конкурентоспроможність економіки.

На основі класифікації, запропонованої у параграфі 1.2, можна виділити набір специфічних чинників, які впливають на систему державного регулювання економіки України. До них належать як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники, сутність і зміст яких представлений в табл. 3.1.

Таблиця 3.1.

Сутність і зміст об'єктивних та суб'єктивних чинників формування української системи державного регулювання економіки ¹

Об'єктивні чинники	Суб'єктивні чинники
<ul style="list-style-type: none"> – розвал Радянського Союзу і розрив традиційних економічних зв'язків; – висока сировинна, насамперед енергетична залежність від інших країн; – деформована, нераціональна, неефективна структура економіки; – ресурсномістке затратне виробництво; – велика залежність від іноземної допомоги; – важкі наслідки Чорнобильської катастрофи; – високий рівень тінізації економіки. 	<ul style="list-style-type: none"> – повільний перебіг формування ринкової економіки; – невідповідність уряду і населення до реформування; – невпорядкованість відносин між основними гілками влади; – недосконалість законодавчого забезпечення реформ; – відсутність на початковому етапі реформування наукової концепції та програми перетворень; – політична нестабільність; – зростання соціальної напруги та велика диференціація доходів; – традиції державного патерналізму; – українська ментальність.

¹ Складено автором на основі [49, с. 28-29]

На сьогоднішній день Україна вже визначила свої довгострокові цілі та пріоритети. Вони закріплені Конституцією України та іншими основоположними документами нашої держави. Йдеться про перспективи України як високорозвиненої, соціальної за своєю суттю, демократичної та правової держави, її інтегрування у світовий економічний простір як країни з конкурентоспроможною

економікою, здатною вирішувати найскладніші завдання свого розвитку. Досягнення цих стратегічних цілей та пріоритетів для України не можливе без участі у різноманітних регіональних угрупованнях. Вступ України у ці організації відкриває широкі можливості для досягнення стабільних темпів економічного зростання та добробуту нашої держави.

З огляду на те, що Україна є однією з найбільших європейських країн, то, звичайно, що для неї особливо важливою стає інтеграція саме з країнами Європи, передусім з учасниками Європейського Союзу. Так, у вимірах європейських держав, Україна – п'ята за кількістю населення і перша за розмірами території. На неї припадає 40% європейського чорнозему, значні обсяги природних ресурсів, зокрема залізної руди, вугілля, марганцю, уранових руд, цінних мінералів, природного газу тощо.

Одним із найбільш оптимальних способів реакції України на вплив глобальних чинників є її інтеграція до Європейського співтовариства, оскільки на сьогодні Європейський Союз є найближчим великим інтеграційним угрупованням, з яким Україна має спільний кордон. Саме тому, одразу після набуття Україною незалежності у 1994 році між нашою державою та Європейським Союзом була підписана Угода про партнерство та співробітництво, яка визначила вектор інтеграції України у світову економіку. На сьогоднішній день відносини між Україною та ЄС регламентує «План дій Україна – Європейський Союз. Європейська політика сусідства» [134].

Але наявний в Україні рівень інтеграції у світове господарство є значною мірою спонтанним результатом дії ряду об'єктивних чинників, серед яких найважливішу роль відіграють такі:

- обмеженість внутрішнього попиту внаслідок процесу збіднення широких верств населення та масштабного знецінення заощаджень дореформених років. За цих умов експорт стає гіпертрофованим чинником економічного зростання, що не нормально як з погляду економічної безпеки країни, так і перспектив розширення впливу країни на світогосподарські процеси.

Вузькість внутрішнього ринку не створює належних стимулів для інвестування як з боку вітчизняних, так і з боку іноземних інвесторів;

- несприятливість інвестиційного клімату через незавершеність інституційних перетворень, надмірне втручання державних органів у господарську діяльність, корупцію, низький рівень розвитку ринкової інфраструктури. Це також звужує внутрішній ринок і відвертає від країни основні потоки капіталів.

Відповідно до Стратегії економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. «Шляхом європейської інтеграції» рух України шляхом євроінтеграції повинен кореспондуватися із сучасними глобальними процесами, враховувати їхні основні тенденції, позитивні сторони та суперечності [154, с. 15]. Глобальні чинники визначаються прогресивним зростанням значущості гуманітарної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищення ролі інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних чинників економічного прогресу. Вплив глобальних чинників відкриває перед людством великі можливості в розширенні обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом, взаємодії у гуманітарній сфері, духовному збагаченні особистості.

Вплив глобальних чинників відкриває нові можливості для розвитку національних систем державного регулювання економіки й одночасно накладає нові обмеження. При цьому можливості створюються на наднаціональному рівні, а їхнє використання, як і запобігання негативним наслідкам впливу глобальних чинників, належать до першочергового обов'язку національних систем державного регулювання економіки. З нашої точки зору, збереження національного суверенітету, неодмінною складовою якого є збереження суверенного права формувати власну модель державного регулювання економіки, виходячи з примату національних інтересів, можливе за сучасних умов лише при врахуванні суті й особливостей глобальних чинників, впливу національної моделі державного регулювання економіки на адаптацію України до змін, зумовлених впливом

глобальних чинників, та пріоритету зміцнення національної конкурентоспроможності й забезпечення економічної безпеки нашої країни.

Варто зазначити, що на сьогоднішньому етапі розвитку Україна не повинна вагатися між різними інтеграційними альтернативами, тобто вступом у ЄС або ЄПІ. Вона повинна всі свої зусилля спрямувати на пошук джерел ресурсного забезпечення сталого економічного зростання, утвердження інноваційної моделі розвитку, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та наближення соціальної сфери до європейських стандартів, що дозволить у майбутньому не тільки досягти критеріїв конвергенції ЄС, а й прийняти активну участь у формуванні ідеології «Великої Європи» – ширшої (порівняно з ЄС) європейської інтеграційної зони.

Йдеться про утворення у перспективі спільного європейського економічного простору, організованого за принципом концентричних кіл з різнорівневими ступенями інтеграції, де сусідні країни розглядатимуться не як антиподи, а як реально діючі суб'єкти. Цей факт підтверджує документ Єврокомісії про розширений Євросоюз «Розширена Європа – сусідство: новий вимір наших відносин зі східними і південними сусідами», в якому йдеться не про інструментарій «відгородження» розширеного ЄС від сусідніх країн, а навпаки – про механізми активної співпраці з країнами, що не є членами Євросоюзу.

Для того, щоб адаптація національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, пройшла швидше, ґрунтовніше та ефективніше, вона повинна здійснюватись на певній теоретичній основі або концептуальній парадигмі, тобто чітко повинні бути окреслені цілі, функції, ресурси та строки її здійснення.

Концептуальна парадигма адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, повинна складатися з чотирьох основних блоків: цільового, функціонального, ресурсного та часового. Перший блок має включати в себе низку цільових орієнтирів для здійснення адаптації національної системи державного регулювання економіки до впливу глобальних чинників, тобто чітко окреслені суб'єкт, мету, призначення та

основні завдання. Функціональний блок адаптації національної системи державного регулювання економіки до впливу глобальних чинників повинен складатися з переліку основних векторів здійснення такої адаптації та переліку механізмів, за допомогою яких вона має бути досягнута. Ресурсний блок має передбачати існування певного забезпечення процесу адаптації національної системи державного регулювання економіки, зокрема наукового, інституційного та фінансового. Часовий блок повинен включати в себе чотири основні періоди здійснення адаптації національної системи державного регулювання економіки: адаптація системи регулювання в рамках вступу в СОТ; адаптація системи регулювання в рамках створення зони вільної торгівлі між країнами-членами СНД; адаптація системи регулювання в рамках вступу в НАТО; адаптація системи регулювання в рамках вступу до ЄС (рис. 3.1).

З метою прискорення адаптації національної системи державного регулювання економіки до глобальних чинників доцільно виокремити низку стратегічних пріоритетів у регулюванні національної економіки, які мають сприяти зміцненню національної конкурентоспроможності та набувають критичної ваги в контексті збереження суверенітету національної моделі державного регулювання економіки на етапі входження України до світового економічного простору. Ці стратегічні пріоритети повинні відображатись у системі поступових кроків адаптації національної системи державного регулювання економіки до викликів, обумовлених впливом глобальних чинників. Дана система кроків має виглядати таким чином:

- 1) **I крок** – адаптація в рамках вступу України до СОТ (адаптація національної торговельної політики до вимог СОТ). Отримання Україною статусу члена СОТ дозволить брати активну участь у роботі спеціалізованих органів СОТ, що відкриває доступ до інформації про ефективні механізми здійснення зовнішньоекономічної політики, розширює можливості впливу на формування правил регулювання міжнародних торговельних зв'язків відповідно до національних інтересів країни. З набуттям статусу країни-члена СОТ українська економіка отримає такі переваги: поширення дії міжнародно визнаних прав захисту національних економічних інтересів на світових

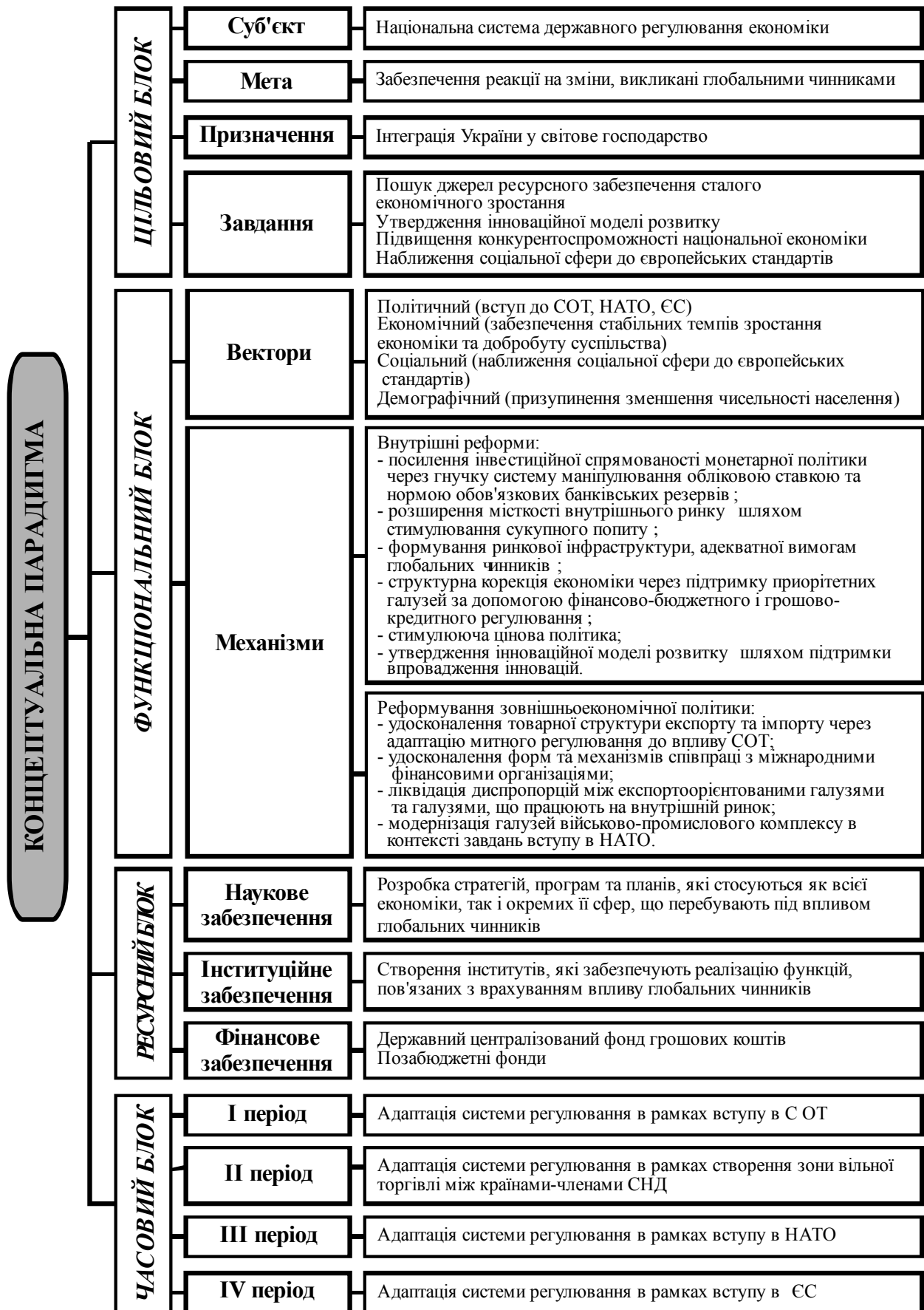

Рис. 3.1. Концептуальна парадигма адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників¹

¹ Складено автором

ринках; зменшення втрат від дискримінаційних заходів; забезпечення полегшеного доступу на світові ринки товарів та послуг; створення умов для розвитку цивілізованого конкурентного середовища; активізацію виробництва в окремих енергоорієнтованих галузях; створення умов для дальшого використання потенційних переваг української економіки.

- 2) **II крок** – адаптація в рамках створення зони вільної торгівлі між країнами-членами СНД. Національним інтересам України відповідає всебічне розширення взаємовигідних економічних відносин з країнами СНД, насамперед з Російською Федерацією. Створення зони вільної торгівлі між країнами-членами СНД має для України наступні стратегічні переваги: збереження традиційних ринків збуту продукції українського виробництва; лібералізацію торгівлі України з пострадянськими державами та збільшення її обсягів; ліквідацію високих експортних митних ставок, насамперед на російські енергоносії, а також імпортного мита на українські товари; створення сприятливих умов для зростання обсягів вітчизняного виробництва.
- 3) **III крок** – адаптація в рамках вступу України до НАТО (реформа військового потенціалу відповідно до європейських стандартів). Здійснюючи курс на євроатлантичну інтеграцію, Україна як невід’ємна частина Європи, у співпраці з іншими європейськими державами прагне до розбудови загальноєвропейської системи безпеки. Відмова від участі у такій системі об’єктивно створила б для нашої держави загрозу опинитися на периферії європейських інтеграційних процесів, поставила б країну у стан відносної міжнародної ізоляції. Вхідження України до НАТО стане вагомим стимулом для: забезпечення національної безпеки України, захисту її державного суверенітету; повнішої реалізації наявного науково-технічного потенціалу держави та її прилучення до розвитку високих технологій; сучасного облаштування державних кордонів нашої держави; покращення міжнародного іміджу держави, її активного залучення до геополітичних процесів, загальноєвропейської чи колективної безпеки, зміцнення стабільності у Східноєвропейському та Чорноморському регіонах.

4) **IV крок** – адаптація в рамках вступу до ЄС (адаптація національної системи державного регулювання економіки до вимог ЄС). Вхідження України до Європейського Союзу створює можливості отримання Україною чотирьох економічних свобод у відносинах з ЄС: вільного пересування людей, капіталу, товарів та послуг. По суті, йдеться про реалізацію одного з найважливіших пунктів євроінтеграційної стратегії України – попереднє (до остаточного вирішення у перспективі кінцевої мети відповідної стратегії) вхідження нашої держави до економічних структур ЄС [77, с. 13].

Ці стратегічні пріоритети та поступові кроки з адаптації повинні міститись у програмному документі, який слід назвати «Стратегія адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, на 2007-2016 роки». Така стратегія має містити в собі низку заходів, які дозволять нашій країні швидко та ефективно інтегруватись у світове господарство (табл. 3.2).

До стратегічних пріоритетів адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, повинні належати: вступ у СОТ та адаптація національної торговельної політики до вимог СОТ; створення зони вільної торгівлі між країнами-членами СНД; вступ до НАТО та реформа військового потенціалу країни відповідно до європейських стандартів; вступ до ЄС та адаптація національної системи державного регулювання економіки до вимог ЄС.

В рамках кожного стратегічного пріоритету доцільно передбачити здійснення низки заходів для його досягнення та очікуваних результатів від його досягнення. З метою адаптації національної торговельної політики до вимог СОТ необхідно наблизити законодавство України до законодавства ЄС та відповідних міжнародних норм і стандартів СОТ; удосконалити механізм імплементації національного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності; привести національну систему стандартизації у повну відповідність до міжнародних та європейських стандартів і норм; забезпечити прийняття законопроектів про відповідальність за

Стратегічні пріоритети та заходи щодо адаптації національної системи державного регулювання економіки до умов викликаних глобальними чинниками¹

Стратегічні пріоритети	Заходи щодо їх виконання	Очікувані результати
Вступ у СОТ (адаптація національної торговельної політики до вимог СОТ)	<ul style="list-style-type: none"> – наближення законодавства України до законодавства ЄС та відповідних міжнародних норм і стандартів СОТ; – удосконалення механізму імплементації національного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності; – приведення національної системи стандартизації у повну відповідність до міжнародних та європейських стандартів і норм; – забезпечення прийняття законопроектів про відповідальність за дефектну продукцію та загальну безпеку продукції на основі європейських директив; – реформування системи державного нагляду за дотриманням стандартів, норм і правил та контролю на ринку з метою вирішення проблеми підвищення ефективності захисту прав споживачів. 	Поширення дії міжнародно визнаних прав захисту національних економічних інтересів на світових ринках; зменшення втрат від дискримінаційних заходів; полегшення доступу на світові ринки товарів та послуг; створення умов для розвитку цивілізованого конкурентного середовища; активізація виробництва в окремих експортоорієнтованих галузях; створення умов для дальшого використання потенційних переваг української економіки.
Створення зони вільної торгівлі між країнами-членами СНД	<ul style="list-style-type: none"> – перехід усіх країн-членів ЗВТ на схему стягнення непрямих податків за принципом країни призначення, а також розробка та підписання протоколів про фіксацію (перший етап) та поступове усунення (другий етап) усіх вилучень з режиму вільної торгівлі; – створення нормативно правової бази вільної торгівлі, що вміщує упорядкування багатосторонніх та двосторонніх документів; – створення міжнародних (транснаціональних) структур у пріоритетних сферах економічної діяльності. 	Розвиток торгівлі та інвестицій між країнами-учасниками СЕП на основі загальноновизнаних у світовій практиці принципів – принципів СОТ.
Вступ до НАТО (реформа військового потенціалу країни відповідно до європейських стандартів)	<ul style="list-style-type: none"> – реформування збройних сил та військово-оборонної сфери України в цілому відповідно до стандартів НАТО; – проведення внутрішньополітичних реформ, необхідних для досягнення відповідності критеріям набуття членства в НАТО. 	Забезпечення національної безпеки України, захист її державного суверенітету; сучасне облаштування державних кордонів; повніша реалізація наявного науково-технічного потенціалу держави; покращення міжнародного іміджу держави.
Вступ у ЄС (адаптація національної системи державного регулювання економіки до вимог ЄС)	<ul style="list-style-type: none"> – наближення законодавства, норм та стандартів України до законодавства, норм та стандартів ЄС; – наближення базових показників розвитку національної економіки до критеріїв конвергенції ЄС; – ліквідація обмежень та нетарифних бар'єрів, які перешкоджають двосторонній торгівлі; – покращення інвестиційного клімату шляхом запровадження недискримінаційних, прозорих і передбачуваних умов ведення бізнесу, спрощених адміністративних процедур та боротьби з корупцією; – проведення податкової реформи тощо. 	Отримання Україною чотирьох економічних свобод: вільного пересування людей, капіталу, товарів та послуг, а також можливість у майбутньому приєднання до валютного союзу та інституцій ЄС.

¹ Складено автором на основі [134;135]

дефектну продукцію та загальну безпеку продукції на основі європейських директив; реформувати систему державного нагляду за дотриманням стандартів, норм і правил та контролю на ринку з метою вирішення проблеми підвищення ефективності захисту прав споживачів.

З метою реформування військового потенціалу країни відповідно до європейських стандартів необхідно реформувати збройні сили та військово-оборонну сферу України відповідно до стандартів НАТО; провести внутрішньополітичні реформи, які необхідні для досягнення відповідності критеріям набуття членства в НАТО.

Створення зони вільної торгівлі між країнами-членами СНД вимагає переходу усіх країн-членів ЗВТ на схему стягнення непрямих податків за принципом країни призначення, а також розробки та підписання протоколів про фіксацію (перший етап) та поступове усунення (другий етап) усіх вилучень з режиму вільної торгівлі; створення нормативно правової бази вільної торгівлі, що вміщує упорядкування багатосторонніх та двосторонніх документів; створення міжнародних (транснаціональних) структур у пріоритетних сферах економічної діяльності.

З метою адаптації національної системи державного регулювання економіки до вимог ЄС необхідно наблизити законодавство, норми та стандарти України до законодавства, норм та стандартів ЄС; зблизити базові показники розвитку національної економіки до критеріїв конвергенції ЄС; ліквідувати обмеження та нетарифні бар'єри, які перешкоджають двосторонній торгівлі; покращити інвестиційний клімат шляхом запровадження недискримінаційних, прозорих і передбачуваних умов ведення бізнесу, спрощених адміністративних процедур та боротьби з корупцією; провести податкову реформу тощо.

До найбільш важливих очікуваних результатів від здійснення вищеперерахованих заходів належать: полегшення доступу вітчизняних товарів та послуг на світові ринки, створення умов для розвитку конкурентного середовища, забезпечення національної безпеки країни, розвиток торгівлі та інвестицій між країнами-учасницями ЄСП, вільний рух людей, капіталу, товарів і послуг між Україною та країнами-членами ЄС.

Варто зазначити, що адаптація національної системи державного регулювання економіки до чинників глобалізації повинна здійснюватись комплексно, тобто пристосовуватись мають не тільки окремі елементи зовнішньоекономічної політики, а й і внутрішня політика нашої держави в цілому. Тому, в процесі адаптації державного регулювання економіки України до викликів глобального розвитку доцільно провести комплексне реформування, тобто реформування як внутрішніх механізмів державного регулювання, так і зовнішньоекономічної політики, яке повинно проходити паралельно та взаємодоповнювати один одного.

Для того, щоб ефективно здійснити реалізацію вищезазначених заходів українська система державного регулювання економіки повинна в найближчу перспективу забезпечити виконання низки основних завдань, які доцільно згрупувати у чотири напрямки:

- 1) забезпечення сталого економічного зростання та прискорене подолання на цій основі розриву в обсягах ВВП на одну особу між Україною та державами-членами ЄС-15. В цьому напрямку необхідно передбачити:
  - реалізацію стратегії випереджаючого зростання, яка могла б забезпечити щорічні темпи зростання ВВП в Україні у 1,5-2 рази вищі, ніж загалом у країнах-членах ЄС-15;
  - супровід такого зростання глибокими якісними перетвореннями, реалізацією завдань сталого розвитку, що визнаються світовим співтовариством як стратегія у XXI столітті;
- 2) забезпечення суттєвого зростання конкурентоспроможності української економіки за рахунок використання науково-технічних інновацій. В цьому контексті слід забезпечити:
  - побудову ефективної системи взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності;
  - створення та розвиток загальнодержавної інноваційної інфраструктури та розбудову регіональної інноваційної політики;
  - концентрацію фінансових та інтелектуальних ресурсів на реалізації визначених державою пріоритетів інноваційного розвитку;

- створення умов для розвитку науково-технічного потенціалу та кадрового забезпечення інноваційної діяльності;
  - створення умов для переорієнтації інвестиційних потоків на високотехнологічні сфери виробництва;
  - формування позабюджетних джерел підтримки інноваційної діяльності та законодавчого регулювання питань спільного інвестування;
- 3) підвищення рівня та якості життєвих стандартів населення. Завданнями цієї роботи мають бути:
- здійснення державного стимулювання випереджаючого (порівняно з темпами ВВП) зростання заробітної плати населення;
  - стимулювання населення до володіння приватною власністю та здійснення її ефективного захисту;
  - випереджальний розвиток соціальних інститутів (освіти, медицини, культури) та відповідне зростання соціальних інвестицій, безпосередньо спрямованих на розвиток людини;
  - зміцнення позицій середнього класу, питома вага якого в майбутньому має скласти не менше 45-50% від загальної кількості населення;
  - скорочення частки людей, які мають доходи нижчі за прожитковий мінімум;
- 4) запровадження державної політики подолання бідності. За змістом така адаптація повинні охопити:
- створення економічно-правових умов для збільшення доходів і зростання економічної активності працездатних громадян та рівня зайнятості;
  - запобігання успадкованій бідності, яка здебільшого притаманна сільському населенню, шляхом підтримки нових виробничих відносин, обумовлених зміною форм власності на землю, покращення соціальної інфраструктури села;
  - підвищення ефективності соціальної підтримки уразливих груп населення шляхом реформування системи соціального захисту та удосконалення пенсійного забезпечення;

- поєднання політики подолання бідності з політикою становлення середнього класу як важливого чинника економічного та соціального прогресу.

Отже, підсумовуючи все вищесказане необхідно зауважити, що адаптація національної системи державного регулювання економіки України повинна здійснюватись на основі «Стратегії адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, на 2007-2016 роки». Адаптація, проведена на такій основі, сприятиме забезпеченню сталого економічного зростання, утвердженню інноваційної моделі розвитку, підвищенню конкурентоспроможності нашої держави, що в свою чергу призведе до зростання рівня життя українського населення та створить реальні передумови для набуття Україною в найближчому майбутньому статусу країни-члена ЄС.

Матеріали цього підрозділу висвітлені у [77].

3.2. Прогнозування соціально-економічних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників

У сьогоднішньому світі, що розвивається під впливом глобальних викликів, кожна країна зацікавлена у коректній оцінці відповідності власної соціально-економічної системи загальновизнаним стандартам, які характеризують ступінь її розвитку. Для країн перехідного типу, розвиток яких нині визначається триваючими процесами системної трансформації та поетапного наближення до макроекономічних стандартів розвинутих країн, така оцінка здається ще більш актуальною, насамперед, з точки зору розробки коректних механізмів державного регулювання.

Прогнозування соціально-економічних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки України до змін, викликаних впливом глобальних чинників, повинно здійснюватись у трьох аспектах: в контексті можливого впливу на рівновагу на національному ринку; впливу на зміну сфер регулювання та впливу на окремі сектори економіки.

З метою виявлення наслідків впливу глобальних чинників на рівновагу на національному ринку доцільно скористатися методами макроекономічного моделювання та прогнозування. Дані методи дуже широко використовуються для аналізу державної економічної політики як в розвинутих країнах світу, так і в країнах, що розвиваються. Водночас, як стверджує М.Скрипниченко, спроби деяких міжнародних фінансових організацій використовувати стандартизовані моделі ринкової економіки у трансформаційних економіках виявилися досить невдалими (наприклад, RMSM-модель) через механічне застосування моделі розвинутої економіки для формалізації трансформаційних процесів, що відбувалися у перехідних економіках, без урахування об'єктивних особливостей формування економічної моделі нового типу [143, с. 35;144]. З огляду на це, для прогнозування наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, пропонуємо використати модель Мандела-Флемінга, яка дозволяє дослідити зміни впливу механізмів регулювання на рівновагу в малій відкритій економіці. Використання даної моделі для прогнозування наслідків адаптації національної системи державного регулювання до умов глобалізації обумовлено тим, що економіка України вже протягом тривалого періоду її незалежності, є малою економікою відкритого типу з державним втручанням. Ця модель описує функціонування економіки у короткостроковому періоді та є модифікацією моделі IS-LM. Тому у моделі Мандела-Флемінга зберігаються вихідні передумови моделі IS-LM, тобто заданість рівня цін, рівність номінальної та реальної ставок відсотка. Ми розглядаємо модель Мандела-Флемінга для умов малої відкритої економіки країни, для якої зміни внутрішньої ставки відсотка не можуть вплинути на рівень ставки відсотка на світових ринках.

Крива IS (інвестиції та заощадження) відображає взаємозв'язок між сукупним попитом і процентною ставкою за умови незмінності показників, що характеризують державний вплив (податків, державних інвестицій). Цей зв'язок можна виразити наступним рівнянням:

$$Y = a \cdot (E - b \cdot i) \quad (3.1)$$

Згідно з функцією кривої IS сукупний попит (сукупні видатки) охоплює споживання, інвестиції та урядовий попит. При цьому урядовий попит (G) є екзогенною величиною, споживання – функцією доходу, який залишається після сплати податків (t), а інвестиції – функцією відсоткової ставки (i), тобто:

$$G = G_a \quad (3.2)$$

$$C = C_a + c \cdot (1-t) \cdot Y \quad (3.3)$$

$$I = I_a - b \cdot i \quad (3.4)$$

В умовах відкритої економіки сукупні видатки доповнюються чистим експортом, який, крім автономної величини, враховує зміну внутрішнього доходу та валютного курсу:

$$NX = X_a - g \cdot Y - z \cdot e \quad (3.5), \text{ де}$$

X_a – автономний експорт, тобто незалежний від внутрішнього доходу (Y) та валютного курсу (e);

g – гранична схильність до імпорту;

z – еластичність чистого експорту за валютним курсом.

Таким чином, в умовах відкритої економіки модель рівноваги на товарному ринку доповнюється новими змінними:

$$Y = E + c \cdot (1-t) \cdot Y - b \cdot i + X_a - g \cdot Y - z \cdot e \quad (3.6)$$

або

$$Y - c \cdot (1-t) \cdot Y + g \cdot Y = E - b \cdot i + X_a - z \cdot e \quad (3.7), \text{ де}$$

E – мінімальні витрати економіки, в якій враховується державний сектор;

b – коефіцієнт еластичності інвестицій за процентною ставкою (i);

c – гранична схильність до споживання;

t – рівень оподаткування;

e – обмінний курс.

Після включення X_a до складу автономних видатків та розв'язання даного рівняння відносно Y воно буде мати наступний вигляд:

$$Y = \frac{E - b \cdot i - z \cdot e}{s + c \cdot t + g} \quad (3.8), \text{ де}$$

$\frac{1}{s+c \cdot t+g}$ – мультиплікатор витатків у відкритій економіці.

Крива LM відображає взаємозв'язок між процентною ставкою, попитом на гроші і величиною сукупних витрат економіки. Рівняння кривої LM повинно відображати сукупність комбінацій доходу (Y) і ставки процента (i), які б задовольняли вимогу рівноваги на грошовому ринку при існуючому рівні грошових залишків ($\frac{M}{P}$). Цю рівновагу можна виразити у вигляді рівняння:

$$\frac{M}{P} = k \cdot Y - h \cdot i \quad (3.9)$$

$$i = \left(\frac{k}{h} \cdot Y\right) - \left(\frac{1}{h} \cdot \frac{M}{P}\right) \quad (3.10)$$

Розв'яжемо дане рівняння відносно Y :

$$Y = \frac{M}{P \cdot k} + \frac{h \cdot i}{k} \quad (3.11), \text{ де}$$

M – грошова маса;

P – загальний рівень цін;

k – коефіцієнт еластичності попиту на гроші за розміром реального продукту (Y);

h – коефіцієнт еластичності попиту на гроші за розміром процентної ставки (i).

У моделі Мандела-Флемінга поряд із кривими IS та LM має місце ще одна крива – CM. Рівняння даної кривої відображає той факт, що мала економіка (для якої ми розглядаємо модель) не в змозі впливати на рівень світової ставки відсотка, здійснюючи операції на фінансовому ринку. Тому дане рівняння має вигляд горизонтальної прямої, яка відповідає умові рівності внутрішньої та світової ставки відсотка:

$$i = i^* \quad (3.12), \text{ де}$$

i – внутрішня відсоткова ставка;

i^* – світова відсоткова ставка.

У зв'язку з тим, що дана модель допомагає оцінити вплив грошово-кредитної та бюджетно-податкової, у тому числі торгової, політик на сукупний дохід у відкритій економіці, для розрахунку параметрів даної моделі ми використовуємо реальні показники функціонування української економіки за 2000-2005 роки, які

наведені у табл. 3.3. У нашому дослідженні не беруться до уваги попередні роки, оскільки реальне економічне зростання в українській економіці розпочалося лише 2000 року.

Таблиця 3.3

Основні макроекономічні параметри функціонування української економіки за 2000-2005 роки ¹

Показники/роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВВП, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	424741
Кінцеві споживчі витрати, млн. грн.	86899,8	102249	106964	126418	155952	
Валовий наявний дохід, млн. грн.	169878	208592	232957	275954	317485	
Податкові надходження в державному бюджеті України, млн. грн.			61954,3	75285,8	63161,7	
Доходи державного бюджету України, млрд. грн.	49,1	54,9	61,9	75,3	91,5	134,2
Видатки державного бюджету України, млрд. грн.	48,1	55,5	60,3	75,8	102,5	142,0
Споживчі витрати на придбання продовольчих товарів (в тому числі харчування поза домом, алкогольні та тютюнові вироби), % від сукупних витрат домогосподарств	67,9	65,4	62,8	62,7	61,7	61,0
Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт у фактичних цінах, млн. грн.	1978,4	2275,0	2496,8	3319,8	4112,4	4818,6
Процентні ставки банків за кредитами у національній валюті, %	40,3	31,9	24,8	20,2	17,9	16,4
Валове нагромадження основного капіталу, млн. грн.	33427	40211	43289	55075	77820	93357
Грошова маса, млн. грн.	32252	45755	64870	95043	125801	194071
Рівень інфляції, %	125,8	106,1	99,4	108,2	112,3	110,3
Нагромадження нефінансових активів, млн. грн.		3408	2464	1680	3254	3209
Приріст фінансових активів, млн. грн.		3380	14594	14597	27823	44073
Експорт товарів, тис. дол. США		16264734	17957095	23080187	32672318	34286748
Експорт послуг, тис. дол. США	3487	3545	4055	4248	5308	6135
Імпорт товарів, тис. дол. США		15775093	16976835	23020771	28996031	36141095
Імпорт послуг, тис. дол. США	1361	1148	1192	1388	2008	2911
Середній офіційний курс національної грошової одиниці до долара США, грн.	544	537	533	533	532	512

¹ [149;181]

Проведений нами розрахунок даних кривих на основі реальних макроекономічних параметрів, наведених у таблиці 3.3, дозволяє зазначити, що в умовах української економіки дані рівняння мають наступний вигляд:

$$Y = 325,81 - 0,0042 \cdot i \quad (3.13);$$

$$Y = 302,76 + 2,5249 \cdot i \quad (3.14)$$

$$i = 9,08 \quad (3.15)$$

Детальна структура розрахунку представлених залежностей на основі реальних макроекономічних показників відкритої економіки України представлена в додатку Г.

Перенесення ліній у графічну площину має наступний вигляд (рис. 3.2). З рис 3.2 видно, що крива IS має вигляд прямої лінії та кут її нахилу є дуже незначним. Це свідчить про те, що в умовах малої відкритої економіки України на рівновагу на товарному ринку практично не впливає процентна ставка. Про це свідчить також множник, який у формулі 3.13 розташований біля змінної i та становить 0,0042.

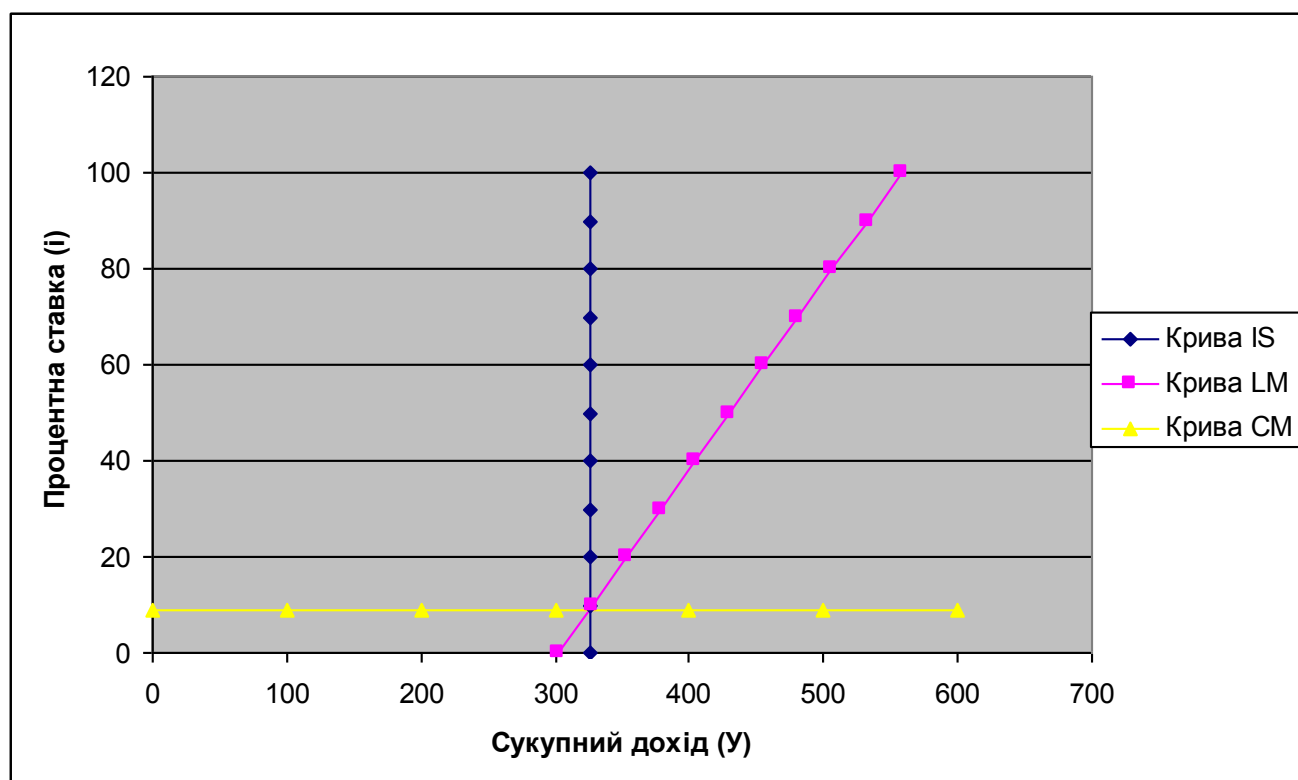

Рис. 3.2. Модель Мандела-Флемінга в умовах малої відкритої економіки України¹

¹ Розраховано автором на основі таблиці 3.3

Крива LM також має вигляд прямої лінії, але кут її нахилу значно відрізняється від кута нахилу прямої IS. Це свідчить про те, що на рівновагу на грошовому ринку України процентна ставка впливає значною мірою. Це підтверджує і множник, який розташований у формулі 3.14 біля змінної i та становить 2,5249. Тому лінія LM наглядно відображає той факт, що при збільшенні процентної ставки в Україні грошей в обігу стає більше, а при зменшенні – менше.

На рис. 3.2 лінія IS відображає рівновагу на товарному ринку, лінія LM – рівновагу на грошовому ринку, а лінія CM – рівність внутрішньої та світової процентної ставок. Перетин ліній IS та LM впродовж лінії CM дає таку комбінацію сукупного доходу (Y) та процентної ставки (i), які забезпечують рівновагу трьох ринків – товарного, грошового та валютного. Для української економіки така рівновага може бути досягнута при розмірі процентної ставки, яка складає 9,08% (для порівняння, у 2006 році процентна ставка на українському ринку становила 15,4%).

З даного рисунка видно, що по лінії IS при зростанні процентної ставки зменшується сукупний дохід, а по лінії LM таке зростання зменшує розміри грошових залишків, що спричиняє ріст заощаджень та приплив іноземного капіталу в економіку країни.

Оскільки положення лінії IS в цій моделі залежить не тільки від параметрів, що визначають споживчі витрати, інвестиції, рівень державних витрат, а від обмінного курсу національної грошової одиниці, який визначає чистий експорт, то при збільшенні обмінного курсу буде спостерігатись скорочення чистого експорту, що відбиватиметься у зрушенні лінії IS вліво (IS_1). В свою чергу, зменшення валютного курсу призведе до зростання чистого експорту та зрушить лінію IS право (IS_2) (рис 3.5).

На рух лінії LM впливає насамперед рівень цін, який існує в економіці країни. Зростання рівня цін спричинить зменшення реальної пропозиції грошей, що змістить лінію LM ліворуч вгору (LM_1). В свою чергу падання рівня цін спричинить зростання реальної пропозиції грошей, що змістить лінію LM праворуч вниз (LM_2) (рис 3.3).

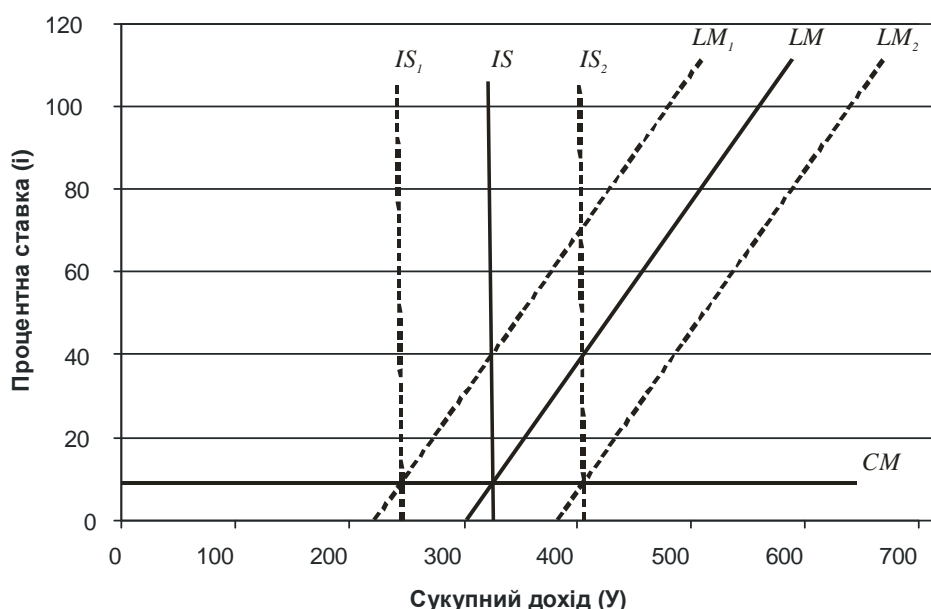

Рис. 3.3. Встановлення рівноваги на товарному, грошовому та валютному ринках у моделі Мандела-Флемінга в умовах малої відкритої економіки України ¹

¹ Складено автором на основі [91].

У випадку, коли лінії IS та LM перетинаються вище або нижче лінії CM, економіка знаходиться у нерівноважному стані, виникають динамічні зміни, що приводять систему до точки рівноваги, в якій перетинаються всі три криві. Так, якщо IS перетне LM вище кривої CM, тобто внутрішня ставка відсотка перевищить світовий рівень, це означає, що матиме місце приплив капіталів у країну, оскільки доходність на них вище. Як наслідок, зросте попит на національну валюту, підвищиться обмінний курс, лінія IS зрушиться вліво вниз до рівня вирівнювання внутрішньої та світової ставки відсотка. Навпроти, коли внутрішня ставка відсотка буде нижче світової, відбудуватиметься відплив капіталів із країни, курс національної валюти знизиться, зросте чистий експорт, лінія IS зміститься вправо до рівня рівності внутрішньої та світової ставки відсотка.

Розрахований нами механізм відновлення економічної рівноваги на основі моделі Мандела-Флемінга повинен ґрунтуватися на низці причинно-наслідкових зв'язків:

1. При порушенні рівноваги на грошовому ринку внутрішня відсоткова ставка повинна відхилитися від світової. Це викличе приплив або відплив капіталу. Приплив капіталу збільшить, а відплив – зменшить попит на вітчизняну валюту, що

спрямовуватиме її курс до зростання або падіння. Однак, кінцеві результати цього процесу будуть залежати від валютного режиму країни.

2. В умовах фіксованого курсу грошово-кредитне регулювання, з метою його підтримки на офіційно встановленому рівні, необхідно здійснювати валютні інтервенції. Завдяки цьому вони одночасно впливатимуть на грошову базу і змінюватимуть грошову пропозицію в напрямку відновлення рівноваги на грошовому ринку, що поверне внутрішню відсоткову ставку до світового рівня. У режимі плаваючого курсу грошово-кредитне регулювання не здійснюватиме валютних інтервенцій, тому не вплине на грошову пропозицію. Замість цього регулюючу функцію виконуватиме валютний курс. Плаваючий курс вплине на дохід через чистий експорт, що зумовить зміну грошового попиту в напрямку відновлення рівноваги на грошовому ринку.

3. Наслідки впливу макроекономічної політики на ВВП теж будуть залежати від валютного режиму. Так, в умовах плаваючого курсу фіскальна експансія нейтралізуватиметься ефектом витіснення чистого експорту, через що приріст ВВП буде дорівнювати нулю. При застосуванні фіскальної експансії в умовах фіксованого курсу витіснення чистого експорту не відбуватиметься. Тому приріст ВВП буде максимальним. Протилежними для ВВП будуть наслідки від застосування монетарної політики. Так, у режимі фіксованого курсу монетарна експансія не впливатиме на дохід, оскільки в цьому разі її грошова емісія буде нейтралізуватися відповідним скороченням грошової пропозиції у зв'язку з вимушеним продажем валютних резервів. В умовах плаваючого курсу грошово-кредитне регулювання не здійснюватиме валютних інтервенцій. Тому застосування монетарної експансії буде супроводжуватися зниженням валютного курсу, який викличе збільшення чистого експорту і приріст ВВП.

Використання рівнянь моделі Мандела-Флемінга дає можливість зробити наступні прогнози наслідків застосування різних інструментів державного регулювання економіки:

- 1) вплив бюджетно-податкової, грошової та зовнішньоторговельної політики буде залежати від того, який в країні запроваджено обмінний курс – «плаваючий» чи «фіксований»;
- 2) у разі «плаваючого» обмінного курсу стимулююча бюджетно-податкова політика спричинятиме підвищення курсу при незмінному випуску, стимулююча грошова – підвищення курсу і зростання випуску, стимулююча зовнішньоторговельна – підвищення курсу при незмінному випуску;
- 3) у разі фіксованого обмінного курсу стимулююча бюджетно-податкова політика спричинятиме збільшення випуску, стимулююча грошова політика виявиться неможливою, стимулююча зовнішньоторговельна забезпечить зростання випуску.

Прогнозування наслідків застосування різних інструментів державного регулювання економіки: бюджетно-податкового, грошово-кредитного регулювання, регулювання зовнішньої торгівлі – в умовах плаваючого та фіксованого обмінного курсів схематично представлено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Прогнозування наслідків застосування різних інструментів державного регулювання в умовах плаваючого та фіксованого валютних курсів [91, с. 169]

Вплив на:	У	е	X_n
<i>Плаваючий валютний курс</i>			
Бюджетно-податкова експансія	0	↑	↓
Бюджетно-податкова рестрикція	0	↓	↑
Протекціоністська політика	0	↑	0
Монетарна експансія	↑	↓	↑
Монетарна рестрикція	↓	↑	↓
<i>Фіксований валютний курс</i>			
Бюджетно-податкова експансія	↑	0	0
Бюджетно-податкова рестрикція	↓	0	0
Протекціоністська політика	↑	0	↑
Монетарна експансія	0	0	0
Монетарна рестрикція	0	0	0

Використовуючи модель Мандела-Флемінга для виявлення наслідків впливу глобальних чинників на рівновагу на товарному, грошовому та валютному ринках у

малій відкритій економіці зазначимо, що попри її інформативну цінність, вона має деякі недоліки, зокрема той факт, що вона враховує вплив на валютний курс лише одного чинника – розбіжності між внутрішньою та світовою відсотковими ставками, а також те, що вона не враховує вплив такого критерію, як інфляція.

Підсумовуючи аналіз використання моделі Мандела-Флемінга для макроекономічного аналізу впливу адаптації національної системи державного регулювання економіки, варто зазначити, що в умовах впливу глобальних чинників, коли капітал стає все більш мобільним, внутрішня відсоткова ставка нашої економіки не може відчутно вплинути на відсоткову ставку в світі. Тому, як показав розрахунок (формула 3.15), найоптимальнішою ставкою відсотка, при якій буде досягнуто рівновагу на товарному, грошовому та валютному ринках України, є ставка у 9,08%.

При дослідженні наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до чинників глобалізації варто врахувати, що прагнення української економіки досягти рівноваги на товарному, грошовому та валютному ринках викликатиме зміну сутності та змісту основних інструментів державного регулювання, зокрема бюджетно-податкової, грошово-кредитної, зовнішньоекономічної та валютної політик, наприклад:

- фіскальна політика та бюджетно-податкове регулювання повинні сконцентруватися на регулюванні податкових ставок та їх диференціації в залежності від народногосподарської та світової кон'юнктури економіки. Сутність такого регулювання полягає в тому, що у період спаду та наступної депресії держава істотно знижує податок на прибуток. В результаті чистий прибуток комерційних фірм зростає і з'явиться стимул до розширення виробництва. Навпаки, наприкінці фази піднесення, коли настає «перегрів» економіки і виробництво виходить за рамки платоспроможного попиту, держава підвищує податкові ставки для призупинення зростання виробництва, недопущення або, в крайньому разі, послаблення сили спаду, впорядкування процесу відновлення рівноваги між пропозицією та попитом на товарних

ринках. У цьому випадку високі податки відіграють роль «вбудованих стабілізаторів» економічного зростання;

- монетарна політика та грошово-кредитне регулювання повинні сконцентруватися на регулюванні процентних ставок по кредитах комерційних банків залежно від народногосподарської кон'юнктури та кон'юнктури світового ринку. Зниження цих ставок у період спаду й депресії веде до збільшення підприємницького доходу і у кінцевому рахунку – чистого прибутку корпорацій, а отже, стимулює зростання виробництва. І навпаки, їх підвищення за умов «перевиробництва» економіки зменшує підприємницький дохід, а отже і гальмує надмірне зростання виробництва;
- вплив бюджетно-податкової та грошово-кредитної політик на економіку буде залежати від того, який в країні запроваджений валютний курс – «плаваючий» чи «фіксований», як це вже зазначалося вище.

Прогнозування наслідків адаптації національної системи державного регулювання до змін, зумовлених впливом глобальних чинників, в контексті інтеграції до ЄС, доцільно здійснити з врахуванням критеріїв конвергенції, зазначених в Маастрихтській угоді.

Оскільки у параграфі 3.1. нами було детально обґрунтовано необхідність інтеграції України у ЄС, то у даному напрямку доцільно аналізувати можливість економічної конвергенції макроекономічних показників нашої держави з відповідними показниками країн-членів ЄС-15.

Адаптація української системи державного регулювання економіки до умов глобалізації розпочалася вже сьогодні: Україна прагне вступити до ЄС та спрямовує всі свої реформи на досягнення критеріїв конвергенції шляхом здійснення відповідної політики, орієнтованої на політику, яку провадить ЄС.

Найважливішим показником економічної конвергенції є величина ВВП на душу населення або умовно кажучи рівень доходу в цій країні. Економічна конвергенція цього показника в різних країнах світу передбачає зближення макроекономічних стандартів життєвого розвитку розвинутих і менш розвинутих країн, зокрема рівня добробуту.

Досягнення цього критерію, що означає наближення принаймні до середнього рівня доходу країн-членів ЄС, є надзвичайно важким завданням розвитку постсоціалістичних держав. Причина полягає в різношвидкісному розвитку передових і перехідних країн Європи та значній величині розриву між ними за показником реального ВВП в розрахунку на душу населення.

За даними ОЕСР навіть найбільш економічно потужним країнам Центральної Європи, які увійшли до складу ЄС в травні 2004 року (Угорщина, Польща, Чехія та Словаччина), знадобиться 30-40 років для половинного скорочення різниці між ними та ЄС-15 за індикатором подушового доходу. Цей прогноз зроблений на основі припущень, що реальний ВВП країн обраховується за паритетними цінами 1995 року, а в найближчій перспективі зберігається середньорічний темп економічного зростання згаданих європейських країн протягом 1995-2003 років (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Основні показники економічної конвергенції найбільш економічно потужних країн Центральної Європи та країн-членів ЄС-15¹

Країна, об'єднання	ВВП на душу населення, за ПКС 1995 р., дол. США		Середньорічний темп зростання реального ВВП протягом 1995-2003 рр., %	Співвідношення з обсягом реального ВВП на душу населення в ЄС-15, %		Період подолання ½ величини розриву з ЄС-15 в рівні доходу, років
	1995 р.	2003 р.		1995 р.	2003 р.	
Угорщина	9022	12389	3,8	45	54	29
Польща	7529	10460	4,0	38	45	37
Чехія	12016	13971	1,8	60	61	...
Словаччина	8109	10933	3,8	41	47	40
ЄС-15	19931	23066	2,1	100	100	-

¹ Примітка [190, с.82]

Зважаючи на те, що реальні макроекономічні показники України, які представлені в таблиці 3.6, далекі від критеріїв зближення з ЄС, досягнення критеріїв економічної конвергенції Україною (орієнтуючись на рівень ЄС) є досить проблематичним в найближчому півстолітті. З таблиці 3.3. видно, що до деяких критеріїв конвергенції українська економіка наближена вже сьогодні, наприклад державний борг та дефіцит державного бюджету, а для досягнення інших Україні потрібно багато та наполегливо працювати, наприклад, щоб досягти необхідного

рівня інфляції, рівня ВВП на душу населення за РКС, середньої заробітної плати, частки зайнятих у малому бізнесі, рівня бідності тощо. Тому, доцільно спрямувати всі засоби державного регулювання на досягнення нашою державою відповідних критеріїв конвергенції, зокрема здійснити такі заходи: стимулювати високі темпи економічного зростання за допомогою засобів бюджетно-податкової та грошово-кредитної політик; утвердити інноваційну модель розвитку; підвищити конкурентоспроможність національних товарів і послуг, а також національної економіки в цілому; стимулювати розвиток науково-технічного прогресу, забезпечувати належне фінансування наукової сфери; сприяти створенню інтелектуального потенціалу нації; наблизити соціальну сферу до європейських стандартів.

Таблиця 3.6

Основні макроекономічні показники України та критерії їх наближення до відповідних показників ЄС ¹

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Критерії ЄС
Рівень інфляції, %	25,8	6,1	-0,6	8,2	12,3	10,3	0,5-3,5
Процентна ставка, %	30,6	19,7	9,5	7,0	7,5	9,2	8,0
Державний борг, % до ВВП	-	31,0	29,2	27,4	26,3	25,8	60,0
Дефіцит державного бюджету, % до ВВП	0,6	-0,3	0,7	-0,2	-3,2	-1,8	3,0
Приріст ВВП, %	5,9	9,2	5,2	9,6	12,1	2,4	2-4
Розмір ВВП на душу населення за ПКС, тис. дол.	-	4,6	4,9	5,3	5,7	6,0	11,0
Приріст інвестицій в основний капітал, %	14,4	20,8	8,9	31,3	28,0	1,9	22,0
Частка зайнятих у малому бізнесі, %	15,1	17,1	18,9	20,9	20,2	19,6	45-50
Середня зарплата, євро	45,5	66,6	68,0	69,3	81,7	135	1800-2000
Приріст реальних грошових доходів, %	6,3	22,7	21,2	5,8	16,8	20,1	7,0
Рівень бідності, %	26,0	27,2	27,2	26,6	27,3	28,3	10-15

¹ Примітка [101;149;181]

Адаптація національної системи державного регулювання економіки до змін, зумовлених впливом глобальних чинників, має певні наслідки, які можуть носити як позитивний, так і негативний характер. Наслідки адаптації вітчизняної системи державного регулювання економіки розглядаються у двох напрямках: напрямку зміни системи регулювання після вступу в СОТ та після вступу до ЄС.

Позитивним моментом адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, тобто вступом до СОТ та ЄС, є відкриття широких можливостей щодо виходу України на ринки більш ніж 144 країн-членів СОТ та забезпечення вільного руху робочої сили, капіталу, інформації, товарів та послуг між країнами-членами ЄС. Негативним моментом при цьому виступає відсутність досвіду у вирішенні суперечок між країнами, особливо на етапах, коли виключається можливість досягнення згоди.

В рамках зміни системи державного регулювання економіки після вступу до СОТ існує низка як позитивних, так і негативних наслідків. Вони сформовані у таких основних сферах, як торговельна, протекціоністська, інвестиційна, зовнішньоекономічна, структурна та законотворча політики. Практично всі позитивні наслідки зміни системи регулювання після вступу в СОТ мають і негативні сторони. Наприклад, такий позитивний наслідок, як лібералізація торгівлі та захист внутрішніх ринків країн-членів СОТ, може мати і зворотній бік, тобто призвести до дискримінації національних товаровиробників з боку сильних держав-членів СОТ.

В рамках зміни системи державного регулювання економіки після вступу до ЄС також існує низка як позитивних, так і негативних наслідків, які сконцентровані у таких сферах, як регіональна політика, політична сфера, фінансове регулювання та державне управління. Тут також існує ситуація, коли позитивні наслідки супроводжуються негативними моментами. Наприклад, розширення рамок та поглиблення політичного співробітництва супроводжується виникненням проблем забезпечення внутрішньої безпеки.

Детальний аналіз позитивних і негативних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки та її окремих інструментів наведений у табл. 3.7.

Поряд з цим, необхідно здійснити прогнозування наслідків адаптації національної системи регулювання до вступу в СОТ по окремих секторах економіки: чорній металургії, авіаційній та автомобільній промисловості, сільському господарстві та хімічній промисловості.

**ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ
ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ДО ВПЛИВУ ГЛОБАЛЬНИХ ЧИННИКІВ ¹**

ВИДИ ПОЛІТИКИ	ПОЗИТИВНІ НАСЛІДКИ	НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ
	ЗМІНИ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ПРИ ВСТУПІ В СОТ	
1	2	3
	Відкриття широких можливостей щодо виходу на ринки більш ніж 144 країн-членів СОТ, частка яких у світовій торгівлі становить понад 92%	Відсутність досвіду у вирішенні суперечок між країнами, особливо на етапах, коли виключається можливість досягнення згоди
Торговельна політика	<ul style="list-style-type: none"> – лібералізація торгівлі та захист внутрішніх ринків країн-членів СОТ – удосконалення режиму торгівлі з країнами-членами ЄС та забезпечення поступової інтеграції України до ЄС – зменшення тарифних та нетарифних обмежень доступу українських товарів на найважливіші товарні ринки – вирішення проблеми антидемпінгових санкцій – подолання дискримінаційного ставлення до України у світовій антидемпінговій політиці 	<ul style="list-style-type: none"> – дискримінація національних товаровиробників з боку сильних держав-членів СОТ – виникнення загроз у торгівлі послугами, тобто форсування перетворень у сфері транспортних послуг та невжиття превентивних протекціоністських заходів стосовно національних перевізників призведе до занепаду галузі та витіснення вітчизняних постачальників послуг з міжнародних ринків перевезень – недосконалість процедур антидемпінгового розслідування – збитки у таких потужних галузях української економіки, як металургія, вугледобувна промисловість, автомобілебудування, радіоелектронна промисловість, сільське господарство
Протекціоністська політика	<ul style="list-style-type: none"> – зовнішня конкуренція стимулюватиме ефективне вітчизняне виробництво, опосередковано знижуючи ціни і підвищуючи якість вітчизняної продукції – зниження протекціоністських торговельних бар'єрів призведе до здешевлення готових імпортованих товарів і послуг, а також вітчизняної продукції, у виробництві якої використовуються імпортні комплектуючі – можливість захисту від дій лобістських груп, здійснення державної політики в інтересах розвитку всіх галузей економіки, а не окремих її частин, що допомагає уникнути викривлень конкурентного середовища – демонополізація національної економіки 	<ul style="list-style-type: none"> – низька конкурентоспроможність багатьох видів вітчизняної продукції відбудеться скорочення виробництва окремих видів продукції, скорочення надходжень до бюджету, втрата робочих місць, зростання соціальної напруженості – занепад неконкурентоспроможних галузей економіки – окремі вітчизняні виробники виявляться не готовими до жорсткої міжнародної конкуренції – практика прихованого і явного субсидування національних виробників – відкриття внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, тобто наповнення продовольчого ринку нашої держави товарами за низькими цінами та вимивання важливої для вітчизняної харчової

1	2	3
		промисловості сировини і стратегічно важливих кормових ресурсів з неї – використання України розвиненими країнами світу як ринку збуту своєї продукції
Інвестиційна політика	– збільшення прямих іноземних інвестицій – створення передумов для боротьби з корупцією і позитивних змін у законодавчій системі, що сприятиме припливу інвестицій в країну – забезпечення дієвих механізмів правового захисту інвестицій та інновацій, творчого і наукового потенціалу – створення реальних ринкових засад і підвищення конкурентоспроможності національної економіки	– проблеми із залученням інвестицій в окремі галузі національної економіки – низька конкурентоспроможність багатьох видів вітчизняної продукції відбудеться скорочення виробництва окремих видів продукції, скорочення надходжень до бюджету, втрата робочих місць, зростання соціальної напруженості
Зовнішньоекономічна політика	– зменшення витрат через відмову від подвійних стандартів для внутрішнього ринку та експорту (3-5%) – розширення експортного потенціалу – посилення авторитету України в міжнародній економічній політиці	– перетворення України на країну з вузькою спеціалізацією, що призведе до зростання імпортозалежності – зниження виробництва окремих товарів в обсягах, еквівалентних збільшенню імпорту – зменшення золотовалютних резервів, пов'язане із збільшенням обсягів імпорту
Законотвора політика	– вдосконалення національного законодавства	– відсутність ефективних заходів змушування країни виконати взяті зобов'язання
ЗМІНИ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ ПРИ ВСТУПІ В ЄС		
Регіональна політика	Розширення обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом між Україною та країнами-членами ЄС	Розмежування країн на «цивілізаційний центр» та «периферійну зону»
Політична сфера	Розширення рамок та поглиблення політичного співробітництва	Проблема забезпечення внутрішньої безпеки
Фінансове регулювання	Збільшена фінансова підтримка з боку ЄС	Зростання бюрократії та корупції
Державне управління	Можливості поступового відкриття або збільшення участі у програмах ЄС	Роздутий апарат державних службовців

¹ Примітка. Складено автором

Застосування наднаціональної системи регулювання, прийнятої в СОТ, на перший погляд, сприятиме не тільки переходу чорної металургії на інтенсивний шлях розвитку і посиленню конкурентних позицій вітчизняних виробників чорних металів, але й послабленню антидемпінгового процесу країн Західної Європи. Повна лібералізація режиму експорту й імпорту, як виконання одного із зобов'язань вступу до СОТ, може спричинити і деякі негативні наслідки для цієї галузі. Зменшення експортного мита сприятиме збільшенню експорту з країни стратегічно важливих матеріалів і товарів, ціна на які на зовнішньому ринку значно перевищує ціни внутрішнього ринку (наприклад, металобрухт). У випадку зниження імпортного мита до прийнятого країнами-членами СОТ рівня, реальна загроза виробникам металопродукції на внутрішньому ринку може виникнути від збільшення поставок продукції кінцевої обробки більш високої якості, ніж вітчизняна, з інших країн (Німеччина, Фінляндія, Словаччина). На сьогоднішній день цінова рівновага залишається на боці вітчизняних виробників, що дозволяє задовольнити ці потреби внутрішніми поставками.

Позитивні для авіаційної промисловості України наслідки адаптації державного регулювання економіки до вимог СОТ мають лише потенційний характер. Приєднання України до СОТ не створить можливості для масового прориву на світові ринки вітчизняної авіатехніки. Навпаки, цілком очевидними є очікувані негативні наслідки від такого приєднання: втрата головної конкурентної переваги української авіатехніки – її відносної дешевизни; посилення конкуренції на внутрішньому ринку, в тому числі на ринку комплектуючих, запасних частин і ремонтних робіт; необхідність перегляду існуючих і розроблювальних програм розвитку галузі й створення нових зразків авіаційної техніки; необхідність відмови від існуючих і перспективних планів просування вітчизняної авіаційної техніки на закордонні ринки зв'язку з їхньою несумісністю з вимогами СОТ в частині форм та методів державної підтримки.

На сьогоднішній день вітчизняна хімічна промисловість не готова до адаптації національної системи державного регулювання до вимог СОТ. Низка підприємств хімічного комплексу займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Проте,

незважаючи на високу конкурентоспроможність вітчизняних хімікатів, їхні експортні можливості є досить обмеженими. Багато країн здійснюють протекціоністські заходи стосовно хімічної продукції українського походження, і не варто очікувати зниження протекціонізму після вступу України до СОТ. Тому сьогодні деякі товари необхідно захищати підвищеними тарифами. З іншого боку, певні групи товарів імпортуються через відсутність власних виробничих потужностей і потребують встановлення мінімальних або нульових тарифів.

Сільське господарство традиційно є однією з найбільш захищених галузей національних економік країн-членів СОТ. Тому переговорні процеси щодо сільського господарства проходили найбільш болісно й довго. Адаптація до системи регулювання СОТ вимагає від будь-якої країни, включаючи й Україну, дотримання низки головних умов, які належать до аграрної сфери: зниження бар'єрів входу на внутрішні ринки, у тому числі скорочення загального рівня сільськогосподарських тарифів і переведення нетарифних технічних бар'єрів у звичайні тарифи; забезпечення визначеного мінімального рівня можливого імпорту за відносно низькими тарифами на основі «тарифних квот»; зниження рівня субсидій і програм підтримки галузі.

Варто зазначити, що багато галузей вітчизняної харчової промисловості зацікавлені в низьких імпорتنих тарифах на продовольчу сировину. Сільське ж господарство, навпаки, зацікавлене у високих імпорتنих тарифах на сільськогосподарську сировину. Тому позиція держави має зводитися до балансування між зазначеними суперечливими інтересами учасників внутрішнього ринку.

Загалом Україна є великим експортером сільськогосподарської продукції і, врешті-решт, ця галузь може виграти від вступу до СОТ. Проте варто враховувати те, що адаптація до вимог регулювання СОТ загострить проблему сукупної внутрішньої підтримки вітчизняних сільськогосподарських виробників.

Не зважаючи на низку як позитивних, так і негативних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних

впливом глобальних чинників, позитивні наслідки все ж таки переважають, тому потрібно адаптувати вітчизняну систему регулювання до вимог СОТ та ЄС.

Отже, прогнозування наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки по двох напрямках – у напрямку інтеграції у світове господарство в цілому та у напрямку інтеграції до Європейського Союзу показує, що при існуючій ситуації за допомогою активного використання інструментів державного регулювання Україна може досягти бажаних результатів, трансформувати національну систему державного регулювання економіки та вступити до ЄС.

Матеріали цього підрозділу висвітлені у [67].

3.3. Удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників

Виявлена в процесі аналізу (параграф 2.3) невідповідність інституційного забезпечення трансформаційним змінам, які відбуваються із національними системами державного регулювання економіки під впливом глобальних чинників, актуалізує проблему його удосконалення.

Удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки має на меті утворення нових або реорганізацію діючих інституцій (структур), скасування або розробку нових законодавчих або нормативно-правових документів, а також проведення роботи щодо кадрового забезпечення діяльності чинних чи новостворених інституцій шляхом стажування спеціалістів за кордоном з метою вивчення ними досвіду адаптації інституційного забезпечення зарубіжних країн до змін, викликаних глобальними чинниками.

Для того, щоб інституційне забезпечення функціонувало ефективно його потрібно удосконалювати не тільки на національному, а й на наднаціональному, міждержавному, регіональному та місцевому рівнях. Удосконалення інституційного забезпечення наднаціональних та міждержавних систем регулювання економіки має бути спрямоване на ліквідацію бюрократичних бар'єрів, удосконалення

законодавчого забезпечення діяльності наднаціональних і міждержавних органів. Удосконалення інституційного забезпечення національних систем державного регулювання економіки на регіональному та місцевому рівні повинно відбуватися шляхом налагодження співпраці з іншими країнами світу та міжнародними організаціями на рівні територіальних представництв державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування і розробки різноманітних програм та стратегій вирішення міждержавних, загальнодержавних, регіональних або місцевих проблем.

Оскільки інституційне забезпечення національної системи державного регулювання економіки зазнає подвійних змін, тобто трансформується під впливом утвердження ринкових форм господарювання та у напрямку інтеграції у світове господарство, то і його удосконалення повинно відбуватися паралельно: удосконалювати потрібно інституційне забезпечення ринкових інститутів та інститутів, які забезпечують здійснення інтеграційних процесів.

Стратегічною метою реформування чинного інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки в напрямку утвердження ринкових форм господарювання має стати:

- посилення дієздатності держави, забезпечення узгодженої та відповідальної діяльності законодавчої та виконавчої влади, демократизація всіх сфер суспільного життя й утвердження громадянського суспільства;
- завершення адміністративної реформи та створення ефективної системи державного управління, яка б відповідала стандартам демократичної правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою;
- завершення судової реформи, сприяння створенню умов для посилення захисту прав та свобод людини та громадянина, а також налагодження системного взаємозв'язку між судовою, законодавчою та виконавчою гілками державної влади;
- адаптація законодавства України до законодавства ЄС та гармонізація вітчизняних технічних стандартів із світовими та європейськими;

- здійснення дебюрократизації економіки, розвиток та стимулювання ділової ініціативи, а також забезпечення реальної економічної свободи всім суб'єктам господарювання.

У пропонованій «Стратегії адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, на 2007-2016 роки» доцільно окремий розділ присвятити удосконаленню інституційного забезпечення української системи державного регулювання економіки. Дане удосконалення повинне проходити в напрямку формування такого інституційного середовища в нашій державі, яке б, з одного боку, стимулювало підприємницьку активність та ініціативу, економічне зростання на основі структурно-інноваційних перетворень, утвердження сучасної соціальної інфраструктури, механізмів соціально-ринкової економіки, подолання суперечностей між економікою, владою та суспільством, а з іншого – узгоджувалося із визначеними Європейською Радою критеріями членства в ЄС (копенгагенськими критеріями).

У цьому розділі повинні міститися рекомендації, які представлені у двох напрямках:

1) удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки шляхом утвердження повноцінних інститутів ринкової економіки та громадянського суспільства, зокрема:

- формування в нашій державі політичної системи європейського зразка та підвищення дієздатності влади та держави;
- завершення адміністративної та судової реформ, а також запровадження принципів відкритості та підзвітності влади перед суспільством;
- подолання тінізації та бюрократизації економіки;
- удосконалення відносин власності та зміцнення позицій приватної власності;
- підтримка малого підприємництва;
- розвиток корпоративного сектору економіки;

2) удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки шляхом узгодження із критеріями членства СОР та ЄС, зокрема:

- забезпечення стабільності законів та інституційних структур, що гарантують демократію, верховенство закону, забезпечення прав людини, повагу та захист прав національних меншин;
- забезпечення повноцінного функціонування ринкової економіки та спроможність витримати тиск конкуренції і ринкових сил у межах СОТ та ЄС;
- забезпечення виконання взятих на себе зобов'язань, що впливають з членства в СОТ та ЄС, включаючи визнання цілей політичного, економічного та валютного союзу.

На сьогоднішньому етапі усі країни з перехідною економікою, зокрема і Україна, стикаються з проблемами в проведенні структурних реформ та формуванні інститутів у різноманітних сферах національної економіки. Це пов'язано з тим, що реформи, які проводилися, були неповними і повільними, нерідко блокувалися групами особистих інтересів. Тому сьогодні програма структурних реформ повинна передбачати насамперед реструктуризацію підприємств, формування банківського сектору, що працює на комерційній основі, а також зміну ролі держави.

Найефективнішим способом реструктуризації підприємств в Україні, поряд з усуненням прямого і непрямого субсидування, введенням законів про банкрутство й удосконалення правил корпоративного керування, також можуть стати сприяння конкуренції та жорсткі бюджетні обмеження. Реструктуризація має супроводжуватися розвитком системи соціального захисту, що дасть змогу знизити соціальні витрати. Оскільки реструктуризація – це тривалий процес, важливо усунути перешкоди до створення нових підприємств, що стануть головним джерелом економічного зростання і збільшення зайнятості.

В сучасних умовах розвиток банківської системи України має нестабільний характер, багато банків мають серйозні фінансові проблеми і не можуть повноцінно виконувати свої посередницькі функції. У банківському секторі розміщена лише незначна частина заощаджень домашніх господарств, а нові інвестиції фінансуються переважно допомогою тіньових ринків капіталу.

Для розвитку української економіки необхідно реалізувати програми ліквідації збанкрутілих банків, а потім удосконалити банківську систему, що дасть змогу підвищити її рівень. Також необхідно активніше формувати приватну власність у банківській сфері шляхом приватизації державних банків та за допомогою створення нових приватних банків, а також підвищення рівня конкуренції між ними. Це може спричинити повільний розвиток банківської системи, і цілком можливо, що на початковому етапі реформ нові банки будуть створюватись з участю іноземного капіталу.

У центрі уваги реформування фінансової системи України повинні бути такі проблеми:

- удосконалення системи оподаткування, оскільки лояльність щодо ухиляння від сплати податків породжує проблеми неплатежів і невчасне погашення боргів, характерні для економіки загалом;
- збільшення прозорості й поточний облік державних фінансових операцій, зокрема позабюджетних видатків і умовних зобов'язань, оскільки розміри позабюджетних витрат великі й здійснюються за рахунок субсидій, наданих енергетичними компаніями і комунальними господарствами;
- створення ефективних інститутів державного сектору (державних органів, міністерств) і формування адекватних стимулів для керівників цих інститутів, оскільки реформи спрямовані в основному на перебудову, а не на заміну старих інститутів;
- продовження реформування політики державних видатків з акцентом на поступове припинення субсидування і підтримання соціальних програм.

Удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки шляхом узгодження із критеріями СОТ та ЄС повинно здійснюватись у напрямку створення нормативно-правової бази, адаптованої до норм СОТ та ЄС, а також політичних, економічних та соціальних перетворень і структурних реформ.

Для України адаптація національного законодавства до норм права ЄС має особливу значущість і актуальність, оскільки з цим процесом пов'язане не тільки

створення правової бази для майбутнього вступу до ЄС, а й досягнення інших важливих для нашої держави цілей, а саме:

- створення підґрунтя та рушійної сили правової, адміністративної та судової реформи в Україні;
- створення стимулу для здійснення економічних реформ, підвищення конкурентоспроможності економіки та сприяння залученню іноземних інвестицій в Україну;
- розвиток зовнішньої торгівлі між Україною та ЄС, оскільки зі створенням зони вільної торгівлі для них діятимуть однакові правила;
- дальша демократизація суспільних процесів, розбудова основних засад функціонування громадянського суспільства відповідно до європейських стандартів.

Адаптація законодавства України, а згодом і всієї правової системи – важливе завдання, що потребує значних ресурсів і часу. У процесі його реалізації потрібно покладатися не лише на технічну допомогу з боку ЄС, яка є потрібною і корисною, а передусім на власні сили, фінансові та матеріальні ресурси, політичну волю та відповідальність.

Як підтверджує досвід країн-кандидатів, процес адаптації законодавства включає в себе кілька послідовних етапів. Для України доцільними є такі етапи:

- приведення законодавства України у відповідність до норм СОТ на підставі торговельних інтересів нашої країни в контексті її вступу до цієї організації, зокрема з метою підвищення конкурентоспроможності української економіки, лібералізації зовнішньої торгівлі, створення сприятливого середовища для залучення іноземних інвестицій;
- адаптація законодавства України у пріоритетних сферах, пов'язаних із зовнішньою торгівлею, у контексті створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС;
- адаптація у сфері політики безпеки, юстиції та внутрішніх справ;
- адаптація правової системи України до права ЄС.

Створення нормативно-правової бази, адаптованої до норм ЄС (адаптація законодавства України до законодавства ЄС та гармонізація вітчизняних технічних стандартів із світовими та європейськими) повинні бути забезпечені шляхом:

- 1) здійснення перекладу актів *acquis communautaire* українською мовою;
- 2) проведення порівняльного аналізу регулювання правовідносин у відповідних сферах в Україні та ЄС;
- 3) підготовки рекомендацій щодо приведення законодавства України у відповідність із *acquis communautaire* та розроблення на їх підставі проектів нормативно-правових актів;
- 4) проведення експертизи щодо відповідності проектів законів України та інших нормативно-правових актів, які за предметом правового регулювання належать до сфер, правовідносини в яких регулюються правом ЄС, *acquis communautaire*;
- 5) розроблення проектів законів, інших нормативно-правових актів, спрямованих на адаптацію законодавства України до *acquis communautaire*;
- 6) залучення юридичних радників;
- 7) відрядження з відповідною метою;
- 8) організації і проведення семінарів, конференцій, симпозіумів тощо.

На сучасному етапі вітчизняне законодавство у сфері регулювання економіки характеризується певною невідповідністю законодавству Європейського Союзу. Ця невідповідність торкається в основному таких сфер регулювання, як митне регулювання, регулювання платежів, пряме та непряме оподаткування, регулювання умов праці, регулювання фондового ринку, надання державної допомоги, державні закупівлі товарів, робіт і послуг, охорона навколишнього природного середовища (Додаток Ж).

Адаптація законодавства України до законодавства ЄС у сфері регулювання національної економіки повинна проходити за наступними основними напрямками: адаптація митного регулювання, адаптація прямого та непрямого оподаткування, адаптація регулювання умов праці та механізмів оплати праці, адаптація регулювання рівня життя населення та соціального захисту.

Доцільно виділити три етапи в процесі адаптації законодавства України до законодавства ЄС:

- 1) наближення, яка здійснюється через узгодження спільних підходів і концепцій, спільну розробку правових принципів і окремих рішень, забезпечення їх взаємної відповідності;
- 2) уніфікація, яка передбачає обов'язкову ідентичність юридичних норм і правил;
- 3) гармонізація, яка передбачає вироблення спільного курсу держав у визначеній сфері правовідносин на відповідному етапі інтеграції.

Політичні, економічні та соціальні перетворення і структурні реформи, спрямовані на досягнення Україною Копенгагенських критеріїв повинні забезпечити:

1) стабільність інститутів, які гарантують демократію, верховенство права, дотримання прав людини та захист прав національних меншин (політичні критерії):

- забезпечення свободи парламентських, президентських виборів і виборів до місцевих органів влади;
- створення та розширення діяльності демократичних інституцій, неурядових організацій, незалежних засобів масової інформації;
- прийняття законодавчих актів і створення відповідних установ, що надійно захищають права національних меншин;
- посилення боротьби з організованою злочинністю та корупцією;
- вирішення питань правового забезпечення та посилення боротьби з відмиванням коштів;
- створення надійно діючих інститутів у сфері юстиції і внутрішніх справ;
- здійснення заходів з протидії дискримінації в усіх сферах суспільного життя;

2) наявність дієвої ринкової економіки та здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії):

- макроекономічна стабільність, яка дає змогу суб'єктам господарювання приймати рішення в атмосфері стабільності та передбачуваності;
- здійснення адміністративної реформи та структурних реформ;

- наявність ринкових інститутів;
  - лібералізація цін та торговельного режиму;
  - поліпшення умов конкуренції;
  - створення середовища, сприятливого для підприємницької діяльності;
  - збільшення частки малих підприємств у структурі економіки;
  - створення сприятливого інвестиційного клімату;
  - підвищення кваліфікації робочої сили;
  - поліпшення структури та диверсифікація експорту;
  - здійснення промислової політики, спрямованої на зниження матеріало- та енергоємності виробництва;
  - розвиненість фінансового сектора;
  - ступінь впливу урядової політики і законодавства на конкуренцію шляхом проведення торговельної політики, політики конкуренції, надання державної допомоги;
- здійснення соціальної політики.

Крім того, в ході удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки доцільно керуватися критеріями ринковості економіки, що визначені у Базовому антидемпінговому регламенті ЄС, а саме:

- конвертування валюти за ринковим курсом;
- відсутність деформаційного впливу старої системи на витрати виробництва та фінансовий стан компанії;
- забезпечення правових гарантій щодо визначеності та стабільності діяльності компанії відповідно до норм чинного законодавства про власність та банкрутство;
- відсутність втручання держави у прийняття компаніями рішень та розміщення ресурсів;

3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають із членства в ЄС, включаючи суворе дотримання завдань політичного, економічного, валютного союзу («членські» критерії):

- визначення, прийняття, виконання та правове застосування *acquis communautaire* – ключового аспекту підготовки до членства в ЄС, що вимагає не лише включення до національного законодавства, а й забезпечення його дієвого застосування *acquis communautaire* через відповідним чином пристосовані адміністративні та судові структури.

До реалізації вищезазначених завдань доцільно залучити практично всі органи виконавчої та законодавчої влади, які повинні мати чітко окреслені та індивідуальні завдання.

Основна частина функцій по адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, зосереджена у Міністерстві економіки України, у складі якого є Департамент співробітництва з СОТ, Департамент співробітництва з Європейським Союзом та Департамент співробітництва з СНД та Російською Федерацією (Додаток Д).

Оскільки на сьогоднішній день велика частина функцій по адаптації національної системи державного регулювання економіки розпорошена між різними міністерствами, департаментами та відомствами (табл. 3.8), доцільним є створення Координаційної ради з питань адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників. До складу цієї Координаційної ради повинні входити по п'ять спеціалістів з Міністерства економіки України та Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків та по два спеціаліста з кожного міністерства. Рада повинна збиратися по мірі виникнення проблемних питань, але не рідше одного разу в місяць.

З метою удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки в напрямку інтеграції до світової економіки та різноманітних міжнародних організацій, в основному СОТ та ЄС, Верховній Раді України доцільно:

- розробити механізм обов’язкової перевірки на відповідність праву СОТ та ЄС усіх проектів законодавчих актів, поданих на розгляд, шляхом внесення відповідних змін до регламенту Верховної Ради України;
- розробити галузеві програми підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції, передбачивши реалізацію заходів стимуляційного характеру, які не суперечать нормам і правилам угод СОТ, щодо оновлення основних фондів та впровадження у виробництво сучасних технологій;
- створити сучасну систему моніторингу кон’юнктури на зовнішніх ринках та організувати відповідне аналітично-інформаційне забезпечення як органів державної влади, так і суб’єктів підприємництва;
- забезпечити розробку прогнозів розвитку кризових явищ на світовому ринку і превентивних заходів щодо зменшення негативного впливу зовнішнього середовища на економіку України;
- забезпечити узгодження вимог ГАТТ/СОТ з угодами, що укладені в рамках СНД і стосуються міждержавного співробітництва та режимів вільної торгівлі;
- здійснювати гармонізацію системи стандартів з нормами СОТ відповідно до вимог технологічної, екологічної безпеки та безпеки життєдіяльності, а також технологічної та економічної доцільності.

Таблиця 3.8

Інституційне забезпечення національної системи державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників ¹

№ п/п	Назва міністерства	Назва структурних підрозділів
1	2	3
1.	Міністерство аграрної політики	Департамент міжнародної інтеграції, інвестиційної політики та розвитку аграрного бізнесу
2.	Міністерство внутрішніх справ	Управління міжнародних зв’язків
3.	Міністерство вугільної промисловості	Управління міжнародних зв’язків
4.	Міністерство економіки України	Департамент співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями Департамент зовнішньоекономічної політики Департамент антидемпінгових розслідувань та захисту внутрішнього ринку

1	2	3
		Департамент співробітництва з СНД та Російською Федерацією Департамент двостороннього торговельно-економічного співробітництва Департамент координації міжнародної технічної допомоги, Департамент співробітництва з ЄС Департамент співробітництва з СОТ.
5.	Міністерство закордонних справ	Департамент економічного співробітництва Департамент ЄС Департамент НАТО Департамент ООН та інших міжнародних організацій
6.	Міністерство культури і туризму	Управління міжнародних зв'язків
7.	Міністерство оборони України	Департамент міжнародного співробітництва та євроатлантичної інтеграції Управління євроатлантичної інтеграції і Генерального штабу Збройних Сил України
8.	Міністерство освіти і науки України	Департамент міжнародного співробітництва та європейської інтеграції (Управління міжнародних зв'язків у сфері освіти (відділ навчання іноземних громадян, відділ міжнародних договорів і програм у сфері освіти)
9.	Міністерство охорони здоров'я України	Управління правової та міжнародної діяльності (відділ європейської інтеграції та міжнародних зв'язків, сектор супроводу міжнародних проектів)
10.	Міністерство охорони навколишнього природного середовища України	Управління взаємодії з міжнародними організаціями та з питань європейської інтеграції (відділ міжнародної інтеграції, відділ міжнародного співробітництва та організаційно-протокольного забезпечення)
11.	Міністерство палива та енергетики	Департамент з питань європейської інтеграції та міжнародного співробітництва
12.	Міністерство промислової політики	Департамент зовнішньоекономічних зв'язків
13.	Міністерство транспорту та зв'язку України	Управління зовнішньоекономічних зв'язків (відділ двостороннього співробітництва, організацій СНД та міжнародних договорів, відділ європейської інтеграції та міжнародних організацій)
14.	Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи	Управління міжнародного співробітництва
15.	Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту	Управління міжнародного співробітництва та європейської інтеграції
16.	Міністерство фінансів України	Департамент співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями, Департамент міжнародних зв'язків та європейської інтеграції
17.	Міністерство юстиції України	Департамент міжнародного співробітництва Державний департамент з питань адаптації законодавства

¹ Примітка. Складено автором на основі www.me.gov.ua

Для удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки в напрямку інтеграції до світової економіки та різноманітних міжнародних організацій, в основному СОТ та ЄС, Кабінету Міністрів України доцільно:

- запровадити ефективний механізм виконання чинного законодавства з питань захисту прав інтелектуальної власності;
- розробити та запровадити систему захисту пріоритетних галузей економіки, використовуючи лише механізми, дозволені угодами СОТ, зокрема створити дієздатну в умовах СОТ систему підтримки діяльності експортерів, продукції з високим ступенем переробки, в тому числі систему державного експортного кредитування, інших форм фінансової підтримки експортерів, маркетингової підтримки тощо;
- визначити та запровадити за участю основних соціальних партнерів запобіжні заходи щодо можливих негативних соціальних наслідків вступу до СОТ, узгоджені за часом з етапами інтеграції у світовий економічний простір;
- організувати на базі профільних навчальних закладів перепідготовку кадрів системи зовнішньоекономічних відносин України у контексті всебічного вивчення принципів і механізмів діяльності СОТ;
- згідно з чинним законодавством провести переатестацію кадрового складу зовнішньоекономічних підрозділів міністерств, інших центральних та регіональних органів виконавчої влади;
- доукомплектувати на конкурсній основі дані підрозділи висококваліфікованими спеціалістами;
- порушити питання перед відповідними інститутами Європейського Союзу щодо збільшення обсягів фінансування, кількості проектів технічної допомоги та якісного її поліпшення із застосуванням принципів, ідеології та досвіду програм PHARE, ISPA, SAPARD;
- забезпечити розробку Глосарію термінів права ЄС для адекватності їхнього розуміння та уніфікованого застосування у процесі адаптації;

- розробити і запровадити єдині вимоги до перекладів актів ЄС та запровадити централізовану систему перекладів;
- докорінно змінити методологію планування заходів щодо адаптації національного законодавства до законодавства ЄС для забезпечення послідовності, осмисленості та ефективності цього процесу;
- вжити заходів щодо запровадження спільного з ЄС механізму моніторингу прогресу адаптації національного законодавства України до законодавства ЄС;
- розпочати публікацію ключових джерел права ЄС українською мовою та створити централізовану комп'ютерну базу даних перекладів актів права ЄС із забезпеченням її контрольного стану;
- забезпечити створення сайту європейської інтеграції українською мовою, де містилася б інформація про Європейський Союз, кожену країну-члена ЄС зокрема, інтеграційні процеси в Європі, розвиток відносин між Україною і ЄС, документація ЄС, стан адаптації національного законодавства;

Окрім Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, які є основними суб'єктами проведення удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки, до цього процесу потрібно залучати Верховний Суд України, Національну Академію Наук України, Академію правових наук України та органи державної виконавчої влади.

Так, Верховному Суду України доцільно підготувати і надати судам загальної юрисдикції роз'яснення питань, пов'язаних з необхідністю та практикою прямого застосування під час розгляду справ Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини у світлі судової практики Європейського Суду з прав людини.

Національній академії наук України та Академії правових наук України доцільно разом із залученням провідних європейських експертів розпочати широкомасштабне дослідження права СОТ та ЄС, стану законодавства України та його відповідність праву цих міжнародних організацій спочатку у пріоритетних сферах адаптації, а згодом і в усіх галузях українського законодавства.

Окрім цього, до процесу адаптації потрібно активно залучати і органи державної влади, яким пропонується під час розробки Загальнодержавної програми вступу до ЄС взяти до уваги позитивний досвід країн, які запрошені до вступу до ЄС, та рекомендації Європейської Комісії, викладені в Білій книзі, схваленій Європейською Радою у червні 1995 року, забезпечити доступ залучених до процесу адаптації установ і органів до бази даних права ЄС – системи CELEX, а також передплату на офіційні правові видання Європейського Союзу.

Отже, підсумовуючи все вищесказане варто зазначити, що у зв'язку із існуванням в Україні подвійної трансформації діючої системи інституційного забезпечення: формуванням повноцінних інститутів ринкового господарства та одночасним узгодженням їх із критеріями членства в ЄС – усі запропоновані перетворення повинні здійснюватись комплексно, не суперечити, а навпаки – доповнювати одні одного.

Матеріали цього підрозділу висвітлені у [74; 75].

Висновки до розділу 3

1. Адаптація вітчизняної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, повинна здійснюватися на певній теоретичній основі або концептуальній парадигмі, тобто чітко мають бути окреслені цілі, функції, ресурси та строки її здійснення. Концептуальна парадигма адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, повинна складатися з чотирьох основних блоків: цільового, функціонального, ресурсного та часового

2. З метою прискорення адаптації національної системи державного регулювання економіки до викликів, зумовлених глобальними чинниками доцільно розробити програмний документ, «Стратегію адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, на 2007-2016 роки». У даному документі мають міститись стратегічні

пріоритети у регулюванні національної економіки та основні завдання для їх реалізації.

3. У «Стратегії адаптації національної системи державного регулювання економіки до умов глобалізації на 2007-2016 роки» доцільно окремий розділ присвятити удосконаленню інституційного забезпечення української системи державного регулювання економіки. Це удосконалення повинно проходити в напрямку формування такого інституційного середовища в нашій державі, яке б, з одного боку, стимулювало підприємницьку активність та ініціативу, економічне зростання на основі структурно-інноваційних перетворень, утвердження сучасної соціальної інфраструктури, механізмів соціально-ринкової економіки, подолання суперечностей між економікою, владою та суспільством, а з іншого – узгоджувалося із визначеними Європейською Радою критеріями членства в ЄС (копенгагенськими критеріями).

4. З метою виявлення наслідків впливу глобальних чинників на рівновагу на товарному, грошовому та валютному ринках у малій відкритій економіці України було використано модель Мандела-Флемінга. Проведений аналіз функціонування даної моделі в умовах економіки України дозволяє зазначити, що в умовах впливу глобальних чинників, коли капітал стає все більш мобільним, внутрішня відсоткова ставка нашої економіки не може відчутно вплинути на відсоткову ставку в світі. Найоптимальнішою ставкою відсотка, при якій буде досягнуто рівновагу на товарному, грошовому та валютному ринках, є ставка у 9,08%.

6. При прогнозуванні наслідків адаптації національної системи державного регулювання до умов глобалізації в більш вузькому контексті – контексті інтеграції до ЄС, було проаналізовано критерії конвергенції, зазначені в Маастрихтській угоді, та макроекономічні показники економіки України.

7. Зважаючи на те, що більшість реальних макроекономічних показників України далека від критеріїв зближення з ЄС, досягнення критеріїв економічної конвергенції Україною (орієнтуючись на рівень ЄС) видається досить проблематичним в найближчому півстолітті. Але до деяких критеріїв конвергенції українська економіка наближена вже сьогодні, наприклад державний борг та

дефіцит державного бюджету, а для досягнення інших Україні потрібно багато та наполегливо працювати, наприклад, щоб досягти необхідного рівня інфляції, рівня ВВП на душу населення за РКС, середньої заробітної плати, частки зайнятих у малому бізнесі, рівня бідності тощо. Тому, доцільно спрямувати всі засоби державного регулювання на найбільш скоріше досягнення нашою державою відповідних критеріїв конвергенції, зокрема здійснити такі заходи: забезпечити високі темпи економічного зростання за допомогою засобів бюджетно-податкової та грошово-кредитної політик; утвердити інноваційну модель розвитку; підвищити конкурентоспроможність національних товарів і послуг, а також національної економіки в цілому; стимулювати розвиток науково-технічного прогресу, забезпечувати належне фінансування наукової сфери; сприяти створенню інтелектуального потенціалу нації; наблизити соціальну сферу до європейських стандартів.

В рамках удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки доцільно адаптувати законодавство України до законодавства ЄС у сфері регулювання національної економіки. Така адаптація повинна проходити за наступними основними напрямками: адаптація митного регулювання, адаптація прямого та непрямого оподаткування, адаптація регулювання умов праці та механізмів оплати праці, адаптація регулювання рівня життя населення та соціального захисту, та здійснюватись у три етапи: наближення, уніфікація та гармонізація.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблем адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, що дозволяє зробити наступні висновки:

1. Суть та основні тенденції державного регулювання економіки визначаються типом економічної системи. Здійснення систематизації існуючих підходів до класифікації економічних систем, покладення в основу дослідження ролі та місця держави в сучасних економічних системах їх поділу за характером розвитку та механізмом регулювання дозволили розвинути теоретико-методологічні засади вивчення національних систем державного регулювання економіки та окреслити їх місце і завдання в сучасних економічних системах.

2. Кожному історичному періоду характерна власна, притаманна тільки йому парадигма державного регулювання економіки. Запропоноване в роботі трактування поняття “парадигма державного регулювання економіки”, здійснення її теоретичного аналізу, виявлення чинників, які впливають на процес її формування, дозволили виявити характерні ознаки сучасної парадигми державного регулювання економіки на початку XXI століття: вплив глобальних чинників зумовлює трансформацію функцій державного регулювання економіки та добровільну передачу їх на місцевий і наднаціональний рівень.

3. Головними глобальними чинниками формування сучасної парадигми державного регулювання економіки є процеси глобалізації, регіоналізації та інтеграції світової економіки, розвиток науково-технічного прогресу, інтернаціоналізація капіталу, діяльність транснаціональних корпорацій, фінансові кризи, міграція висококваліфікованої робочої сили.

4. Для економічної науки можна запропонувати методологічний інструментарій дослідження національних систем державного регулювання економіки, який дозволяє всебічно та ґрунтовно проаналізувати організаційні моделі державного регулювання економіки, функції державного регулювання економіки, інституційне забезпечення їх реалізації, які формуються під впливом глобальних чинників.

5. Для організаційних моделей державного регулювання економіки характерні певні особливості і нові тенденції у їх трансформації, які необхідно врахувати при формуванні української моделі державного регулювання економіки: для моделей державного регулювання економіки розвинутих країн світу характерним є один з найнижчих рівнів державного регулювання економіки, перехід від переважно внутрідержавного до переважно міждержавного регулювання та від переважно фінансово-бюджетного до переважно грошово-кредитного регулювання механізму регулювання ринку; для моделей державного регулювання економіки країн з перехідною економікою характерним є найвищий рівень державного регулювання економіки та перехід від командно-адміністративної до ринкової системи регулювання економічних процесів; для моделей державного регулювання країн, що розвиваються, характерним є найнижчий рівень державного регулювання економіки та перехід від прямих, безпосередніх до непрямих та опосередкованих важелів впливу на економіку.

6. Здійснений у дисертації аналіз впливу глобальних чинників на трансформацію функцій державного регулювання економіки засвідчив, що існування СОТ, МВФ, СБ, ЄС, АСЕАН та СНД зумовлює добровільне делегування функцій міжнародним організаціям на основі підписання відповідних угод, існування ТНК – трансформацію функцій, зокрема функції захисту власних пріоритетних виробництв, виникнення фінансових криз – народження нових функцій, які пов'язані із необхідністю адаптуватися до нових умов.

7. Всі системи державного регулювання економіки реагують на вплив глобальних чинників шляхом імплементації нових інституційних одиниць, зникнення деяких чинних та формування інституцій наднаціонального рівня. Незважаючи на наявність таких тенденцій, в Україні на сьогоднішній день існує певна невідповідність інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки трансформаційним змінам, які відбуваються під впливом глобальних чинників, що вимагає удосконалення інституційного забезпечення цього процесу за напрямками, які визначені у дисертації.

8. У ХХІ столітті одним із глобальних чинників є процес інтеграції, який відбувається у світовій економіці. Реакцією на нього є виникнення різноманітних угруповань, які мають наднаціональну систему регулювання. Наднаціональна

система регулювання, яка визначається автором як вплив наднаціональних органів управління за допомогою регулюючих механізмів на економічні процеси в глобальній, національній економіках та економіці регіональних утворень і формується під впливом глобальних чинників, поступово переймає на себе частину функцій через зближення, уніфікацію та гармонізацію і вимагає від урядових структур участі в цих етапах, зокрема стосовно податкового, митного та валютного законодавства.

9. Вплив глобальних чинників зумовлює необхідність адаптації національної системи державного регулювання економіки України до нових умов існування. Така адаптація повинна здійснюватися на основі розробленої у дисертації концептуальної парадигми адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, та організаційно забезпечуватись через розробку та реалізацію “Стратегії адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, на 2007-2016 роки”.

10. Прогнозування соціально-економічних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, співставлення позитивних та негативних моментів здійснення такої адаптації показує, що при існуючій ситуації за допомогою активного використання інструментів державного регулювання Україна може досягти бажаних результатів, тобто адаптувати систему державного регулювання до змін, викликаних впливом глобальних чинників, трансформувати національну систему державного регулювання економіки та вступити до ЄС.

11. Однією із складових адаптації національної системи державного регулювання економіки до змін, викликаних впливом глобальних чинників, є удосконалення її інституційного забезпечення, яке повинно відбуватися шляхом підвищення якості співпраці між окремими інституційними одиницями через імплементацію у їх діяльність функції координації, а також шляхом наближення, уніфікації та гармонізації законодавства України до законодавства ЄС через механізми, запропоновані у дисертації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Адам Сміт. Дослідження про природу та причини добробуту націй. – К.: Port-Royal, 2001. – 596 с.
2. Айзен Раланд. Глобалізація і нова економіка: загальні міркування // Журнал Європейської економіки, березень 2003. – Том 2(№1). – с. 23-45.
3. Антоненко Л.О., Шиян Н.І. Державне регулювання економіки: методологічні та організаційно-правові аспекти: Лекція / Харк. держ. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. – Харків, 1999. – 39 с.
4. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації. Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 275 с.
5. Аткинсон Э.Б., Стиглиц Дж.Э. Лекции по экономической теории государственного сектора. – М.: Аспект-Пресс, 1995
6. Бабашкина А.М. Государственное регулирование национальной экономики. Учебное пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 480 с.
7. Бандурка О.М., Петрова К.Я., Удодова В.І. Державне регулювання економіки: Підручник. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 160 с.
8. Башнянин Г.І., Копич І.М., Шевчик Б.М. Економічні системи: проблеми структуризації та типологізації. – Львів: Коопосвіта, 1999. – 220 с.
9. Белорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. и др. Глобальные трансформации и стратегии развития. Монография. – К.: Ориане, 2000. – 424 с.
10. Беляєв О.О., Бебело А.С., Комяков О.М. Держава і перехідна економіка: Механізм взаємодії: Монографія. – К.: КНЕУ, 2003. – 190 с.
11. Білоус О.Г. Глобалізація і національна стратегія. – К.: В-во «Батьківщина», 2001. – 300 с.
12. Біль Дітер. Закон Вагнера: вступ до останньої версії статті Адольфа Вагнера, опублікованої 1911 р., та її переклад // Журнал Європейської економіки, березень 2004. – Том 3(№1). – с. 5-15.

13. Бласко Г. Економічне диво чи економічна загадка? Соціальне ринкове господарство та його застосування: Теорія А. Мюллера-Армака. – К.: Світовид, 1992. – 216 с.
14. Бобров В.Я. Основи ринкової економіки і підприємництва: Підручник. – К.: Вища шк., 2003. – 719 с.
15. Богорош О. Передбачення наслідків від вступу України до СОТ // Економіст, 2003. – №4. – с. 51-54.
16. Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 403 с.
17. Буковинський С. Формування бюджетної політики у ринковому середовищі // Вісник НБУ. – червень 2006. – с. 14-21.
18. Вітер І. Трансформація місця та ролі держави в умовах глобалізації розвитку // Вісник Тернопільської академії народного господарства, 2002, Випуск 8-2, с. 30-38
19. Владимирова И.Г. Роль и место ТНК в современной экономике. <<http://www.cfin.ru/press/management/1998-2/04.shtml>>
20. Вовк В., Семенець С., Яхєєва Т. Україна в контексті сталого розвитку та процесу глобалізації // Економічні реформи сьогодні, 1999, №21, с. 4
21. Воловик Е. Глобализация экономики и её влияние на национальные бюджеты // Проблемы теории и практики управления, 1999, №5
22. Вороніна А. Регулювання інвестиційної діяльності в Україні та державному та регіональному рівні // «Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил». Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль: Економічна думка. – 2001. – Вип. 5. – с. 88-93.
23. Вороніна А. Трансформація національних систем державного регулювання економіки в умовах глобалізації // Праці п'ятої міжнародної наукової конференції студентів і молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». Частина 2. – Донецьк: Дон НУ. – 2004. – с. 181-183.

24. Вороніна А. Трансформація національних систем державного регулювання економіки: чинники та тенденції // Збірник тез доповідей за матеріалами Другої міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації». Частина 1. – Тернопіль: ТАНГ, 2005. – с. 134-136.
25. Вороніна А. Формування сучасної парадигми державного регулювання економіки: чинники та тенденції // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – Тернопіль: Економічна думка. – 2005. – Вип. 4. – с. 116-122.
26. Восточная Европа и СНГ // Обзор экономического положения Европы, 2003, № 1. – с. 43-86.
27. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові / Пер. з англ. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
28. Геець В. Взаємодія глобального в сучасних економічних системах // Вісник КНТЕУ, 2003. – №6. – с. 6-15.
29. Гіль С.Є., Дудник О.А., Єфремова Л.В., Горобинська М.В., Приймак Л.І., Серіков О.Ф. Державне регулювання економіки. Навч. посіб., Ч.1. – Харків: Вид. ХДЕУ, 2002. – 92 с.
30. Глобализация и национальные финансовые системы / Под ред. Дж.А.Хансона, П.Хонохана, Дж. Маджнони. Пер. с англ. – М.: Издательство «Весь мир», 2005. – 320 с.
31. Глобализация мирового хозяйства: Учебное пособие / Под ред. М.Н.Осьмовой, А.В.Бойченко. – М.: ИНФРА-М, 2006. – VIII, 376 с.
32. Глобализация, рост и бедность. Построение всеобщей мировой экономики / Пер. с англ. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2004. – 216 с.
33. Глобалізація і безпека розвитку: Монографія / О.Г.Білоус, Д.Г.Лук'яненко та ін.; керівник авторського колективу і наук. ред. О.Г.Білоус. – К.: КНЕУ, 2002. – 789 с.

34. Глобалізація інвестиційних процесів та фінансова безпека України: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / Міжвідом. коміс. з питань фін. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К.: НППМБ, 2001. – 144 с.
35. Государственное регулирование рыночной экономики. – М.: Издательский дом «Путь России»; ЗАО «Издательский дом «Экономическая литература», 2002. – 590 с.
36. Государственное регулирование рыночной экономики: Учебное пособие. – М.: Дело, 2001. – 280 с.
37. Государственное регулирование экономики: опыт пяти стран: научные труды №16Р / В.Ступин, Т.Хохлова, А.Шадрин, В.Новиков, М.Давыдовская. – М.: Ин-т экономики переходного периода, 1999 с. – 99 с.
38. Государственное регулирование экономики: Учеб. пособие. – М.: Дело, 2001. – 280 с.
39. Государство в меняющемся мире (Всемирный банк. Отчёт о мировом развитии – 1997. Краткое содержание) // Вопросы экономики. – 1997. – №7. – С. 4-34
40. Государство в меняющемся мире. Всемирный банк. – М.: Прайм ТАСС, 1997. – 26 с.
41. Грабінський І.М. Еколого-економічна система України: порівняльний аналіз. – Львів:НТШ, 1997. – 240 с.
42. Гринькова В.М., Новикова М.М. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник. – Х.: Видавничий Дім «ИНЖЕК», 2004. – 756 с.
43. Грудзевич Я. Розвиток інституційної основи грошово-кредитної політики в Україні // Вісник НБУ. – червень 2006. – с. 27-29.
44. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / За ред. М.М.Якубовського. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005. – 410 с.
45. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. / С.М.Чистов, А.Є.Никифоров, Т.Ф.Куценко та ін. – Вид. 2-ге, доопрац. і допов. – К.: КНЕУ, 2004. – 440 с.

46. Державне управління перехідних суспільств в умовах глобалізації. Матеріали засідання міжнародного круглого столу, організованого Фондом інтелектуальної співпраці «Україна – ХХІ століття». – К.: Українські пропілеї, 2001. – 32 с.
47. Державне управління: Навч. посіб. / А.Ф.Мельник, О.Ю.Оболенський, А.Ю.Васіна, Л.Ю.Гордієнко; За ред. А.Ф.Мельник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 343 с.
48. Диба М.І. Регулювання в сучасній економічній системі: Монографія. – К.: КНЕУ, 2000. – 220 с.
49. Дідківська Л.І., Головка Л.С. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – 3-те вид., випр. – К.: Знання-Прес, 2003. – 214 с.
50. Доклад о процессе перехода за 2005 год. Процесс перехода и показатели стран СНГ.
51. Доклад о развитии человека за 2005 год.
52. Економіка зарубіжних країн. Навчальний посібник / за ред. Ю.Г.Козака, В.В.Ковалевського, К.І.Ржепішевського. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 352 с.
53. Економіка зарубіжних країн: Підручник. – 2-ге вид. / А.С.Філіпенко, В.А.Вергун, І.В.Бураківський та ін. – К.: Либідь, 1998. – 416 с.
54. Економіка міст: Україна і світовий досвід: Навч. посібник / Вакуленко В.М., Дехтяренко Ю.Ф., Драпіковський О.І. та ін.; За заг. ред. В. Макухи – К.: Основи, 1997. – 243 с.
55. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.1 / Редкол.: С.В.Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
56. Економічна політика: Навч. посіб. / О.О.Беляєв, А.С.Бєбєло, М.І.Диба та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 287 с.
57. Економічна теорія: макро- та мікроекономіка / За заг. ред. З. Ватаманюка та С. Панчишина. – К.: Альтернативи, 2001. – 716 с.
58. Економічна теорія: Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. – К.: Знання-Прес, 2001. – 581 с.

59. Європейський Союз. Словник-довідник / Ред. М.Марченко. – К.: «К.І.С.», 2006. – 140 с.
60. Єременко В. Історія економічної думки (короткий огляд нової ери): Науково-навчальне видання. – К.: Інформаційно- видавничий центр Держкомстату, 2001. – 553 с.
61. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). Наукова монографія. – К.: Вид-во «Світ Знань», 2002. – 528 с.
62. Жаліло Я.А. Регулювання ринкової економіки: сучасний досвід розвинених країн. – К.: НІСД, 1996. – 86 с.
63. Желюк Т.Л. Опорний конспект лекцій з макроекономіки. – Тернопіль: 2005. – 223 с.
64. Жуковська А. Інституційне забезпечення національних систем державного регулювання в умовах глобалізації // Тези доповідей IV міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі тисячоліть». Частина 2. – Тернопіль, 2006. – с. 46-47.
65. Жуковська А. Моделі побудови національних систем державного регулювання економіки в зарубіжних країнах // Збірник тез доповідей за матеріалами Третьої міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації». Частина 1. – Тернопіль: ТДЕУ, 2006. – с. 224-226.
66. Жуковська А. Особливості наднаціональної системи регулювання країн-членів АСЕАН // Збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених «Економіка країн євразійського та африканського континентів і Україна». – Тернопіль: Економічна думка, 2007. – с. 24-27.
67. Жуковська А. Прогнозування соціально-економічних наслідків адаптації національної системи державного регулювання економіки до умов

- глобалізації // Збірник тез доповідей за матеріалами Четвертої міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації». Частина 1. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – с. 232-234.
68. Жуковська А. Регулювання діяльності торговельних підприємств в рамках інтеграції до Світової організації торгівлі // Збірник матеріалів ІІІ міжвузівської науково-практичної конференції «Соціально-економічні аспекти розвитку підприємництва в Україні». – Тернопіль, 2006. – с. 101-102.
69. Жуковська А. Трансформація місця та ролі державного регулювання в сучасних економічних системах під впливом глобалізації // Вісник Донецького університету. Серія В.: Економіка і право. – 2006. – Спецвипуск. Том 2. – с. 345-351.
70. Жуковська А. Трансформація моделей державного регулювання економіки зарубіжних країн під впливом глобалізації // Наука молода. – 2006. - №6. – с. 8-15.
71. Жуковська А. Трансформація моделей побудови національних систем державного регулювання економіки в зарубіжних країнах під впливом глобалізації // Галицький економічний вісник. – 2006. – №4(11). – с. 3-13.
72. Жуковська А. Трансформація функцій державного регулювання в умовах глобалізації // Галицький економічний вісник. – 2006. – №2(9). – с. 65-71.
73. Жуковська А. Трансформація функцій державного регулювання економіки в умовах глобалізації // Праці шостої міжнародної наукової конференції студентів і молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». Частина 3. – Донецьк: Дон НУ, 2005. – с. 53-55.
74. Жуковська А. Удосконалення інституційного забезпечення вітчизняної системи державного регулювання економіки в умовах впливу глобальних чинників // Збірник тез доповідей за матеріалами міжнародної наукової студентсько-аспірантської конференції «Нові обрії економічної науки». – Львів. – 2007. – с. 81-83.

75. Жуковська А. Удосконалення інституційного забезпечення національної системи державного регулювання економіки в умовах глобалізації // Сучасний стан та проблеми інноваційного розвитку держави. Матеріали XII міжнародної науково-практичної конференції. Тези доп. – Луцьк. РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2006. – с.45-47.
76. Жуковська А. Формування наднаціональних систем державного регулювання економіки // Теорія та практика державного управління в умовах євро інтеграції: Матеріали наук.-практ. конф. Тези доп. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – с. 165-166.
77. Жуковська А. Шляхи адаптації національної моделі державного регулювання економіки до процесів глобалізації // Праці сьомої міжнародної наукової конференції студентів і молодих учених «Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання». Частина 5. – Донецьк: Дон НУ, 2006. – с. 89-91.
78. Заблоцький Б.Ф.. Перехідна економіка: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 512 с.
79. Заостроевцев А.П. Экономика общественного сектора: теория и проблемы преподавания
80. Засади формування бюджетної політики держави: Наук. монографія / М.М.Єрмошенко, С.А.Єрохін, І.О.Плужников, Л.М.Бабич, А.М.Соколовська, Ю.В.Чередніченко / за наук. редакцією М.М.Єрмошенка. – К.: НАУ, 2003. – 284 с.
81. Зевин Л. Национальные экономические системы в глобальных процессах // Мировая экономика и международные экономические отношения, 2003. – №11. – с. 17-24.
82. Зиберт Х. Эффект кобры: как избежать заблуждений в экономической политике / Пер. с нем. М.: Новое издательство, 2005. – 270 с.
83. Иноземцев В., Кузнецова Е. Возвращение Европы. Объединённая Европа на пути к лидерству в мировой политике // Мировая экономика и международные отношения. 2002. №4. – С. 7-14

84. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З.Ватаманюка. – Львів: «Новий світ-2000», 2005. – 648 с.
85. Кілієвич О. Звіт про конкуренцію і конкурентну політику в Україні // Україна: Формування основи для стабільного зростання. Меморандум про економічний розвиток, Том 2, 2004. – Світовий банк. Дослідження економік країн світу. – 448 с.
86. Ковальова О. Інтеграційні стратегії країн Центральної і Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу // Аналітичний щоквартальник, 2003. – Випуск №1. – с. 20-38.
87. Ковальчук Т.Т. Економічна безпека і політика: із досвіду професійного аналітика. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. – 638 с.
88. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: Навч. посібник. – Львів: «Новий світ-2000», 2006. – 432 с.
89. Козюк В.В. Монетарна політика в глобальних умовах. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 192 с.
90. Кравцов О.С., Бережний В.М. Роль держави в ринковій економіці: оглядовий конспект лекцій з курсу «Державне регулювання економіки». – Х.: Факт, 2001. – 80 с.
91. Кравцов О.С., Бережний В.М., Онегіна В.М. Макроекономіка у запитаннях і відповідях: Навчальний посібник. – Х.: Факт, 2003. – 1999 с.
92. Крючкова І.В., Шинкаренко Т.П., Кузнєцова Л.І., Богдан І.В. Макроекономічна ситуація в Україні // Економіка і прогнозування. НАЖ, 2004. – №1 (січень-березень). – с. 39-70.
93. Кульчицький Б.Д. Сучасні економічні системи. Навчальний посібник. – Львів: Афіша, 2004. – 279 с.
94. Кучеренко В.Р., Карпов В.А., Кузнєцов Е.А. Основи державного регулювання економіки: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 160 с.
95. Кучуков Р.А. Теория и практика государственного регулирования экономических и социальных процессов: Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2004. – 288 с.

96. Лавриненко В.М., Путилова Л.М. Исследование социально-экономических и политических процессов: Учеб. пособие. – М.: Вузовский учебник, 2004. – 184 с.
97. Лисин В.С. Институциональные аспекты экономических реформ России. Монография. – 2-е изд. доп. и перераб. – М.: Высш. шк., 2000. – 144 с.
98. Лукашевич В.М.. Глобалистика: Учебное пособие. – Львов: «Новий світ-2000», 2004. – 392 с.
99. Луцишин З.О. Трансформація світової фінансової системи в умовах глобалізації. – К.: Видавничий центр «ДрУк», 2002. – 320 с.
100. Лысюк В.М., Исаченко Д.А., Захарченко В.І. Регулирование экономики переходного периода / Под общ. ред. д.э.н., чл.-корр. НАН Украины. Б.В. Букринского. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2000. – 264 с.
101. Маастрихтська угода <http://www.me.gov.ua>
102. Майер Джеральд М., Раух Джеймс Е., Філіпенко А. Основні проблеми економічного розвитку. – К.: Либідь, 2003. – 688 с.
103. Макогон Ю.В., Власова Т.В. ЄС у контексті глобалізації світо господарських зв'язків. Навчальний посібник. – Донецьк: ДонНУ, 2000. – 68 с.
104. Макроекономіка у запитаннях та відповідях: навчальний посібник / О.С.Кравцов, В.М.Бережний, В.М. Онегіна. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 200 с.
105. Макуха С.М. Україна в міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізації. – Харків: Легас, 2003. – 352 с.
106. Малахов А.С. Государство в условиях глобализации: учебное пособие / В.С.Малахов. – М.: КДУ, 2007. – 256 с.
107. Мейє Дж., Олесневич Д. Міжнародне середовище бізнесу: Конкуренція та регулювання у глобальній економіці / Пер. з англ.. – К.: Либідь, 2002. – 703 с.
108. Мельник А. Трансформаційні процеси в країнах Центральної та Східної Європи і Україна // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – №5-1. – с. 26-35.

109. Мельник А. Трансформація системи державного регулювання економіки європейських країн на завершенні 20-го століття // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2001. – Спец. вип. – с. 41-47.
110. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки перехідного періоду (світовий досвід і проблеми України: Монографія. – Тернопіль: «Збруч», 1995. – 180 с.
111. Мельник А.Ф. Державне регулювання економіки: Навч. посібник.. – К.: ІСДО, 1994. – 272 с.
112. Менеджмент для магістрів: Учеб. пособие / Под. ред. А.А.Эпифанова, С.Н.Кузьменко. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – 762 с.
113. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран: Учебник / Под ред. д-ра экон. наук, проф. В.П. Колесова и д-ра экон. наук, проф. М.Н. Осьмовой. – 3-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2001. – 480 с.
114. Михасюк І., Мельник А., М.Крупка, З.Залога. Державне регулювання економіки / за ред. І.Р.Михасюка. – Львів: «Українські технології», 1999. – 640 с.
115. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: Монографія / А.С. Філіпенко (кер. авт. кол.), В.С.Будкін, М.А.Дудченко та ін. – К.: Знання України, 2004. – 304 с.
116. Міжнародні організації: Навчальний посібник / За редакцією Ю.Г.Коваза, В.В.Ковалевського. – Київ: ЦУЛ, 2003. – 288 с.
117. Мікроекономіка і макроекономіка: Підручник у 2 ч. / С.Будаговська, О.Кілієвич, І.Луніна та ін.; За заг. ред. С.Будаговської. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. – 517 с.
118. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи. – Монографія: Львів. ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
119. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.

120. Найшуль В. Либерализм и экономические реформы // *Мировая экономика и международные отношения*. – 1992. №8.
121. Ніколас Мусис. Усе про спільні політики Європейського Союзу / Пер. з англійського. – К.: «К.І.С.», 2005. – XIV с., 466 с.
122. Новицький В.Є. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
123. Норт Д. Институты и экономический рост: историческое введение // *THESIS: Теория и история экономических и социальных институтов и систем*. – Т. 1. – Вып. 2. – М.: Начала-пресс, 1993. С. 69-91
124. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
125. Орешин В.П. Государственное регулирование национальной экономики: Учебное пособие. – М. Юристь, 1999.
126. Осадчая И. Глобализация и государство: новое в регулировании экономики развитых стран // *Мировая экономика и международные отношения*, 2002. – №11, с. 3-14.
127. Осика С.Г., Пятницькій В.Т. Світова організація торгівлі / 2-ге видання, перероблене і доповнене. – К.: «К.І.С.», 2004. – xxxvi, 516 с.
128. Основи економічної теорії: політико-економічний аспект / за ред.. Г.Н. Климка, В.П. Несторенка. – К.: Вища шк., 1999.
129. Оцінки та розрахунки ЕСК ООН на основі даних, отриманих безпосередньо від міністерств фінансів, і IMF, Staff Country Reports [www.imf.org]
130. Пашута Т.М. Прогнозування та програмування економічного і соціального розвитку: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 408.
131. Перехідна економіка: Підручник / В.М.Геєць, Є.Г.Панченко, Е.М.Лібанова та ін.; за ред. В.М.Гейця. – К.: Вища школа., 2003. – 591 с.
132. Перская В.В. Глобализация и государство. – М.: Изд-во РАГС, 2005. – 208 с.

133. Петрусенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-ге видання, виправлене і доповнене. – Львів: “Новий світ-2000”, “Магнолія плюс”, 2003. – 544 с.
134. План дій Україна – Європейський Союз <http://www.me.gov.ua>
135. План дій щодо членства в НАТО <http://www.me.gov.ua>
136. Равновесие в экономической системе переходного типа: предпосылки, механизмы, управление: Монография / Нар. укр. акад.; Под общ. ред. О.Л.Яременко. – Х.: Изд-во НАУ, 2004. – 416 с.
137. Роль государства в экономике развитых стран // Harvard Business Review. – 2001. – December, P. 12-14
138. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / За редакцією Б.Є.Кваснюка. – К.: Ін-т екон. прогнозів.: Х.: Форт, 2003. – 424 с.
139. Саниахметова Н.А. Регулирование предпринимательской деятельности в Украине: организационно-правовые аспекты. Одесса, 1998. – 236 с.
140. Світова економіка: Підручник / А.СФіліпенко, О.І.Шнирков та ін. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2001. – 528 С
141. Світовий банк. Дослідження торговельної політики України. Управління зменшенням бідності та економічного менеджменту регіону Європи та Середньої Азії. – Київ. – 2004. – 174 с.
142. Система национальных счетов. Инструмент макроэкономического анализа. – М., 1996. – 96 с.
143. Скрипниченко М. Методологічні аспекти комплексного макропрогнозування розвитку економіки України // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – №5-1. – с. 35-45.
144. Скрипниченко М.І. Секторальні та міжкраїнні моделі економічного розвитку. – К.: Фенікс, 2004
145. Соглашение о формировании единого экономического пространства // www.rossiane.ru
146. Содружество независимых государств // Обзор экономического положения Европы, 2004, № 1. – с. 103-164.

147. Соколенко С.І. Глобалізація і економіка України. – К.- К.: Логос, 1999. – 568 с.
148. Сорокин А.А. Экономическая политика государства: Учебное пособие. – М.: Российская международная академия туризма, 1998.
149. Статистичний щорічник України за 2004 рік
150. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: Навч. посіб. – К.: Вікар, 2003. – 262 с.
151. Стивен Роузфільд. Порівнюємо економічні системи / Пер. з англ. – К.: «К.І.С», 2005. – X, 370 с.
152. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред О.С.Бласюка. – К.: НІСД, 2002. – 864 с.
153. Стратегії розвитку України: теорія і практика / За ред. О.С.Власюка. – Монографія: Київ. НІС, 2002. – 864 с.
154. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом Європейської інтеграції» / Авт. кол.: А.С.Гальчинський, В.М.Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
155. Стрежнева М.В. Европейский союз и СНГ: сравнительный анализ институтов. М.: Московский общественный научный фонд; ООО «Издательский центр научных и учебных программ», 1999. – 268 с.
156. Ступницький О.І. Транснаціоналізація науково-технічної політики в умовах посилення міжнародної економічної взаємозалежності: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 243 с.
157. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: Учеб. пособие. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
158. Сухарев О.С. Основные понятия институциональной и эволюционной экономики. Краткий курс лекций: Учебное пособие. – Москва: Центр эволюционной экономики ИЭРАН. – Брянск: Издательство Брянского госуниверситета, 2004. – 128 с.

159. Сушко О., В.Філіпчук. Ще раз про ЄЕП. Для тих, хто ще не зрозумів або вже забув // Дзеркало тижня / влада. – 2005. – №23(551), 18-24 червня.
160. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти: [Кол. моногр.] / За ред. Ф.М.Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 488 с.
161. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А.С.Філіпенко, В.С.Будкін, А.С.Гальчинський та ін. – К.: Либідь. – 470 с.
162. Ушакова Н.Г., Помінова І.І. Соціально-економічні типи країн: Навчальний посібник. – К.: ВД «Професіонал». – 2004. – 304 с.)
163. Ходов Л.Г. Основы государственной экономической политики: Учебник. – Издательство БЕК, 1997.
164. Циганкова Т.М., Гордеева Т.Ф. Міжнародні організації: Навч. посібник. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2001. – 304 с.
165. Черняк В. Модель економіки: вибір України // Економіка України. – 1995. - №9. – С. 31-42.
166. Шепелєв М.А. Теорія міжнародних відносин: Підручник / Передм. Д.В.Табачника. – К.: Вища шк., 2004. – 622 с.
167. Шипшова О.А. Государственное регулирование рыночной экономики: Учебное пособие. Казань: Изд-во Казан. гос. техн. ун-та, 2000. – 31 с.
168. Шніцер М. Порівняння економічних систем. – К.: Основи, 1997. – 519 с., Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств. Доповідь Римському клубові / Пер. з англ. – К.: Основи, 1993. – 238 с.
169. Эльянов А. Государство и развитие // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. – №1. – с. 3-14.
170. Юрій С., Кравчук Н. Чому новітня парадигма економічного розвитку?.. // Вісник Тернопільського державного економічного університету. – 2006. – №5-1. – с. 9-20.
171. Якобсон Л.И. Экономика общественного сектора: основы теории государственных финансов. – М.: Аспект-Пресс, 1996.
172. ЕС economic data pocketbook. Quarterly – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005, №3. – 117p.

173. ECO / WKP – 2001 // OECD Economic Outlook. OECD National Accounts and OECD Calculations. –№68. –2000
174. Economic Freedom of the World. Annual Report 2006 / James Gwartney, Robert Lawson, William Easterly. <<http://www.freetheworld.com>>
175. Economic portrait of the European Union 2002. - Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002. – 167 p.
176. Statistical Annex of European Economy. Spring 2007. European commission. ECFIN/REP/52309/2007-EU, доступний з <<http://www.europa.eu.int>>
177. Eurostat, New Cronos database; IMF, Balance of Payments Statistics and Government Finance Statistics; UNCTAD, TRAINS database; UNSD and OECD (for their member countries), Comtrade database;
178. Government Finance Statistic System. Manual. 2001 (December 19, 2001), доступний з <<http://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/index.htm>>
179. Haitani K. Comparative Economic Systems: Organizational and Managerial Perspectives. – Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1986. – 414 p.
180. <http://www.imf.org>
181. <http://www.ukrstat.gov.ua>
182. Human Development Report 2005: International cooperation at a crossroads
183. IMF, Government Financial Statistics CD-ROM, May 2004 and past issues. ADB, Asian development Outlook 2005.
184. International Monetary Fond. World economic Outlook, October, 1999.
185. Kamerschen D.R., McKenzie R.B., Nardinelli C. *Ekonomia*. – Gdan'sk: NSZZ «Solidarnosc», 1991. – 936 s.
186. Labour Force: OECD Labour Force Statistics, 2002. Public Employment: OECD Public Management Service, 2002. Copyright OECD 2002.
187. Measuring Globalization: Economic Reversals, Forward Momentum by FOREIGN POLICY, A. T. Kearney. March/April 2004 // www.foreignpolicy.com
188. Monthly bulletin European central bank, July 2007. – Frankfurt am Main: European central bank. – 2007. – 200 p.

189. Neuberger E. *Classifying Economic Systems // Comparative Economic Systems: Models and Cases* / Ed. by M. Bornstein. – 6 th ed. – Homewood, Boston: Irvin, 1989. – 342 p.
190. OECD *Economic Outlook №75* (June 2004). Part VII. Enhancing income convergence in Central Europe after EU accession. – OECD, Paris, 2004. – P. 81-97.
191. Seidl C. *Theorie, Modelle und Methoden der zentralen Planwirtschaft*. – Berlin: Duncker & Humblot, 1971. – 264 s.,
192. World Bank, *World Development Indicators*; WIPO, *Industrial Property Statistics*; WTO and national statistics.
193. *World Investment Report 2006. FDI from Developing and Transition Economies^ Implications for Development*. – United Nations, New York and Geneva, 2006. – 372 p.
194. Soubbotina I.P. *Public and private enterprises: finding the right mix // Beyond economic growth*. – The world bank, Washington, 2000. – 12-18 p.

ДОДАТКИ